

T.C.

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

PISIDIA ANTIOKHEIA'SI AEDILICUS TEPESİ KİLİSESİ

Ali GÜNDOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI

BURDUR – 2021

T.C.
MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

PISIDIA ANTIOKHEIA'SI AEDILICUS TEPEŚİ KİLİSESİ

Ali GÜNDOĞAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI

Üye: Prof. Dr. Fikret ÖZCAN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Şevket AKTAŞ

BURDUR – 2021

T.C.
MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ETİK BEYAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “ **Pisidia Antiokheia’sı Aedilicus Tepesi Kilisesi**” adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik etik ilkeleri ihlal etmediğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi yerleşkelerinde erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığımı takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Ali Gündoğan

/ /2020

İmza

ÖNSÖZ

2011 yılından itibaren gerçekleştirilen Aedilicus Tepesi Kilisesi kazı çalışmaları kapsamında ortaya çıkan mimari ve arkeolojik buluntular, hem Antiokheia hemde Pisidia Bölgesinde Orta Bizans Dönemine dair önemli bilgiler sunmuştur. Bu bilgiler ışığında kentin dini, siyasi ve ekonomik açıdan tarihi sürecini yansıtan önemli veriler edinilmiştir.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca emeğini ve bilgilerini esirgemeyen, kazılarının büyük kısmına katıldığım Aedilicus Tepesi Kilisesi konulu tezi seçmemde ve ilerlemesinde büyük katkıları olan danışmanım Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI hocama her türlü konudaki desteği için teşekkür ederim. Uzun soluklu ve yorucu bir çalışmanın sonucu olan bu tezde büyük emekleri olan Pisidia Antiokheia kazı ekibinin üyelerine ayrıca teşekkür ederim. Bilgi birikimlerini esirgemeyen, kıymetli vaktini ayıran, yapıcı eleştirileri ile beni yönlendiren değerli jüri üyelerim Prof. Dr. Fikret ÖZCAN ve Dr. Öğr. Üyesi Şevket AKTAŞ'a teşekkür etmek isterim.

Bu emek verilen yolun başından sonuna kadar her daim yanımda olan, çalışmam için özveride bulunan ve motive eden, bu süreçte her türlü zorlukları beraber aştığım sevgili yol arkadaşım Münevver ŞİMŞEK'e sonsuz teşekkür ederim.

Hayatımın her aşamasında yanımda olan, maddi manevi hiçbir desteğini esirgemeyen sevgili aileme minnetlerimi sunarım.

ÖZET

(GÜNDOĞAN, Ali, *Pisidia Antiokheia'sı Aedilicus Tepesi Kilisesi*, Yüksek Lisans Tezi, Burdur, 2021).

Pisidia Antiokheia'sı Hellenistik Dönemde kurulmuş; Roma ve Bizans Dönemlerinde varlığını sürdüren, Galatya, Frigya ve Pisidia Bölgeleri'nin ortasında kalmış bir kenttir. Hellenistik ve Roma Dönemlerinde askeri bir koloni statüsünde olan kent, MS 3. yy'da Hristiyanlığın Anadolu'da ivme kazanması ile birlikte Pisidia Bölgesinin metropolü ve dini merkezi haline gelmiştir. St. Paul'un kente gelmesiyle filizlenen Hristiyanlık, 6. yy'da doruk noktasına ulaşmış, Aedilicus Tepesi Kilisesinin yıkılmasına denk kentte varlığını sürdürmüştür.

Tez çalışmasının birinci bölümünde Pisidia Antiokheia'sının tarihsel süreç içerisindeki gelişimi, ikinci bölümde kentte bilinen diğer kiliselerin mimari özellikleri, üçüncü bölümde Aedilicus Tepesi Kilisesi'nde yapılan kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan mimari kalıntılar ve kilisenin evreleri ve bölümleri ile birlikte kapalı Yunan haç planının ortaya çıkışı, gelişimi ve Aedilicus Tepesi Kilisesi'nin planı dikkate alınarak kilisenin Orta Bizans Dönemindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde kilise içinde ve çevresinde gerçekleşen kazı çalışmalarında ele geçen seramik, mermer, metal, cam ve kemik gibi arkeolojik buluntular tanımlanarak analogi yöntemiyle tarihlendirilmeleri yapılmıştır.

Aedilicus Tepesi Kilisesi, Arap akınları ile başlayan yıkım süreci sonrasında, kent içerisinde tahrip edilen yapılardan devşirilen mimari parçalarla inşa edilmiştir. Kilise, dıştan dışa apsisi ile birlikte, 40,5 m uzunluğu, 24,5 m genişliği ile kapalı Yunan haç planlı kiliselerin en büyüklerinden birisidir. Batısında dikdörtgen narteks ve nef ayrımlarındaki serbest ayaklar; doğusunda içten yuvarlak, dıştan üç köşeli apsileri ile karakteristik Orta Bizans Dönemi kapalı Yunan haç plan özelliklerini tam olarak yansıtırken, tipolojik olarak ise dört destekli kiliseler arasında sayılır.

Kentin, Arap akınlarından sonra ekonomik olarak çöktüğü, askeri yönden zayıfladığı, halkın büyük çoğunluğunun tarımla uğraşan çiftçilerden oluştuğu arkeolojik kalıntılarla belgelenmiştir. Kent halkının zayıflayan ekonomiye rağmen, anıtsal boyutta bir kilise inşa etmeleri dışarıdan destek aldıklarını ve inançlarını kaybetmediklerini göstermektedir. Kilisenin etrafında yapılan kazılarda, özellikle yapının kuzey ve güneyinde ortaya

Çıkarılan mekanlar, kilisenin sadece ibadethane olarak değil, burada görev yapan din adamları ve görevlilerin günlük ihtiyaçlarına yönelik bir kompleks olduğunu göstermektedir.

Kilise duvarlarında ve çevresinde, tapınak malzemesi olduğu dşnlen lento, söve, postament ve arşıtrav parçaları tespit edilmiştir. Kentin kuzeyine hâkim olan tepenin konumu ve arkeolojik materyallerin varlığı MS 2-4. yy’a ait, hangi tanrıya adandığı henüz tespit edilemeyen bir tapınağa işaret etmektedir. Serbest ayakların arasında zeminden başlayarak 3 m derinliğe ulaşan duvar hatları ve bu duvarlara paralel uzanan kilise dış duvarlarının diğer duvarlara göre geniş olması, 6. yy özelliklerini gösteren bazilikal planda bir kiliseyi işaret etmektedir. Günümüze ulaşan mevcut planı ile kapalı Yunan haçı olarak nitelendirilen plana sahip olan kilise, 10-12. yy aralığında aktif olarak kullanılmış, geçirdiğı yangınla yoğun tahribata uğrayarak yıkılmıştır. Fakat tahribat yangından önce başlamış, zemin kaplamaları ve duvarların bir kısmı önceden sklmştir.

Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait bir tapınağın üzerine kurulmuş olduğu öngörülen kilisenin bu dönemdeki işlevi yapılacak olan yeni kazılar sonucunda anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pisidia Antiokheia, Aedilicus Tepesi Kilisesi, Kapalı Yunan Ha Plan.

ABSTRACT

(GÜNDOĞAN, Ali, *Pisidia Antiokhei Of Aedilicus Hill Church*, Master Thesis, Burdur, 2021).

Pisidia Antiocheia was established in the Hellenistic Period; It is a city in the middle of Galatia, Phrygia and Pisidia Regions, which continued its existence during the Roman and Byzantine Periods. The city, which had the status of a military colony in the Hellenistic and Roman Periods, became the metropolis and religious center of the Pisidia Region with the acceleration of Christianity in Anatolia in the 3rd century AD. St. Christianity, which sprouted when Paul came to the city, reached its peak in the 6th century and continued its existence in the city after the collapse of the Aedilicus Hill Church.

In the chapter part of the thesis, the development in the historical part of Pisidia Antiocheia, the architectural features of other churches known in the second Greek city, the architectural closed remains unearthed in the excavation carried out for the third time in the Aedilicus Hill Church, and the sections revealed together with the phases and parts of the church, and the Aedilicus Hill. The place of the church, which is the messenger of the church, in the Middle Byzantine Period was tried to be determined. Archaeological finds such as ceramic, marble, metal, glass and bone found in the fourth book and in the book of the book were identified and dated by analogy method.

The Aedilicus Hill Church was built after the destruction process related to the Arab raids, with pieces collected from the destroyed buildings of the city. The church is one of the largest of the Greek closed cross planned churches with a 40.5 m length and 24.5 m width, together with its external face apse. Free standing postaments/pedestals legs in the rectangular narthex and nave divisions to the west; While the message fully reflects the characteristic Middle Byzantine period Greek closed cross plan with its round inside and three-cornered apses on the outside, it is typologically counted among the four-pillared churches.

It has been documented by archaeological remains that the city collapsed economically after the Arab raids, weakened militarily, and that the majority of the population consisted of farmers engaged in agriculture. Despite the weakening economy, the fact that the city's people have built a monumental scale shows that they receive external support and do not

lose their faith. The places unearthed in the excavations of the church, especially in the north and outside of the building, show that the church is not only a place of worship, but a daily related complex of the clergy and officials who work here.

Fragments of a lintel, jamb, postament and architrave that were thought and worshiped were found on the church walls. The location of the hill dominating the north of the city and the presence of archaeological materials point to a temple that belongs to the 2nd and 4th centuries AD and to which god it is dedicated, has not yet been determined. Wall lines starting from the ground between the free standing pedestals/postaments legs and reaching a depth of 3 meters and the walls parallel to these walls are wider than the other walls of the church, indicating a basilical plan church showing the 6th century. The church, which has a plan that is described as a closed Greek cross with its current plan, 10-12. It was destroyed by active fire in the 19th century and heavily destroyed. However, the destruction started before the fire, floor coverings and some of the walls were already removed.

There will be new excavations of the church written on a worship belonging to the Roman Imperial Period, which will be written in this period.

Keywords: Pisidian Antioch, Aedilicus Hill Church, Closed Greek Cross Plan.

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK.....	i
ETİK BEYANI	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
ÇİZİMLER DİZİNİ	xii
RESİMLER DİZİNİ	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PISIDIA ANTIOKHEIA KENTİ TARİHSEL GELİŞİMİ..... 3

1.1.Pisidia Antiokheia Kenti Hristiyanlık Tarihi.....	7
---	---

İKİNCİ BÖLÜM

PISIDIA ANTIOKHEIA’SINDA BULUNAN KİLİSELER..... 14

2.1. Büyük Bazilika / St. Paul Kilisesi	15
2.2.Kuzey Kilise	17
2.3.Merkezi Kilise	18
2.4.Men Kutsal Alanı Kilisesi	19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AEDILICUS TEPESİ KİLİSESİ..... 23

3.1. 2011 – 2019 Kazı Çalışmaları.....	23
3.2.Aedilicus Tepesi Kilisesi Mimarisi	27

3.2.1. Kiliseye Ulaşım ve Narteks	28
3.2.2. Naos	30
3.2.3. Bema ve Pastaforium Hücreleri	31
3.3. Vaftiz Havuzu.....	35
3.4.Zemin Kaplaması.....	36
3.5. Duvar Kaplamaları	38
3.7. Kilise Çevresindeki Yapılar	40
3.7. Mezarlar.....	42
3.8.Kapalı Yunan Haç Planı	45
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
AEDILICUS TEPESİ KİLİSESİ BULUNTULARI	50
4.1. Seramik Buluntular.....	50
4.2. Metal Buluntular.....	52
4.3. İşlenmiş Kemik Buluntular.....	58
4.4. Cam Buluntular	58
4.5. Taş Buluntular	59
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	66
KAYNAKÇA	73
KATALOGLAR	85
AEDILICUS TEPESİ KİLİSESİ MEZAR KATALOĞU.....	85
AEDILICUS TEPESİ KİLİSE BULUNTU KATALOGLARI.....	95
HARİTALAR	185
ÇİZİMLER	186
RESİMLER.....	193
ÖZGEÇMİŞ.....	222

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
ANMED	: Koç Üniversitesi, Suna & İnan Kır�� Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi
AST	: Araştırma Sonuçları Toplantısı
ATK	: Aedilicus Tepesi Kilisesi
bknz	: Bakınız
C	: Cam Buluntu
cm	: Santimetre
�ev	: Çeviri
Edt	: Editör
Fig	: Fig�rin
�K	: �şlenmiş Kemik Buluntu
Kat No	: Katalog Numarası
KST	: Kazı Sonuçları Toplantısı
Lev	: Levha
M	: Metal Buluntu
m	: Metre
M�	: Milattan �nce
MS	: Milattan sonra
PA	: Pisidia Antiokheia
PT	: Pişmiş Toprak Eser
Res	: Resim
S	: Sayı

s	: Sayfa
SR	: Seramik Buluntu
T	: Taş Buluntu
vd	: Ve diğerleri
yy	: Yüzyıl

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1. Büyük Bazilika / St. Paul Kilisesi Plan Çizimi (PA Kazı Arşivi, 2012)

Çizim 2. Kuzey Kilise Plan Çizimi (PA Kazı Arşivi, 2012)

Çizim 3. Merkezi Kilise Plan Çizimi (PA Kazı Arşivi, 2009)

Çizim 4. Merkezi Kilise Güney Koridor Duvarında Bulunan Frizli Blok (S.Mitchell ve M.Waelkens, “Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments”, Fig. 41)

Çizim 5. Men Kutsal Alanı Kilisesi (PA Kazı Arşivi 2017)

Çizim 6. Pisidia Antiokheia Kent Haritası (PA Kazı Arşivi, 2020)

Çizim 7. Aedilicus Tepesi Kilisesi Plan Çizimi (PA Kazı Arşivi 2019)

Çizim 8. Amorium Antik Kenti Aşağı Şehir Kilisesi (Gazioğlu, H. H., 2017:131)

Çizim 9. Tymbrida Antik Kenti Merkezi Kilise (Tymbrida Antik Kenti Kazı Arşivi, 2020)

Çizim 10: Atik Mustafa Paşa Cami (Millengen, 1912)

Çizim 11: Makedonya / Strumica Onbeş Martyr Kilisesi (Curcic, 2010)

Çizim 12: Yunanistan Poleponnessos / Gereumana, Pantanassa Kilisesi (Curcic, 2010)

RESİMLER DİZİNİ

- Harita 1. Pisidia Bölgesi (Özsait M., Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia, Levha 16)
- Harita 2. St. Paul'un Anadolu Yolculukları
- Resim 1. Pisidia Antiokheia kenti Kiliseleri
- Resim 2. Büyük Bazilika / St. Paul Kilisesinin Üstten Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2020)
- Resim 3. Büyük Bazilika /St. Paul Kilisesi zemininde bulunan Optimus Yazıtı (PA Kazı Arşivi)
- Resim 4. Kuzey Kilisenin Üstten Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2012)
- Resim 5. Merkezi Kilise Üstten Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2015)
- Resim 6. Merkezi Kilise Kazılarında Bulunan Madalyon (W.M. Ramsay, Anatolica Quaedam III. Neon, Nikon, and Heliodorus)
- Resim 7. Men Kutsal Alanı Kilisesi Üstten Görünümü (PA Kazı Arşivi 2017)
- Resim 8. Men Kutsal Alanı Kilisesi Sunak (PA Kazı Arşivi 2017)
- Resim 9. ATK Güneybatı Ayağın Doğu Yüzündeki Yazıtlı Blok (PA Kazı Arşivi, 2015)
- Resim 10. ATK ve Augustus Meyanı Üstten Görünümü (PA Kazı Arşivi 2019)
- Resim 11. Augustus Meydanı Doğu Portiko Üzerindeki Dükkânlar (PA Kazı Arşivi 2015)
- Resim 12. ATK Jeofizik Sonuçları (PA Kazı Arşivi 2011)
- Resim 13. ATK Kumlu ve Kireçli Tabaka (PA Kazı Arşivi 2016)
- Resim 14. ATK Kül Katmanı (PA Kazı Arşivi 2015)
- Resim 15. ATK Kuzeydoğudan Görünüm (PA Kazı Arşivi, 2016)
- Resim 16. Augustus Meydanı ve Doğu Portiko (PA Kazı Arşivi, 2017)
- Resim 17. Augustus Meydanı Doğu Portiko (PA Kazı Arşivi, 2015)
- Resim 18. Doğu Portiko ve ATK Arasında Kalan Teras Duvarları (PA Kazı Arşivi, 2016)
- Resim 19. ATK Narteksin Güneyden Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2016)
- Resim 20. ATK Narteks ile Ana Nef Arasında Kalan Giriş (PA Arşivi, 2016)

- Resim 21. ATK Narteks Dış Duvarında Kullanılan Sima Parçası (PA Kazı Arşivi, 2016)
- Resim 22. ATK Naosu Üstten Görünüm (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 23. ATK Ana Nef ve Kuzey Nef Ayrımındaki Duvar Hattı (PA Kazı Arşivi, 2015)
- Resim 24. ATK Ambon Yıkıntısı (PA Kazı Arşivi, 2015)
- Resim 25. ATK Bema ve Pastaforium Hücrelerinin Üstten Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 26. ATK Vaftiz Havuzunun Üstten Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 27. ATK Vaftiz Havuzunun Güney Duvarında Devşirme Malzeme Olarak Kullanılan Lahit (PA Kazı Arşivi, 2016)
- Resim 28. ATK Vaftiz Havuzu Batı Duvarında Devşirme Malzeme Olarak Kullanılan Roma Dönemi Sunağı (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 29. ATK Vaftiz Havuzu Kuzeydoğudan Görünüm (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 30. ATK Güney Nef Zemini (PA Kazı Arşivi, 2015)
- Resim 31. ATK Bemanın Batıdan Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2015)
- Resim 32. ATK Bema Zemini 1-2. Paneller (PA Kazı Arşivi, 2015)
- Resim 33. ATK Bema Zemin 3. Panelden Ayrıntı (PA Kazı Arşivi, 2015)
- Resim 34. ATK Bema Zemini 4. Panelden Ayrıntı (PA Kazı Arşivi, 2015)
- Resim 35. ATK Syntrotron Yarım Dairesi Zemini (PA Kazı Arşivi, 2015)
- Resim 36. ATK Diakonikon Zemin Ayrıntısı (PA Kazı Arşivi, 2015)
- Resim 37. Beyaz Sıva Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)
- Resim 38. Diakonikon Güney Girişi Söve Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)
- Resim 39. Diakonikon Batı Duvarı Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)
- Resim 40. Diakonikon Kuzey Duvar Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)
- Resim 41. Prothesis Güney Giriş Söve Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)
- Resim 42. Prothesis Güney Duvar Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)
- Resim 43. Diakonikon Güney Duvar Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)

- Resim 44. Kuzeydoğu ayağın Güney Cephesindeki Kaplamalar (PA Kazı Arşivi, 2016)
- Resim 45. ATK Mutfak Kompleksi (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 46. ATK Atrium ve Banyo (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 47. ATK Kiler (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 48. ATK Temiz Su Deposu (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 49. Mutfak ve Fırın Odası (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 50. ATK Fırın Odasındaki Niş (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 51. ATK Kiler II (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 52. ATK Salon (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 53. ATK Baş Rahip Odası (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 54. ATK Mezarlık Alanı (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 55. ATK Harç Zemin ve Mezarlık Alanı (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 56. ATK Kiler III (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 57. ATK Çevresindeki Mezarlar (PA Kazı Arşivi, 2019)
- Resim 58. ATK Bazilikal Planlı Kilisenin Duvar Kalıntıları (PA Kazı Arşivi, 2019)

GİRİŞ

Tez çalışması, Pisidia Antiokheia kenti Aedilicus Tepesinde 2011-2019 yılları arasında aralıklarla yürütülen kazı çalışmalarında açığa çıkarılan kilisenin, mimari özellikleri ve ele geçen eserlerin değerlendirilmesi ve tarihlendirilmesini kapsamaktadır.

Kentin kuzeyinde yer alan Aedilicus Tepesi Kilisesinde 2011 yılında başlanılan kazılar belirli aralıklarla beş sezon yürütülmüş ve kentin geçirdiği tarihsel ve kültürel süreçler konusunda önemli veriler sunmuştur. Kapalı Yunan haç planlı kilisede seramik, metal, cam, kemik, süsleyici ve taşıyıcı mermer parçalar tespit edilmiştir. Kilise ve çevresinde bulunan malzemelerin tanımlanması dışında işlevleri ve kullanım alanları ile Orta Bizans Dönemi kiliseleriyle olan benzerlik ilişkileri aktarılmaya çalışılmıştır.

Tezin amacı, Orta Bizans Dönemi mimari özellikleri taşıyan kilisenin belgelenmesi, kapalı Yunan haç planının mekân üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu tespit etmek, arkeolojik veriler ışığında Orta Bizans Dönemi repertuarına katkı sağlamak ve Pisidia Antiokheia kentinin son kullanım evresine ışık tutmaktır. Kilise mimarisinin ve yapıya ait malzemelerinin ilk kez çalışılacak olması konuyu özgün kılmaktadır.

Tez kapsamında kentin dördüncü kilisesi olan Aedilicus Tepesi Kilisenin mimari özellikleri ve arkeolojik materyalleri irdelenecektir. Kiliseye ait buluntuların tasniflendirilmesi, buluntuların yapıldıkları malzeme dikkate alınarak yapılmıştır. Bu çerçevede ele geçirilen bütün eserlerin çizimleri, fotoğraflama işlemleri ve katalogları yapılmıştır. Sınıflandırma işlemi biten tüm eserler malzeme, teknik ve üslup açısından birlikte değerlendirmeye tabi tutularak sonuca varılmıştır.

Dört ana başlık altında ele alınan çalışmanın birinci bölümde Pisidia Antiokheia kent tarihçesi, ikinci bölümde kentte şimdilik bilinen dört kilise ile birlikte kentin 5 km doğusundaki Men Kutsal Alanında bulunan Men Kilisesinin mimari özelliklerinden kısaca bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde Aedilicus Kilisesinin bölümleri evreleri mevcut durumları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Mimari evreleri dikkate alınarak incelenmiştir. Son olarak dördüncü bölümde kazılarda ele geçen seramik, metal, cam, kemik ve taş gibi eserlerin detaylı dokümanları oluşturulmuştur. Her bir eser için ayrı ayrı katalog numarası, birbirinin parçası olan eserlere aynı katalog numarası verilmiştir. Katalogda, kazı ve varsa müze envanter numarası, malzemesi, ölçüleri, tanımı, benzer örnekleri, fotoğraf ve çizimi, benzer örnekleri içeren yayınlar hakkında

bilgiler sunulmuştur. Pisidia Bölgesindeki, Anadolu ve Anadolu dışındaki benzer örneklerle malzeme, ölçü, motif özellikleri gibi kriterler dikkate alınarak hem kilisenin hem de ele geçen eserlerin tarihlendirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur. Tarihlendirilmesi ele geçen tüm malzemenin milattan sonra olmasından dolayı “MS” kullanılmamıştır.

Sonuç bölümünde ise Pisidia Antiokheia ’sının Orta Bizans Dönemi dini yapısı ile birlikte kentte görülen sosyal, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kentsel dönüşüm ve değişimlere değinilerek yapılaşma ve ekonomik durumundan bahsedilmiş, kilisenin tüm mimari ve buluntu verilerinden elde edilen sonuçlar değerlendirilerek kilisede tespit edilen evrelere değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PISIDIA ANTIOKHEIA KENTİ TARİHSEL GELİŞİMİ

Antiokeia kenti, antik dönemde Pisidia Bölgesi olarak bilinen Isparta, Burdur İllerinin tamamını ve Toros dağlarının kuzeyini içine alan bölgenin en önemli kentlerindendir. Pisidia Bölgesinin¹ coğrafi lokalizasyonuna bakıldığında² kuzeyde Frigya, batıda Karia ve Lidya, güneyde Likya ve Pamphylia, doğuda Lykaonia ve İsaoria bölgeleri ile çevrelenmiştir. Antiokeia kenti bu coğrafi sınırlar içerisinde bölgenin kuzeydoğu sınırında konumlandırılmıştır (Harita 1).

Yalvaç ilçesinin yanı başında yer alan kentin, MÖ 3. yy'ın başlarında Büyük İskender'in ardıllarından biri olan Seleukos Hanedanlığı³ tarafından kurulmuştur. Ana merkezleri Suriye olan Seleukos Hanedanlığından Antiokhos, kente kendi ismini vererek koloni kentine dönüştürmüştür⁴. Merkezleri Ankyra olan Galatları yenilgiye uğratan Antiokhos, Bergama ve Galatlara karşı sınır güvenliğini sağlamak adına, Babylonia'dan ve Magnesia ad Maeander'dan⁵ getirmiş olduğu kolonistleri buradaki yerel halka entegre etmiştir. Kurduğu bu kente askeri koloni⁶ statüsü kazandırmıştır. Kral Antiokhos'un isminin verildiği kentin, Anadolu'da kurulmuş olan diğer Antiokeia kentleri ile karıştırılma ması için yer aldığı bölgenin ismi başına getirilerek söylenmiştir⁷.

¹ Pisidia Bölgesinin coğrafi sınırlarını Karl Graf Lanckoronski; kuzeyde Frigya, batıda Milyas, güneyde Likya ve Pamphylia, doğuda Kilikia Bölgelerinin oluşturduğunu belirtir. Daha kısa bir anlatımla ise Pisidialıların, Pamphylia Ovasını çevreleyen dağlık kesimde yaşadıklarını belirtir. Küçük bir alanı kapsayan bölge topraklarının derin vadilerden oluştuğunu ve yüksek dağ sıralarının çevrelediği geniş havzalardan bahseder.

² Mehmet Özait, İlk Çağ Tarihinde Pisidia, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980, s:55.

³ Özait, 1980: 131; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokeia Tarihçesi ve Tarihi ile İlgili Sorunlar", *Pisidia Antiokeia'dan Geçerken Mimari Denemeler, Değmeler, Değirmeler*, Beykent Üniversitesi, Matsis Matbaa İstanbul, 2017, s:21.

⁴ Mehmet Taşhıalan, "Pisidia Antiokeia'sının Tarihçesi", *I. Uluslararası Pisidia Antiokeia Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2-4 Temmuz 1997 Yalvaç, İzmit: 9-33, 1997, s:5-20; Stephen Mitchell, Marc Waelkens, *Pisidian Antioch, The Site and It's Monuments* The Classical Press of Wales, 1998, s:5-6; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokeia Özelinde Roma Döneminde Kent Planlaması", *I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Isparta, 2013, s:157.

⁵ Özait kentin, Apameia barış görüşmeleri sırasında (MÖ 190-188) Magnesia ad Maeander'dan getirilen kolonistler tarafından kolonileştirildiğini ve kente Romalıların bağımsızlık verdiğini aktarır.

⁶ Ayça Özcan, *Pisidia Bölgesinde Roma İmparatorluğu'nun Yapı Propagandası ve Politikası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s:77.

⁷ Özhanlı, 2017: 22.

Kentin Hellenistik Dönem öncesine ilişkin net bilgileri olmamakla birlikte, uygulanan Hippodamik plan sistemi, yamaca yaslandırılarak yapılmış tiyatrosu ve yapılan kazılarda ele geçirilmiş olan bazı buluntular Hellenistik Döneme dair ipuçları vermektedir. Bunun dışında Strabon gibi antik yazarlar kentin Hellenistik döneminden bahsetmiş olsalar da arkeolojik verilerle henüz kanıtlanamamıştır⁸.

Roma İmparatorluğu MÖ 133'te vasiyet yolu ile Anadolu'ya ayak basmış ve MÖ 129 yılında Bergama topraklarında ilk eyaleti olan Asia Eyaletini "*Provincia Asia*"⁹ kurarak Anadolu coğrafyasında yüzyıllar boyu sürecek olan egemenliğinin ilk adımını atmıştır.

Zaman içerisinde Anadolu'daki egemenliğini genişleterek Küçük Asya'nın tamamına hükmeden Roma İmparatorluğu, Antiokheia kentini MÖ 25 yılında mahiyeti altına almıştır. MÖ 129 yılında Asia eyaletinin kurulması ile başlayan Anadolu'daki Roma varlığı, MÖ 49 yılına¹⁰ gelindiğinde çok daha büyük sınırlara ulaşmıştır. Eyaletin sınırlarının Frigya, Pisidia ve Pamphylia bölgelerini de içine alarak Lykaonia bölgesi sınırlarına kadar ulaştığı yazılı kaynaklardan bilinmektedir. Antonius Roma eyaletlerinin sınırları dışında Parthlar'a karşı tampon vazifesi üstlenecek ve güvenliği sağlayacak krallıklar kurmuştur. MÖ 39'da yapılan bu düzenlemeye göre Batı Pisidia ile Frigya'nın Pisidia'ya sınır olan bölgeleri Amyntas'a devredilmiştir. MÖ 25 yılına kadar süren Galat hâkimiyeti, aynı yıl kral Amyntas'ın öldürülmesi ile birlikte son bulur ve Antiokheia tamamen Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine geçer¹¹.

MÖ 25 yılında hem Pisidia bölgesinde hem de Antiokheia'da Roma egemenliğini kesinleştiren İmparator Augustus, Hellenistik Dönemin "Hellenleştirme" faaliyetlerinin ana unsuru olan koloni kentler kurma politikasını uygulamıştır. Yeni koloniler kurmuş hem de var olan koloni kentleri bir Roma kolonisine dönüştürmüştür¹². İmparator Augustus, Kremna (Colonia Iulia Augusta Felix Cremonensium), Komama (Colonia Iulia Augusta Prima Fida Comamenorum), Olbasa (Colonia Iulia Augusta Olbasene veya Olbasenorum), Parlais (Colonia Iulia Augusta Parlais) adıyla kurmuş olduğu kolonilere¹³ Antiokheia'yı başkent tayin etmiştir. Kurulan bu kolonilerin taşıdığı oldukları "*Augusta*"

⁸ Özhanlı, 2017: 22.

⁹ Taşlıalan, 1997: 8.

¹⁰ Taşlıalan, 1997: 10.

¹¹ Özsait, 1980: 131; Taşlıalan, 1997: 10-12; Özhanlı, 2017: 22.

¹² David Magie, *Roman Rule in Asia Minor, to the End of the Third Century after Christ I-II*, 1950, s:459; Özcan, 2008: 77-78.

¹³ Özcan, 2008: 78-79

sıfatları bu kolonilerin Augustus döneminde kurulduklarını gösterir. Bu kolonilerden sadece Antiokheia'nın “Caesarea” sıfatıyla kurulmuş olması, kentin Galatya Eyaleti kurulmadan önceki bir süre zarfında kolonileştirildiğini göstergesidir¹⁴.

Colonia Caesarea adıyla koloni yapılan Antiokheia'ya “*Ius Italicum (İtalyan Hukuku)*” verilir¹⁵ ve İmparator Augustus ordusundan emekliye sevk ettiği 5. ve 7. lejyonları bu kente yerleştirir. Roma kenti örnek alınarak yeniden tasarlanan Antiokheia, kurulduğu dönemdeki planlaması dikkate alınarak yedi mahalleye bölünmüş ve bu mahallere kent Roma'daki mahallelerin isimleri verilmiştir¹⁶.

Roma İmparatorluğu'nun, Anadolu'daki eyaletlerini arttırmaya başladığı dönemde Galatya-Kapadokya veya Pamphylia eyaleti içerisinde yer alan kent, Diocletianus Döneminde (284-305) Pisidia Eyaleti'nin kurulması ile birlikte, başkent statüsüne yükselir¹⁷. Kurulduğu tarihten itibaren Antiokheia kentinin iki parlak devrinin olduğu bilinmektedir ki, bunlardan ilki Augustus'la başlayan Julius Claudiuslar Dönemi, diğeri ise kentin Pisidia eyaletine başkentlik yapmaya başladığı 3. yy sonu ile 4. yy' ı içeren dönemlerdir. Bu dönemlerde kentte imar faaliyetlerinin oldukça gelişmiş olduğu ve kentte yeni yapıların inşa edildiği arkeolojik verilerle kanıtlanmıştır¹⁸.

4. ve 5. yüzyıllara gelindiğinde kentin artık bir Hristiyan kentine büründüğü anlaşılr. 46 ve 58 yılları¹⁹ arasında kente Hristiyanlığı yaymak amacı ile gelen Aziz Paulus'un ektiği tohumlar bu yüzyıllarda etkisini göstermeye başlar ve kent Hristiyan cemaatin gün geçtikçe çoğaldığı merkezlerden birine dönüşür. Hristiyanlığın ilk vaazlarının verildiği Antiokheia kenti İznik'te toplanan ilk konsülde hac merkezi olarak tayin edilmiştir ve sırası ile 381 İstanbul, 450-530 Kadıköy, 536, 553, 680, 692 ve 787 yıllarında çeşitli yerlerde yapılan konsüllerde Antiokheia kenti de yerini almıştır²⁰. Kentte yapılan kazılar²¹

¹⁴ Özsaıt, 1985: 132, 659, 663.

¹⁵ Barbara Levick, *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford Universty Press, 1967, s:84; Özcan, 2008: 79.

¹⁶ Özhanlı, 2017: 22

¹⁷ Taşhalan, 1997: 17

¹⁸ Taşhalan, 1997: 17

¹⁹ R. Damiani, “Pisidia Antiokheia'sının Tarihçesi”, *I. Uluslararası Pisidia Antiokheia Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2-4 Temmuz 1997, Yalvaç, İzmit: 47-50, 1997, s: 48-50; Özhanlı, 2017: 23.

²⁰ Taşhalan, 1997: 17-18

²¹ Pisidia Antiokheia kenti kazı çalışmaları 2008 yılından itibaren Süleyman Demirel Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI başkanlığında yürütülmektedir. Kentte önceki yıllarda yapılan kazılarda Aziz Paulus'un 46 ve 58 yılları arasında fetva verdiği St. Paul kilisesi, Tiberius forumunun batısında ve Augustus tapınağının tam karşısına inşa edilen Merkezi kilise ve kentin kuzeyindeki en uç noktasına Hamam ile Nymphaeum arasına konumlandırılan ve Kuzey kilise olarak

sonucunda kentin kuzeyinde gün yüzüne çıkartılmış olan dört kilise buradaki Hristiyan cemaatin yoğunluğunu ve kentin azımsanamayacak düzeyde Hristiyanlaştığını gösteren en somut verilerdir²². 6.yy'dan itibaren yavaş yavaş zayıflamaya başlayan kent, 7. yy'da Arapların istilalarına maruz kalmıştır. Stratejik konumu dolayısıyla her zaman dikkatleri üzerine çeken Antiokheia, 713 yılında Halife Velid'in hedefi olmuş ve kent tamamen yakılıp yıkılarak tahrip edilmiştir. Ekonomik olarak güçsüzleşen kent bir daha eski görkeminde ulaşamamıştır²³.

8. yy' dan itibaren görülen Arap istilaları ile birlikte, kentin çehresinin değiştiği çok net bir şekilde izlenebilmektedir. Arap akınları ile birlikte kentin hippodamik plan sisteminin yerini düzensiz-çarpık yapılaşma almıştır. Su sistemi bozulan kent, yavaş yavaş düz ovaya inerek, Anthius çayının iki yanına yerleşmiştir. Kentin merkezinde yer alan meclis binası, su havuzuna dönüştürülerek ovaya taşınan kentin su deposu vazifesini üstlenmiştir. Konutlarda yoğunlukla tarıma yönelik aletlerin bulunmuş olması, artık kentte yaşayan toplumun askeri yapısının bozulduğunu ve tarımla uğraşan çiftçilerin sayısının arttığının göstergesidir. Fakirleşen Bizans kentinde yapıların çoğu taş temel üzerine ahşap ve kerpiçten inşa edilmiş; kent zaman içerisinde doğu, batı ve kuzeybatı yönünde genişleyerek bugünkü Yalvaç ilçesinin yerleşmiş olduğu alana taşınmıştır. Yalvaç'ın günümüz, Görgü Bayram ve Debbağlar mahallelerinde, imar çalışmaları sırasında bulunan Geç Bizans Dönemi mezarları bunu ispatlamaktadır²⁴.

Antiokheia, 1177 yılında Selçuklu egemenliğine girmiştir. Bu döneme ait tek yapı Yalvaç ilçe merkezindeki Devlethan Cami'dir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemleri hakkında bilgiler az olmasına karşın bu dönemde inşa edilen camiler, han ve hamam gibi yapılar dönem hakkında bilgiler vermektedir. Bugün ilçe merkezinde yer alan modern

adlandırılan üç kilise açığa çıkartılmıştır. Kentteki dördüncü kilise ise Aedilicus tepesi kilisesidir. Bunlara ek olarak kente 5 km mesafede bulunan Men Tapınağı territoryumunda ayrıca bir kilise yer almaktadır. Çok büyük boyutlarda olmayan bu kilise, paganizmin bu bölgede zayıflamaya başlayıp, Hristiyanlığın ivme kazanmaya başlaması ile birlikte yapılmış olmalıdır. Kilise kalıntıları içinde devşirme malzeme olarak kullanılmış olan Men tapınağına ait taş bloklar bunu kanıtlar niteliktedir.

²² Hakan Alpaslan, *Yalvaç Kent Kimliğinde Pisidia Antiokheia İzlerinin Aranması Üzerine Bir İnceleme*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019, s: 55.

²³ Özhanlı, 2017: 24.

²⁴ Özhanlı, 2017: 26.

yapıların temellerinde, Antiokheia kentinden getirilmiş olan devşirme malzemelerin sayısı azımsanamayacak kadar çoktur²⁵.

Uzun yıllar devam eden Arap istilas1 sonrasında, fakirleşen kent 1071 Malazgirt ve 1176 Miryokefalon savaşı²⁶ ile birlikte Anadolu'ya gelen akınlarla Selçukluların egemenliğine dâhil olan kent, Hamidoğulları Beyliği (1301-1423) döneminde Yalvaç ismini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında kaza statüsünde olan Yalvaç, Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte ilçe sıfatını alarak, varlığını kesintiye uğramadan bugüne kadar ulaşmıştır²⁷.

1.1.Pisidia Antiokheia Kenti Hristiyanlık Tarihi

Antiokheia kentinin Hristiyanlaşma sürecinin, Anadolu'daki diğer kentlerden biraz daha zor ve farklı olduğu görülmektedir. Aziz Paulus'un kente gelmesi ile başlayan bu süreç giderek ivme kazanmış ve zamanla Hristiyanlık öğretisinin ve felsefesinin geliştirilmesi adına seçilen pilot merkezlerden birisi olmuştur.

Roma İmparatorluk Döneminde kentin kuruluş aşamasında, Babylonia ve Magnesia ad Maeandrum'dan kente getirilen Yahudi halk, kentteki nüfusun ciddi bir bölümünü oluşturmaktaydı. Bunun dışında kentte yaşayan yerel halkın çoğunluğunun paganist inançlara sahip olduğu kentteki dini yapılar ve kutsal alanlardan rahatlıkla anlaşılmaktadır. İsa'nın doğuşu ile birlikte gelen bu yeni göksel dinin yayılma aşamasında Antiokheia'nın bir üs olarak belirlenmesinde kentteki bu farklı inançların varlığı en önemli etkenlerden birisidir.

46 yılında, İsa'nın havarilerinden olmayan Paulus'un kente gerçekleştirdiği ilk misyonerlik gezisi ile kentte bıraktığı kıvılcım, bu tarihten itibaren giderek artmış ve zaman içerisinde tüm kente ve bölgeye yayılan büyük alevlere dönüşmüştür. Aziz Paulus, kentteki sinagogda birtakım konuşmalar yaparak İsa'nın getirdiği bu yeni dinin haberini verir ve kentte çok fazla kalmadan ayrılır. Daha sonra 52 ve 58 yıllarında yeniden kente gelerek artık yeni dinden açıkça bahseder ve kentteki Yahudi, paganist ve yerel inançlara sahip bütün halkı Hristiyanlığa davet etmiştir (Harita 2).

²⁵ Özhanlı, 2017: 26-27.

²⁶ Ş. Toklutepe, "Pisidia Antiokheia'sının Tarihçesi", *I. Uluslararası Pisidia Antiokheia Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Yalvaç, İzmit: 2-4 Temmuz 1997, s:107-109; Yaprakçı, H. H., "Pisidia Antiokheia'sının Tarihçesi", *I. Uluslararası Pisidia Antiokheia Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Yalvaç, İzmit: 2-4 Temmuz 1997, s:111-121.

²⁷ Özhanlı, 2017: 25.

Birbirinden farklı üç seyahat ile Aziz Paulus'un kente getirdiği Hristiyanlık, sadece dini yaşamla sınırlı kalmamış, kent içerisinde birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun en görkemli şehri, kolonisi ve başkenti olan Antiokheia, sahip olduğu bu unvanlar doğrultusunda, statüsüne yakışır mimari yapılarla taçlandırılmıştır. Bugün kentte kalıntıları görülen tapınak, kutsal alan gibi yapıların varlığı ve bu yapılarda kullanılan kaliteli malzeme ve işçilik kentin ihtişamını gösteren kanıtlardır. Ancak Hristiyanlığın kentte zaman içerisinde güçlenmesi kentteki dinsel yaşamla beraber kentin çehresini de değiştirmiştir. Hristiyan nüfusun artması ve Hristiyanlığın güçlenmesi ile birlikte kentteki ilk icraat, kentin kutsal alanının tam karşısına bir kilise inşa edilmesi olmuştur. Hristiyan cemaat, paganizmin kentteki en önemli temsilcisi olan Augustus kutsal alanın karşısına inşa ettikleri bu kilise ile kentteki Hristiyanlığın, en az paganizm kadar güçlü olduğu mesajını vermeye çalışmıştır. Merkezi Kilise olarak adlandırılan bu yapının yapılarıyla Hristiyanlığın, paganizmle boy ölçüşebilecek bir seviyeye ulaştığı görülmektedir²⁸.

Artık bu tarihten itibaren Antiokheia kentinde paganist öğelerinin giderek zayıfladığı bunun yerine Hristiyan unsurların daha da arttığı görülmektedir. Aziz Paulus'un ilk vaazını verdiği sinagog bir kiliseye dönüştürülmüştür. 6. yy'da, kentin kuzeyine hamamla nymphaeum arasına Kuzey Kilise inşa edilmiştir. Ayrıca, Gemen korusundaki Men tapınağının eteklerine, tapınağın malzemeleri kullanılarak bir başka kilise daha yapılmıştır. Sadece Antiokheia kentinde bulunan beş kilise, kentteki Hristiyan cemaatin fazlalığını ve Hristiyanlık öğretilerinin benimsenme düzeyini göstermektedir. Bunlar dışında Antiokheia kentinin teritoryumu ile kente bağlı yerleşim birimleri göz önüne alındığında, kent merkezindeki Hristiyanlaşmanın alt birimleri olan komelerinde²⁹ de yaygınlaşmış olması gerekir. Antiokheia kentinin hinterlandı düşünüldüğünde, Hristiyanlığı benimsemiş, kabul etmiş ve onun öğretileri doğrultusunda yaşamını revize etmiş ciddi bir nüfusun varlığı söz konusu olmalıdır.

²⁸ Stephen Mitchell ve Jean Öztürk, "Three Churches at Antioch", *Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments*, Edt: S.Mitchell ve M.Waelkens, Publisher Classical Press of Wales, London, 1998, s:206.

²⁹ Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI başkanlığında yürütülen Pisidia Antiokheia Kenti Kazıları kapsamında Yalvaç ilçe merkezi ve Yalvaç'a bağlı köylerde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, köy yerleşimlerinin içinde ya da yakınında kilise veya şapel tarzı mimari unsurların bulunması, Antiokheia merkezli olmak üzere, kente bağlı bütün birimlerde Hristiyanlaşma sürecinin varlığını kanıtlamaktadır. Hoyran Gölü'nün kuzeyinde bulunan Yukarıkaşıkara Köyü'nde tespit edilen ve Yalvaç Müzesi tarafından kazıları yapılan ve tabanı Hristiyanlığa ait öğelerle süslenmiş olan üç nefli küçük şapel, bu kaniya en iyi örnektir.

Hristiyanlık adı verilen bu yeni dini öğreti doğrultusunda şekillendirilen ilk yapı Aziz Paulus kilisesi olmuştur. Kentte yaşayan ve kent nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Yahudiler için inşa edilmiş olan sinagog, Hristiyanlığın İmparatorluk sınırları içerisinde serbest bırakılması ile birlikte kiliseye dönüştürülmüştür. Hristiyanlık adına toplanan konsüllerde alınan, havarilerin uğradığı yerlerin hac merkezi olarak ilan edilmesi kararı neticesinde Aziz Paulus kilisesi Hristiyan dünyasının önemli merkezlerinden birisi olmuştur.

46 yılında St. Paulus'un, bu kilisenin altında yer alan sinagogda Hristiyanlığı yaymak için Barnabas'la birlikte ilk vaazını verdiği bilinir. Bu nedenle, St. Paulus'a adanan bu kilise, bir hac merkezi³⁰ olması açısından büyük bir önem arz etmektedir. Diğer taraftan, St. Paulus'un yeni dini yaymak için vaaz verdiği sinagog üzerinde yapılmış ilk kilise olması Hristiyanlık açısından Antiokheia'yı, Anadolu'daki diğer kentlerden farklı bir noktaya taşımıştır.

Bazilikal planda üç nefli olarak tasarlanan kilisenin orta nefinde yapılan kazılarda, paneller içinde gün yüzüne çıkartılan mozaikler üzerinde bulunan yazıtlardan birinde, 381 yılındaki Konstantinopolis Konsil'inde Antiokheia'yı temsil eden ve Ortodoks mezhebinin kurucularından biri olan Başpiskopos Optimus'un ismi yazmaktadır³¹. Bu isim, yapının 4. yüzyıl sonuna tarihlenmesine dayanak oluşturur. 4. yy anıtsal kilise yapılarının Anadolu'da yoğunlaşmaya başladığı dönem olarak bilinmektedir. Kilise içinde bulunan bu yazıt, Bazilika'nın Pisidia Eyaleti başpiskoposuna ev sahipliği yapmış olduğunu da kanıtlamaktadır.

Büyük Bazilika³² Erken Hristiyanlık kiliseleriyle karşılaştırıldığında hem en erken hem de anıtsal bir kilise olduğunu göstermektedir. Bu dönemde genişletilen tiyatro, inşa edilen surlar ve yeni bir agora, kentin en parlak dönemlerinden birinin nüfus artışıyla birlikte 4. yüzyılda yaşadığını göstermektedir. Taşlıalan, Büyük Bazilika'yı bugün Yalvaç Müzesi'nde sergilenmekte olan ve Bazilika'dan getirildiği düşünülen bir Erken Bizans altarındaki yazıttan dolayı "Aziz Paulus Kilisesi" olarak tanımlamıştır. Yine Taşlıalan, Bazilikanın alt tabakalarında Paulus'un ilk vaazlarından birini verdiği sinagogun

³⁰ Özhanlı, 2009: 45-49.

³¹ Taşlıalan, 1997: 17.

³² Aziz Paulus Kilisesi ile ilgili olarak daha detaylı bilgi için bkz: Ünal Demirel, *Pisidia Antiokheia Büyük Bazilika Taban Mozaikleri*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2004.

bulunduğunu, bugünkü mevcut kilisenin Hristiyanlığın resmi din oluşunu takiben Aziz Paulus adına bu sinagog üzerine inşa edildiğini, hatta sinagogun güney duvarının görüldüğünü aktarmaktadır. Fakat son yıllarda gerçekleştirilen kazılarda sinagog izlerine rastlanılmamıştır. Ayrıca bazı araştırmacılar altar üzerindeki yazıtın kentte etkin ailelerden biri olan Paulilere ait olduğunu söylemektedirler.

Kentteki değişim sadece yeni dini yapıların inşa edilmesi ile sınırlı kalmamış, gündelik konutlar ve nekropollerde de gözle görülür değişiklikler meydana gelmiştir. Hristiyanlık öncesinde, hippodamik kent plan sisteminin doğal bir getirisi olarak birbirini kesen cadde ve sokaklar arasında kalan parseller üzerine nitelikli malzemeler kullanılarak inşa edilen özel konutlar ve çok katlı insulalar söz konusuysen, Hristiyanlıkla birlikte daha sade, özensiz, ahşap ve kerpiçten yapılmış konutlar inşa edilmiştir.

Hristiyanlığın kentte yaygınlaşmaya başlaması ile birtakım olaylar ve mucizelerin de yaşandığı bilinmektedir. Hristiyanlığın hızlı bir şekilde yayılması ile Pagan inancına sahip olan İmparator Diocletianus 24 Şubat 303'te bir ferman yayınlamış ve bu fermanla imparatorluk genelinde Hristiyanlara karşı soruşturmalar açılarak, kilise ve şapeller tahrip edilmiştir. Pisidia Eyaleti valisi Valerius Diogenes görevde bulunduğu süre içinde denetimi altında bulunan bölgede Hristiyanlara karşı sert bir tutum sergilemiştir. Diogenes, orduda görev yapmış olan M. Iulius Eugenios adında Hristiyan bir subayı işkence ederek öldürtmüştür. Aynı dönemde Aidesios adlı pagan inanca sahip ailenin kızı olan Marina Hristiyan inancını benimsemiştir. 15 yaşına geldiğinde Hristiyanları cezalandırmak için kente gelen Asia Eyaleti valisi Olybrios genç kıza âşık olmuş ve onunla evlenmek istemiştir. Ancak kızın Hristiyan olduğunu öğrenince, onu hapse atırarak 17 Temmuz'da idam ettirmiştir³³.

Apollon şenliklerinin kutlandığı günde kente gelen Trophimos ve Sabbatios adlı iki yabancı festivali eleştirmelerinden dolayı tutuklanıp hapse atılmışlardır. Ardından Trophimos Synnada'da, Sabbatios Antiokheia'da idam edilmiştir. Alpheiros, Aleksandros ve Zosimos adlı nalbant kardeşler Hristiyan oldukları için Antiokheia'da 28 Eylül'de infaz edilmiştir³⁴.

³³ Gülcan Kaşka, "Pisidia Antiokheia'sında Hristiyanlık", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:41, Isparta, 2017: 27-28.

³⁴ Kaşka, 2017: 28.

Olaylar dışında kentte gerçekleşen mucizelerden birisi Azize Thekla³⁵ olayıdır. İlk kadın martır olan Thekla İkonium'da doğmuş, 90 yaşında Kilikya bölgesindeki Seleukeia yakınında ölmüştür³⁶. Paulus'un İkonium'da vermiş olduğu vaazları dinleyerek çok etkilenir. Bunu farkedenden annesi Paulus'u şikâyet eder ve onu zindana attırır. Fakat Thekla zindana girerek Paulus'u dinlemeye devam eder. Thekla yakalanarak sirkte ateşe atılır. Bir anda yağmurun yağması ile ateşten kurtulur ve Paulus onu yanına alarak Antiokheia'ya gelir.

Antiokheia girişinde Alexandros adında bir genç, Thekla'yı görür görmez âşık olur. Çeşitli hediyeler ve para vermek suretiyle onu Paulus'tan ister. Havarî: "O bana ait değildir" deyince Alexandros, Thekla'yı sahipsiz sanarak onu kollarının arasına alır. Thekla çırpınarak onun pelerinini koparır, tacını yere düşürür. Alexandros, yolun ortasında herkese karşı gülünç duruma düştüğünden cezalandırılmasını ister. Thekla'nın cezası bu kez hayvanlara atılarak öldürülmeştir. Antiokheialı kadınlar bu ağır ceza karşısında valiliğin önünde toplanıp, kararı protesto ettilerse de bir sonuç alamazlardılar. Thekla, infaza kadar temiz kalmasının sağlanmasını ister. Vali, Thekla'nın isteğini uygun görerek ve onu soylu ve zengin bir kadın olan Tryphaina'ya emanet eder. Yakın bir zamanda kızını kaybetmiş olan bu kadın Thekla'yı kızı gibi sahiplenir. İnfaz günü Thekla bağlanarak tiyatrunun sahnesine bırakılır. Aslan genç kıza saldırmak yerine, ayakucuna uzanarak onun ayaklarını yalar. Halk galeyana gelerek Thekla'nın bırakılmasını ister. Tepkiler karşısında vali infazı erteleyerek genç kıza tekrar soylu kadının himayesine bırakır. Çok geçmeden Alexandros, soylu kadının kapısına dayanıp, Thekla'nın vahşi hayvanlara atılmasını istediğini söyleyerek onu almak ister. Tryphaina, Alexandros'u engellemeye çalışır. Bu kez askerler eve gelir. Kurtuluş yolunun olmadığını anlayan kadın, Thekla'nın elinden tutarak onunla beraber tiyatroya gider. Halk ikiye ayrılarak bir kısmı genç kızın cezalandırılmasını, diğer bir kısmı ise cezayı haksız bulduklarını dile getirirler.

Thekla Roma kanunlarının belirttiği gibi çınlıplak soyulur, beline bir kuşak bağlanır. Meydanın ortasına vahşi hayvanlar arasına bırakılır. Bu kez genç kızın yardımına bir dişi aslan koşar. Diğer aslanları ve vahşi hayvanları, ayları hayatı pahasına Thekla'dan uzak tutarak tümünü öldürür. Bu sırada Thekla kendini canavarlarla dolu bir su birikintisine

³⁵ E. C. Hudson, *The Early Church in Asia Minor*, Toronto: The Herald, 1962, s. 38-39.

bırakır. Halkın şaşkın bakışları arasında kendi kendini vaftiz eder. Alexandros valiye son bir teklifte bulunur. Kızı iki azgın boğanın arasına bağlayıp ateşle hayvanları ürkütecekler, Thekla da orada parçalanacaktır. Ayak bileklerinden iki boğa arasına bağlanan genç kız ölümü metanetle beklerken, ateş birdenbire ipleri sarar. Thekla yine kurtulmuştur. Akıl almaz işkence sahnelerine dayanamayıp bayılan soylu kadının öldüğü söylentisi Alexandros'u telaşlandırır. Valinin ayaklarına kapanarak işkencelere son verilmesini ister. Bunun üzerine Thekla valinin emri ile meydandan alınıp giydirilerek ve serbest bırakılır. Thekla Paulus'u aramaya başlar ve onunla Derbe'de buluşur.

Thekla böylece mucizevi bir biçimde kurtulmuş, ancak Aziz Paulus'u izleme inadından da vazgeçmemiştir. Azize Thekla Samandağ yakınlarındaki Seleukeia'da bir mağaraya yerleşir. Tüm yasaklara ve işkencelere direnip, Ikonium'dan Seleukeia'ya uzanan yolda 90 yıllık yaşamını tüketmiştir³⁷.

Zamanla kendi içinde farklı mezheplere ve cemaatlere ayrılan Hristiyanlık dini çerçevesinde kentte görülen akımlardan biri de Paulusçuluk³⁸ olmuştur. Ermeni nüfusun ağırlıklı olduğu bölgelerde varlık gösteren akımın Ermeni kökenli iki liderinden birinin kente geldiği ve civar köylerden birini merkez kabul ettikleri bilinmektedir³⁹. Bunu takiben 11. yy'da başlayan haçlı seferleri sırasında, bir üs olarak kullanılmıştır. Aynı tarihlerde yavaş yavaş Türkleşen kent ve çevresinin haçlı ordularınca kullanılmasında yüzyıllarca geriye giden Hristiyanlık geçmişinin etkisi göz ardı edilmemelidir⁴⁰.

46 yılında Aziz Paulus'un kente geldiği gün başlayan dini değişim süreci Selçukluların bölgeyi ele geçirdiği tarih olan 1176 yılına kadar devam etmiş; bölgeye egemen olan Türk-İslam kültürü ile birlikte bir süre daha varlık göstermiş ve nihayetinde son bulmuştur. Ortaya çıktığı günden itibaren her geçen gün ivme kazanarak güçlenen Hristiyanlık, en parlak dönemini imparatorluk genelinde olduğu gibi Antiokheia özelinde de 313'te imparatorluk sınırları içinde serbest bırakılması ve 381'de resmi din olarak kabul edilmesi ile devam eden süreçte yaşamıştır. 7. yy'da gerçekleşen Arap akınları ile

³⁷ Dursun Budak, *Anadolu'da Yaşamış Aziz Ve Azize Hayatlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2012, s:88-92.

³⁸ Sakin Özışık, "Pavlikan Kilisesi ve Eski Hristiyan Heresiyle İlişkisi" *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, 2010, s. 505-533.

³⁹ Özışık, 2010: 513; Kahraman, 2019: 17-19.

⁴⁰ Kahraman, 2019: 18.

birlikte sekteye uğrayan ve sarsılan bu süreç yavaş yavaş zayıflamaya başlamış ve Müslümanların getirmiş olduğu İslamiyet inancı ile yerini bu yeni dine bırakmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

PISIDIA ANTIOKHEIA'SINDA BULUNAN KİLİSELER

Pisidia Antiokheia kentinde 1800'lü yılların ortası itibari ile başlayan ve günümüze kadar devam eden kazı çalışmalarının yoğunluğu; kentin kuzey yakası olarak tanımlanan Nymphaeum, Cardo Maximus, Tiberius Alanı, Augustus Tapınağı gibi yapıların yer aldığı kent merkezinin ortaya çıkarılmasına yönelik olmuştur. Yürütülen kazı çalışmaları ile dört kilise gün yüzüne çıkarılmıştır. Birbirinden farklı dönemlere ait olan Antiokheia kiliseleri lokasyon olarak kentin önemli noktalarında yer almaktadır. Bunlar; St. Paul Kilisesi, Kuzey Kilise, Aedilicus Tepesi Kilisesi ve Merkezi Kilise olarak isimlendirilmişlerdir. Paulus kilisesi dışında olanlar kent içindeki mevcut konumları dikkate alınarak adlandırılmışlardır. St. Paul Kilisesi stadiumun doğusunda, Kuzey Kilise kentin en kuzey ucunda, Aedilicus Tepesi Kilisesi kentin geniş meydanına bakan tepe üzerinde, Merkezi Kilise kent merkezine konumlandırılmıştır. Kiliseler adeta bir yay çizecek şekilde kenti sarmaktadır. Bu kiliselerin dışında kentin 5 km doğusunda ki, Antiokheia teritoriumu içerisinde yer alan, Gemen Korusunda (Men Kutsal Alanı) bir kilise (Men Kutsal Alanı Kilisesi) daha yer almaktadır (Resim 1).

Genel olarak bazilikal plana sahip olan kiliseler ele alındığında plan olarak benzerlik göstermektedirler. Bu plan uzun yıllar boyunca imparatorluğun her yerinde kullanım görmüştür. Bunun nedeni; oldukça kolay ve az bir çaba ile etkileyici yapılar inşa edilebilir olmasıdır. Plan üzerinde isteğe bağlı olarak oynanabilir, küçültülüp büyütülebilirdi. Yapılması gereken tek iş çatıda bulunan ahşapların boyutları ile nef genişliğini dikkate almaktır⁴¹. Bu yüzden erken dönemden itibaren en çok tercih edilen kilise planı bazilikal plan olmuştur.

Orta Bizans Döneminde dini mimaride değişiklikler söz konusudur⁴². Kısa sürede ve kolay tasarlanan bazilikal plan terk edilerek kapalı Yunan haç plan ortaya çıkmıştır. İkonoklast etkisi ile ortaya çıkan planda nef ayrımlarına bağımsız ayaklar ya da sütunlar konularak merkeze kubbe yerleştirilmiştir. Kubbe çevresinde doğu batı ve kuzey güney yönlerine uzanan tonozlarla desteklenmiş haç kolları eklenmiştir. Söz konusu dönemde inşa edilen

⁴¹ Cyril Mango, *Bizans Mimarisi* (Çev: Mine Kadiroğlu), Özel Basım, Ankara 2006, s:56.

⁴² Aksöyek, 2009: 137.

Aedilicus Tepesi Kilisesi bu plan tipinde inşa edilmiştir ve incelenen kiliselerden ayrı tutularak, bu tezin ana konusunu oluşturmaktadır.

2.1. Büyük Bazilika / St. Paul Kilisesi

Kentin en büyük bazilikası olan St. Paul Kilisesi şehrin surlarına bitişik olarak stadiumun doğusunda ve Karargâh Binası'nın 200 m güneyinde yer almaktadır. İlk Hristiyan kiliselerinden olan bazilikal planlı yapı bir sinagog üzerine inşa edilmiştir. St. Paul Kilisesi adını kenti ziyaret eden Aziz Paulus'dan almaktadır⁴³ (Resim 2).

1822-1834 yılları arasında İzmir'de papaz olarak görev yapan Francis Vyvyan Jago Arundell Büyük Bazilikayı tanımlayan ilk kişidir. Pisidia Antiokheia kentinin en önemli yapılarından biri olan bazilika üzerinde Arundell'in ardından günümüze dek birçok kişi çalışmıştır.

Kiliseye ulaşım kuzeydoğuda yer alan doğu batı uzantılı cadde ile sağlanmaktadır. Caddenin güneyinde portiko bulunmaktadır. Kilisenin kuzey bitişğinde atrium yer alır. Kiliseye girişler kuzeydeki atriumdan ve batıdaki narteksten gerçekleştirilmiştir. Kilise çevresinde piskoposluk sarayı, vafiz havuzu, çile odaları, hamam kompleksi ve görevlilerin ihtiyaçlarını karşılayacak çok sayıda yapı yer almaktadır.

Bazilika dıştan dışa doğu batı doğrultusunda 70,47 m, kuzey güney yönünde 26,50 m ölçülerindedir (Çizim 1). Doğusu dışında ana kaya üzerine oturmaktadır. Eksik kalan kısımlar kalın duvarlarla desteklenmiştir. Orta nefi, iki yandaki dar neflerden 13'er sıralı iki sütun dizisi ayrılmakta ve sütunlar altıgen altlıklar üzerinde yükselmektedir⁴⁴.

Kilise doğusunda tek apsis bulunmaktadır. Apsis, dıştan altıgen içten ise yuvarlak bir formda, 7,71 m dışa taşkın ve 10,82 m çapındadır ve uç kısmında gemi burnu gibi bir uç yer alır. Erken dönem bazilikalarında apsisin dış kısmı çokgen formda inşa edilmiştir⁴⁵. Erken dönemle başlayan ve diğer dönemlerde de gözlemlenen bu çokgen formlu apsis genellikle üç, beş ve yedigen formlarda kullanılmıştır. Apsisinde üç adet pencere yer almaktadır. Apsis zemini ana nef zemininden 4,50 m aşağıdadır ve nef zeminine eşitlemek için apsisin üzerine ahşaptan bir zemin oluşturulmuştur. Bu zemini apsis

⁴³ Arundell, F. V. J., *Discoveries In Asia Minor. Including A Description Of The Ruins Of Several Ancient Cities And Especially Antioch Of Pisidia*, Vol. 2, London, 1837, s:237.

⁴⁴ Taşlıalan, 1999: 23.

⁴⁵ Taşlıalan, 1999: 22.

içerisinde bulunan dört ayağın taşıdığı düşünülmektedir. Yürütülen kazılarda synthronona ait bir kalıntıya rastlanılmamıştır⁴⁶.

Kuzey nef duvarının apsise bağlandığı noktada ana kaya üzerine oturtulmuş tonoz bulunmaktadır. Kuzey duvarının iki köşesinde su sistemine ait borular yer alır. Tonozun sarnıç olarak kullanılmış olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Aynı zamanda bema ile nef arasında ana kayadan oluşan templon duvarı yer alır. İki mekân arasındaki kot farkından ve aradaki duvarda herhangi bir basamak izine rastlanılmaması ana neften apsis alt katına ulaşımın olmadığı anlaşılmaktadır. Apsise ulaşım güneyde bulunan kapıdan sağlanmıştır.

Kilisenin zemini kırmızı, pembe, sarı, siyah ve beyaz renklerdeki 1 cm³ boyutlarındaki tesseralardan oluşan mozaikle kaplıdır. Narteksten apsise kadar yedi panel bulunmaktadır. Mozaik zeminde geometrik ve bitkisel bezemelerin yanı sıra yazıtlar da yer almaktadır. Kitabede iki bani adı verilmekte ve 381 Konstantinopolis konsiline katılan, kentin 7. piskoposu Optimus'dan söz edilmektedir⁴⁷ (Resim 3).

Naos dışında kiliseye kuzeyden ulaşımın sağlandığı kuzey koridorda, kilisenin kuzeyindeki yapılarda ve caddenin güney portikosu da mozaik ile kaplanmıştır. Mozaik üzerinde portre, hayvan figürleri, geometrik ve bitkisel bezemeler ile süslenmiştir.

Yapı Ariassos, Kremna ve Sagalassos kentlerinde bulunan bazilikalar içerisinde Pisidia bölgesinin en büyük bazilikal planlı ve en görkemli kilisesidir⁴⁸.

Apsis benzerliği ve kilise oranları göz önüne alındığında St. Paul Kilisesi plan olarak Eufrasiana Katedrali ile benzerlik göstermektedir. Parenzo Porec kentinde bulunan katedral 550 yılında inşa edilmiştir⁴⁹. Bazilika, atrium, vafizhane ve piskoposluk sarayı gibi dini mimari yapılarıyla Erken Hristiyanlık Dönemi piskoposluğunun seçkin örneklerindendir⁵⁰. Anadolu'da ise 5. yy'da gymnasiumdan kiliseye dönüştürülen Assos Gymnasion Kilisesi ile benzerlik göstermektedir. Pisidia Antiokheia Büyük Bazilikası mimari özellikleri ve mozaik taban üzerindeki yazıtlardan 4. yy'ın 3. çeyreğine, çevresindeki yapılaşmalar ise 6. yy'a tarihlendirilmektedir.

⁴⁶ Taşlıalan, 1999: 23.

⁴⁷

⁴⁸ Taşlıalan, 1999: 22.

⁴⁹ Taşlıalan, 1999: 23.

⁵⁰ <http://whc.unesco.org/en/list/809/video>

2.2.Kuzey Kilise

Kuzey Kilise, kentin kuzey ucunda, nymphaeum ile karargâh binası arasında, üç nefli bazilikal planlı tasarlanmıştır⁵¹. Konumundan dolayı Kuzey Kilise ismi verilmiştir (Resim 4).

Bazilikal planda doğu batı doğrultusunda uzanan kilisenin, narteks dâhilinde 42,00 x 23,50 m boyutlarındadır. Üç nefe ayrılan kilisenin yan nefleri 4,05 m, ana nefi 10,10 m genişliğindedir (Çizim 2). Kuzey ve ana nefte apsis bulunmakta, kuzey apsisi, dıştan ve içten yuvarlak, ana apsis ise dıştan üç köşeli içten yuvarlak formdadır. Güneyde apsis yoktur ve bu kısımda kare forma yakın iki adet oda bulunmaktadır. Bu odalar kilisenin asıl planına ait olmayıp daha sonraki dönemlerde eklenmiştir.

Kilisenin temel seviyesinde koruna gelen duvarlarında, gri kalker blok taşlar ve Roma İmparatorluk dönemine ait yapılardan getirilen bloklar kullanılmıştır. Üzerinde kenet izleri bulunan bloklar harç kullanılarak temele sabitlenmiştir⁵². Küçük moloz taş ve harç karışımıyla oluşturulmuş temel üzerinde bulunan bloklarda birden fazla kırangıç kanadı kenetler bulunmaktadır. Erken dönemlerde oldukça farklı biçimde işlenen kenet delikleri 7 x 7-8 cm boyutlarındadır. Bu kenet tipi kentte bulunan herhangi bir yapıda görülmemektedir. Kenetlerin bu denli büyük boyutlarda olması kolayca çıkarılmasına olanak sağlamak ve ahşap kenetlerin kullanıldığına işaret etmektedir⁵³.

Yan neflerde gri kalker bloklar ana nefte ise devşirme malzeme beyaz kalker bloklar kullanılmıştır. Kilise duvarında yatay olarak kullanılan blokların üzerindeki kenetlerden anlaşıldığı üzere ilk kullanımlarında dikey olarak ya da parapet işlevinde oldukları anlaşılmaktadır. Bloklar, Cardo Maximus üzerinde bulunan bir anıttan getirilmiş olabilir. Ayrıca temelde yer alan bloklar üzerinde daire şeklinde çizilmiş oyunlar görülmektedir. Kent içerisinde buna benzer çizimler cadde taşları üzerinde de yer almaktadır⁵⁴.

Kilisenin batısında temel seviyesinde korunmuş olan narteks duvarlarında neflere geçiş tespit edilememiştir. Narteks zemininde horasan harç içerisine kırık mermerler yerleştirilerek bir zemin oluşturulmuştur⁵⁵.

⁵¹ Ali Harmankaya ve Şahin Gümüş, “Pisidia Antiokheiası 2005 Yılı Çalışmaları”, *ANMED-4*, 2006, s:148.

⁵² Harmankaya ve Gümüş, 2006: 148.

⁵³ Fikret Özcan, “Pisidia Antiokheia’daki Kuzey Kilise Üzerine Bazı Gözlemler”, Edt: Hüseyin Metin vd, *Pisidia Yazıları Hacı Ali Ekinci Armağanına*, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s:86-87.

⁵⁴ Özcan, 2015: 87-88.

⁵⁵ Harmankaya, Gümüş, 2006: 149.

Kilisenin üç nefinde birbirinden farklı zemin döşemeleri bulunmaktadır. Ana nefte beyaz kireç taşı plakalardan oluşan bir zemin, güney nef kazılarında bulunan yoğun tesseralardan mozaik kaplı olduğu anlaşılmaktadır⁵⁶. Kuzey nefte 30 x 30 cm boyutlarındaki tuğlalardan oluşan bir zemin bulunmaktadır. Temel taşları üzerinde sütunların oturduğu alanlar izlenebilmektedir⁵⁷. Ana apsiste temel seviyesinde ve kilisenin temeli ve üzerindeki bloklarda yangın tabakası gözlemlenmiştir. Fakat kilise zemininde yangın izleri bulunmamaktadır⁵⁸. Bu da yapı zeminin yangından sonra yeniden düzenlendiğini göstermektedir.

Kiliseye kuzeyden 1,40 m genişliğinde bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. Naosa güneyden açılan 2,04 m genişliğindeki bir kapı ile de ulaşım sağlanmaktadır. Naos ile bemaı ayıran kuzey güney doğrultusundaki templonda bemaıya geçişi sağlayan 2,55 m genişliğinde bir eşik taşı bulunmaktadır. Ana apsis içerisindeki kazılar sırasında synthronon izine rastlanılmamıştır⁵⁹.

Yapılan bilimsel kazılar neticesinde ele geçirilen buluntular ve kilisenin tipolojisinin ortaya koyduğu formdan yola çıkılarak kilisede iki kullanım evresi görülmektedir. İlk evrede üç neften oluşan bir bazilika, ikinci evrede ise kuzey nef kareye yakın planlara sahip odalar eklenmiştir. Sütun başlıkları ve bloklarda bulunan kenetler ilk evreye ait olup, kilise 6. yy'n sonlarında inşa edilmiştir⁶⁰.

2.3.Merkezi Kilise

Kilise, kentte yaygın olarak kabul görmüş olan paganizme, alternatif bir inanış biçimi olarak Hristiyanlığın varlığını ortaya koymak adına, paganizmin kentteki en önemli temsili olan Augustus kutsal alanının karşısına inşa edilmiştir⁶¹ (Resim 5).

Kilise, Michigan Üniversitesi tarafından D. M. Robinson başkanlığında gerçekleştirilen 1924 yılı kazılarında açığa çıkarılmıştır. Temel seviyesinde korunan kilise, Robinson ve Woodbridge tarafından, Latin haçı planında yayınlanmıştır⁶². 2009 yılında yürütülen kazı

⁵⁶ Özcan, 2015: 86.

⁵⁷ Harmankaya, Gümüş, 2006: 148-149.

⁵⁸ Özcan, 2015: 86.

⁵⁹ Harmankaya, Gümüş, 2006: 148.

⁶⁰ Harmankaya ve Gümüş, 2006: 149; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Kazısı 2009" *ANMED*, S.8, Antalya, 2010, s. 92-93.

⁶¹ Mitchell ve Öztürk, 1998: 206.

⁶² Mitchell, 1998: 207.

çalışmalarında planın yanlış olduğu anlaşılmış, bazilikal bir plan ortaya çıkarılmıştır⁶³ (Çizim 3). Kilise 42,35 m uzunluğunda, 25,58 m genişliğinde, orta nefi 5,80 m genişliğindedir⁶⁴. Temelinde gri kalker bloklar bulunan kilisenin doğu ucunda dışa taşkın içten ve dıştan yuvarlak, 8,27 m genişliğinde bir apsis yer alır. Temel taşlarının altında küçük moloz taşlar bulunmaktadır. Woodbridge ait olan çizimde, ana nef içerisinde sunağa ait izler görülmektedir⁶⁵. Ayrıca çizimde, batı duvarının kuzeybatısında “L” şeklinde, güneybatı ucunda kare formda duvarlar bulunmaktadır. Narteks bölümüne ait olan bu duvarlar ile nef arasındaki bölüm belirsizdir. Günümüzde ise nartekse ait küçük bir duvar kesiti izlenebilmektedir.

Kazılar sırasında atık toprak içerisinde bulunan yeşil renkteki cam tesseralar, zeminin mozaik kaplı olduğunu düşündürmektedir⁶⁶.

Geç dönemde kilisenin güney köşesine harç kullanılarak küçük boyutlu kare ve moloz taşlardan bir apsis inşa edilmiştir. Kilise apsisinin doğusunda ve ikinci apsisinin kuzeyinde koridor bulunmaktadır. Koridorda geç dönem apsisine açılan bir kapı yer almaktadır.

Ramsay, kilisede yaptığı kazılar sırasında bir yüzde Diocletianus dönemi azizlerinden Neon, Nikon ve Heliodorus’un, diğer yüzünde Antiokheia’lı Bassus isimlerinin yazılı olduğu metal bir madalyon bulmuştur (Resim 6). Ramsay, 1927 yılında yayınladığı bir makalesinde, kilisenin apsisinin güneyinde ortaya çıkan daha küçük apsisi, Aziz Paulus’un ilk vaazını verdiği sinagog üzerine inşa edilmiş kilise olarak tanımlamıştır⁶⁷.

Günümüze Aziz Bassus’un adını taşıyarak koruna gelen kilise Ramsay tarafından güney koridorun kuzeydoğu köşesindeki basit bir Latin haçı ve iki yanında açık palmetler bulunan iç kornişlere ait bir friz bloğundan 4.yy’a tarihlenmektedir. Diğer süsleyici ya da taşıyıcı elemanlara ait çok az veri tespit edilmiştir⁶⁸ (Şekil 4).

2.4.Men Kutsal Alanı Kilisesi

Pisidia Antiokheia antik kentinin 5 km doğusunda yer alan Gemen Korusunda Men Kutsal Alanı konumlandırılmıştır. Kutsal alanda Men ve Hekate Tapınakları, odeon,

⁶³ Özhanlı, 2010: 82-83.

⁶⁴ Mitchell, 1998: 209.

⁶⁵ Mitchell, 1998: 209.

⁶⁶ Mitchell, 1998: 210.

⁶⁷ W.M. Ramsay, “Anatolica Quaedam III. Neon, Nikon, and Heliodorus”, “*JHS*” V:48, 1928, s:51-3.

⁶⁸ Mitchell, 1998: 2008.

hazine binaları ve sivil yapıların yanı sıra, kutsal alanın kuzeybatısında bir kilise bulunmaktadır. Men kutsal alanına yakın olmasından dolayı kilise, Men Kutsal Alanı Kilisesi olarak isimlendirilmiştir. Yamaçta bulunan kilisenin duvarları yıkılmasına rağmen 1 m kadar yüksekliğe kadar ulaşmaktadır (Resim 7).

Mitchell, kilisenin bazilikal planda olduğunu ve güneyde yapıya ek olarak bir odanın eklendiğini aktarmıştır. Güneydeki oda simetrik olarak kuzeyde de yer alsaydı eğer kilise Latin haçı planında olabilirdi⁶⁹. Ancak yapının şu anki mevcut durumu, planı hakkında net bilgiler vermemektedir. Ancak kilise ve çevresinde detaylı kazılar yapıldığında bu konu netleşecektir (Çizim 5).

Kilise, 22,00 m uzunluğunda, 13,00 m genişliğindedir. Doğu ucunda dışa taşkın, içten ve dıştan yarım daire bir apsisi vardır. Apsis 5,00 m çapında ve 3,50 m uzunluğundadır. Kilisenin duvarları sandık tipinde ve 1,10 m kalınlığında inşa edilmiştir. Duvarlarda gri kalker bloklar ve Men kutsal alanında getirilmiş mimari parçalar kullanılmıştır. Güney duvarı kilisenin güneyinde kalan yüksek zemini desteklemektedir. Muhtemelen, kilise kullanım gördüğü dönemde dışarıdan gözükmemekteydi⁷⁰. Çünkü diğer duvarlara nazaran daha özensiz yapılmıştır. Taşlar farklı boyutlarda, büyük ve düzgün kesilen blokların yanı sıra irili ufaklı kaba taşlardan örülmüştür. Güney duvar, kilisenin en yüksek seviyede korunan duvarıdır.

Kuzey duvar tepenin yamacına inşa edilmiştir. Günümüzde batı tarafı kısmen izlenebilmektedir. Diğer kısmı yamaç boyunca yıkılmış ve kalıntıları izlenememektedir.

Güney nefin, güneydoğusunda bir oda yer alır. Oda vaftizhane olarak kullanılmış olabilir⁷¹. Doğu ve güney duvarlarında Men kutsal alanından getirilmiş, üzeri işlemeli taşlar kullanılmıştır. Odaya güney nefte bulunan 1,90 m genişliğinde taş eşikli bir kapıdan girildiğini anlaşılmaktadır.

Batıda 2,70 m uzunluğunda, 10,5 m genişliğinde narteks yer almaktadır. Narteks batı duvarının ortasında kiliseye girişi sağlayan bir ana kapı bulunmaktadır. Narteks doğu duvarı 95 cm kalınlığında ve temelinde harç ile tutturulmuş küçük moloz taşlar kullanılmıştır. Narteksten her nefte açılan üç kapı görülmektedir. Batı duvarında Men

⁶⁹ Mitchell, 1998: 203.

⁷⁰ Mitchell, 1998: 201.

⁷¹ Mitchell, 1998: 201.

Tapınağına ait duvar ve temel taşları devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Kuzeyde bulunan duvarın içi boştur. Bu da tadilat geçirdiğini ya da narteksin sonradan eklendiğini göstermektedir.

Narteksin doğu duvarına yaslanan, nef ayırım noktalarında iki adet çıkıntılı blok bulunmaktadır. Kuzeyde bulunan 70 cm, güneyde bulunan ise 52 cm dışa taşkındır. Bu çıkıntılar, üst yapıyı ya da arşitravı desteklemek için yapılmış olmalıdır.

Narteks zemini büyük olasılıkla tamamen taş döşemeliydi. Kuzey tarafta iki sıra döşeme izi mevcuttur. Bir başka döşeme izi de güney duvarının önünde izlenmektedir. Ayrıca apsisin bulunduğu alanda ve neflerin doğu kesiminde sayısız 2x1, 1x1 cm boyutlarında, dikdörtgen tesseralar tespit edilmiştir. Çoğunlukla pembe ve siyah, az sayıda kahverengi, gri ve beyaz taşlar, gri ve beyaz mermerlerden oluşmaktadır. Taşa yapışan pembe harç izleri zeminin mozaik kaplı olduğuna işaret etmektedir. Narteksin kuzey ucunda bir tane küçük yeşil cam mozaik parçası da bulunmuştur. Ayrıca yapının üst örtüsüne ait çok sayıda çatı kiremidi, kilise ve etrafında çokça görülmektedir⁷².

Kilisede, iç frizlere ait en az 22 kireç taşı bloğu dağılmış durumdadır. Üzerlerinde stilize bitki ve hayvanlar, (meyveler, dallar ve ağaçlar, ördekler, keklikler ve bir Latin haçı), tek kulplu bir fincan ya da sürahi ve bir kadeh betimlenmiştir. Blokların birçoğunun kavisli olması apsisin üst kısmını kuşatan büyük bir süsleyici elemana ait olduğunu göstermektedir. Toplam uzunluğu 15 m'den fazla ve iki bitişik yüz üzerinde desenleri olan üç blok, köşelere yerleştirilmiş veya apsisin uçlarına ait olabilir. Son dönemlerde frizin, güney koridorunun sonlarına doğru taşındığını anlaşılmaktadır⁷³.

Kilisenin güneyinde muhtemelen yapıyla ilişkili olan temel izleri vardır. Tepedeki yapılar, kilisenin doğu ve batı ucundaki duvarlarla aynı doğrultuda ilerlemektedir. Ramsay, nartekse bitişik yapının kiliseye bağlı bir manastır olduğunu aktarmıştır. Geriye kalan duvarlar, bu öneriyi desteklememektedir. Bu yapılar çile odaları için oldukça uygundur. Mitchell, 1982 yılının bahar mevsiminde kilisenin güneybatısındaki alanın nemli olduğunu ve antik dönemde su depolamak için elverişli bir alan olduğunu söylemektedir. Öte yandan, alternatif bir hipotez de 7 - 8. yüzyıllardaki salgın hastalıklar sırasında Antiokheia sakinlerinin sığınmak için Men tapınağının bazı alanlarını konutlara

⁷² Mitchell, 1998: 204.

⁷³ Mitchell, 1998: 204-205.

dönüştürdüklerini söylemektedir. Nispeten güvenli ve izole edilmiş yerde küçük bir yerleşim oluşturulmuştur. Bu nedenle kiliseye eklenen bu binalar dini olmayan bir nitelik de taşıyor olabilir⁷⁴.

Men tapınağı ve diğer binalara ait devşirme yapı elemanının kullanılması, kilisenin, kutsal alanın işlevini yitirdikten sonra inşa edildiğini göstermektedir. Tapınak 4.yy'ın sonuna kadar kullanım görmüştür. Bu da kilisenin en erken 5.yy'da inşa edildiği ispatlamaktadır⁷⁵ Devşirme friz ve özellikle keklik motifleri, en geç 5.yy'ın başlarına tarihlendirilmektedir. Basit Latin haçna benzeyen vaftiz havuzu da yine bu yüzyıla işaret etmektedir⁷⁶ (Resim 8).

⁷⁴ Mitchell, 1998: 206.

⁷⁵ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Men Tapınağı ve Kutsal Alanı", *Aktüel Arkeoloji*, S:10, İstanbul, 2017, s:10-12.

⁷⁶ Mitchell, 1998: 206.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AEDILICUS TEPEŞİ KİLİSESİ

Kilisenin adı bilinmediğı için Pisidia Antiokheia kazı ekibi tarafından Aedilicus Tepesi Kilisesi olarak adlandırılmıştır. Kentteki yedi mahalleden biri olan Aedilicus Mahallesinin (Vicus Aedilicius) bu tepeyi kapsadığı⁷⁷ düşünöldüğünden kilise ve tepe de aynı şekilde isimlendirilmiştir. Naostaki güneybatı ayağın doğu yüzünde yazıtlı bir blok bulunmaktadır. Blok üzerinde yatay ve dikey olarak karmaşık bir yazıt işlenmiştir. Soldaki baş harflerin iki kez kullanıldığı yazıtta dikey olarak “TO”, yatay olarak “EKKLECIA” yazmaktadır (Resim 9). Bu yazıtta muhtemelen kilisenin adı geçmektedir. İstanbul’da bulunan Nea Ekklesia / Yeni Kilisede olduğu gibi yazıt, Aedilicus Tepesi Kilisesinin adını belirtiyor olmalıdır. Fakat kırık ve kazılarda yazıtın üst kısmına ulaşamadığından kilisenin adı henüz çözümlenememiştir.

Kilise, Nympheumun önünde yer alan kentin ikinci geniş meydanı Augustus(?) Pleteanın arkasındaki 1200 m rakımlık tepe üzerinde konumlandırılmıştır (Resim 9). Konumu itibari ile kentin kuzeyine tamamen hâkim bir noktadadır. Augustus Tapınağının 230 m kuzeyinde tapınağa paralel olarak yerleştirilmiştir. Kilise, Atriumlu Ev, Kuzey Kilise, St. Paul Kilisesi ve Merkezi Kilise ile görüş mesafesindedir (Çizim 6).

Kilise kazısına 2011 yılında başlanmış 2019 kazı kampanyasına dek aralıklarla devam edilmiştir.

3.1. 2011 – 2019 Kazı Çalışmaları

Kazı çalışmalarına Bakanlar Kurulu kararıyla Süleyman Demirel Üniversitesi adına Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI başkanlığında başlanmıştır. Çalışmalar, kilise ve çevresinde 2011-13-15-16-17-19 kazı sezonlarında sürdürölmüştür. Kazılarda 2.800 m² lik alan açılarak kilisenin tamamı ve çevresinde bulunan yapıların bir kısmı gün yüzüne çıkartılmıştır.

Kilise kazılarından önce 2009-2010 sezonlarında Aedilicus Tepesinin batısında yer alan Augustus Meydanında ve doğu portikodaki çalışmalarda geç döneme ait postamentlerin devşirme malzeme olarak kullanıldığı dükkânlar bulunmuştur⁷⁸ (Resim 10). Doğü portiko

⁷⁷ Mehmet Özhanlı, “Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması”, *Pisidia Araştırmaları I*, Isparta, 2012, s:157.

⁷⁸ Mehmet Özhanlı, “Pisidia Antiokheia Kazısı 2010”*ANMED*, S.9, Antalya, 2011, s. 91.

kazısında ele geçen buluntular ışığında alanda 10. yy'da düzenlemeler yapıldığı görülmüştür. Nüfusun azalması ve yapılaşmanın nymhaeum çevresinde yoğunlaşması ile birlikte meydanın doğusundaki dükkânlar portiko üzerine çekilmiştir. Dükkânların arasında doğu yönüne uzanan ve altında kanalizasyon şebekesi bulunan sokağın kuzey ve güneyine üçer postament yerleştirilmiştir. Postamentler, dükkânların meydana bakan girişlerinde kapı sövesi olarak kullanılmıştır. Sokak, Cardo Maksimus ile kesiştiği noktada dükkânlardan yüksek bir seviyede başlamaktadır.

Dükkânların ve meydanın kazısında Antoninler Dönemi'ne ait lento ve sövelerin bulunması tepede bir tapınak olabileceğini düşündürmüştür. Konumu ve arkeolojik materyallerin varlığından dolayı 2011 kazı sezonunda Süleyman Demirel Üniversitesi Deprem Araştırma Merkezi uzmanlarınca tepede jeofizik çalışmaları yapılmıştır. Tepe üzerinde 60 m uzunluğunda, 30 m genişliğinde bir alan incelenmiştir. Jeofizik uygulamasında doğu-batı uzantılı yapı kompleksi tespit edilmiş ve ardından kazı yapılmasına karar verilmiştir⁷⁹ (Resim 11).

2011 yılında jeoradar verileri dikkate alınarak 5 x 5m'lik karelej sistemi oluşturularak kilisenin güney bitişiğindeki koridorda kazılara başlanmıştır. Koridor, kilisenin kuzey duvarı ile güneyde tuğla örgülü duvarla sınırlanmıştır. Duvarları ince bir sıvayla kaplanan koridor, 1,80 m genişliğinde kiliseye paralel olarak doğu batı yönünde uzanmaktadır. Koridorun kuzeybatısında güney nefi açılan bir kapı aralığı mevcuttur. Koridor zemini kısmen korunmuş altıgen opus sectileler ile kaplanmıştır⁸⁰. Güney koridorun açılmasıyla çalışmalara naosta devam edilmiştir.

2013 yılında naos ve bemaadaki yüzey toprağı kaldırılmıştır. Bu dolgu rüzgâr erozyonu ile taşınan tarım tabakasıdır.

2015 yılında ise naos, bema ve pastaforium hücreleri gün yüzüne çıkarılmıştır. Aynı sezon içerisinde kilisenin doğusu ve kuzeyi 5 m genişletilerek kesitlerin kiliseyi geri kapatması engellenmiştir. Kazılar sonucunda kilisenin dört destekli kapalı Yunan haç plan formunda olduğu anlaşılmıştır. Kilisenin duvarları 1,50 m yükseklikte korunmuş ve iç yüzleri renkli boyalar ile sıvanmıştır. Küçük bir kısmı korunan sıvalar konservasyon işlemleri ile sağlamlaştırılmıştır. Duvar ile sıra arasında oluşan açıklıklar, Malta 6001 ve

⁷⁹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Kazısı 2011" *ANMED*, S.10, Antalya, 2012, s. 89.

⁸⁰ Özhanlı, 2012:89.

Macro Acrilic CV40 reçinenin karıştırılmasıyla elde edilen kimyasallar ile doldurulmuştur⁸¹.

Naosun tamamının açılmasıyla 2016 sezonunda çalışmalar batıya kaydırılmış ve narteks açılmıştır. Kazılarda özellikle güney tarafta çok sayıda blok yıkıntısı ile karşılaşmıştır. Bloklar narteks ve naos arasındaki duvarın batıya yıkılmasıyla dağılmıştır. Narteks zemininden 30 cm yükseklikte tuğlalardan oluşan bir katman görülmüştür. Bu tuğlalar narteks ile naosu ayıran duvardan yıkılmıştır. Tuğlaların dar yüzlerinde sarı zemin üzerinde siyah boyalardan işlenmiş yazıtlı freskolar bulunmaktadır. Fakat kilise duvarlarında olduğu gibi boyalar çözülmüş ve harfler belirsizdir. Güney nef, pastaforium hücreleri ve bema zemini tamamen açılmıştır. Güney koridorda olduğu gibi kilisenin zemin döşemeleri sökülmüş sadece döşeme izleri kalmıştır. İzlerden zeminin altıgen ve kare formda panolardan oluşan opus sectile döşeli olduğu anlaşılmıştır.

Narteksin batısında, postamentli alanda yer alan podyumun kilise ile bağlantısını anlamak üzere kazılar batı yönüne doğru devam ettirilmiştir. Narteks ve podyum arasındaki alan araziye uygun olarak teraslandırılmış ve postamentli alanın önündeki meydana kiliseye ulaşım yolu oluşturulmuştur. Kazılarda yoğun moloz içeren bir dolgu kaldırılmıştır. Dolgu yüzeyinde çok sayıda seramik parçaları tespit edilmiştir. Bu dolgu arazi eğiminden dolayı akmış ya da alan bilinçli olarak doldurulduğundan meydana gelmiştir. Kilise kazısı devam ettiği için çalışmalarda kullanılan araçların geçiş güzergâhını engellememesi adına çalışmalar belli bir seviyede sonlandırılmıştır.

Kilisenin tamamı açıldıktan sonra 2018 yılında naosta ve çevresinde jeoradar çalışmaları yapılmış ve oldukça önemli veriler elde edilmiştir⁸². Naos içerisinde narteks doğu duvarı önünde 10,00 x 16,00 m'lik alandaki çalışmalarda, kuzeydeki iki ayak arasında kilise zemininden başlayarak 3,10 m derinliğe kadar devam eden bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir⁸³. Zemin altında bulunan duvar hattı kilisenin erken evresine işaret etmektedir. Duvarın güneyinde düzensiz bir hat söz konusudur (Resim 12). Duvar olmaktan daha çok duvar örgüsünün yıkılması ile birlikte yığıntı oluşturan bloklardır.

⁸¹ Özhanlı, 2017: 98.

⁸² Mehmet Metin Ünay, *Pisidia Antiokheia Antik Kenti Aediliculus Bazilikası ve Civarı Arkeojeofizik Araştırması* Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019.

⁸³ Ünay, 2019: 60.

Kilisenin kuzey ve güneyinde birbirleriyle bağlantılı yapılaşmalar izlenilmiştir. Jeoradar verilerinin ardından yapıların işlevlerini algılamak amacıyla 2019 yılında güneyde kazı çalışmalarına başlanmıştır. Alanda birbirlerine koridorla bağlanan altı oda açığa çıkarılmıştır. Duvarlarının korunmuşluk seviyeleri 0,10 ile 2,00 m arasında değişiklik göstermektedir. Odaların duvarlarında devşirme bloklar, mimari parçalar, tuğla ve moloz taşlar kullanılmıştır. Yapılar taş döşeli zemin üzerine oturtulmuştur. Kazılarda ele geçen arkeolojik materyaller alanın bir mutfak kompleksi olduğunu göstermektedir. Komplekste, mutfak, atrium, kiler, fırın, temiz su haznesi ve kiliseye bitişik banyo yer almaktadır.

Kilisenin kuzeyinde iki yapının kazısı gerçekleştirilmiştir. Bu yapılar salon ve vaftiz havuzundan oluşmaktadır. Salon kilisenin kuzeybatısında konumlandırılmış, iki bölümden oluşmaktadır. Salon duvarları 1,70 m yüksekliğinde ve kilise zemininden 1,50 m derinlikteki zemini taş döşelidir. Salonun doğusunda temel seviyesinde korunan vaftiz havuzu yer alır.

Kazı çalışmalarında 3,50 m yüksekliğinde dolgu kaldırılmış ve bu dolgunun yüzeydeki 1 m' si rüzgâr erozyonu ile taşınan tarım toprağıdır. Bu doğal dolgunun altındaki 2 m yüksekliğinde sarı renkte kumlu ve kireçli bir yapıdaki kültür katmanı gözlemlenmiştir (Resim 13). Bu katman moloz taş, taşıyıcı mermer, gri kalker bloklar ve çok sayıda tuğla içermektedir. Kilisenin beden duvarları ve üst örtüsünün yıkılması sonucu oluşmuştur. Yıkıntının altındaki 50 cm'lik tabakada şeritler halinde üst üste yığılmış yangın katmanı izlenmektedir (Resim 14). Kilise büyük bir yangınla tahrip olmuştur⁸⁴. Kül tabakası ahşap üst örtüye ve oturma sıralarına ait olmalıdır. Kül katmanında mermer levhalar, payeler, taşıyıcı altlıklar, sütunlar, kaplamalar ve pithos parçaları yanık halde bulunmuştur. Katmandaki şeritlerden kilisenin iki kez yangın geçirdiği ve yangın şiddetinden dolayı mermerlerin bir kısmının eridiği anlaşılmaktadır. Üstteki 2 m'lik dolgu kilisenin yangından sonra yıkıldığına işaret etmektedir. Aslında tahribat yangından önce başlamış, kilise yıkıldıktan sonra da devam etmiştir. Kilise zemini kısmen korunan mermer opus sectilelerden ve izlerinden mermer döşeli olduğu anlaşılmaktadır. Fakat döşemeler yangından önce bilinçli olarak sökülüştür. Kazılarda 1,50 m yüksekliğinde korunan

⁸⁴ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Kazısı 2015" *ANMED*, S.14, Antalya, 2016, s.

beden duvarlarına ait az sayıda bulguya rastlanılması tahribatın yıkıldıktan sonra da devam ettiğini göstermektedir⁸⁵.

Kilisenin kazısı henüz tamamlanmamıştır. Ana nef zemini ve çevresinin kazısı devam etmektedir. Gelecek yıllarda bu alanların açılmasıyla farklı işlevde birçok yapı ortaya çıkarılacaktır.

3.2.Aedilicus Tepesi Kilisesi Mimarisi

Kilise, doğu batı doğrultulu 40,5 m uzunluğunda, 24,5 m genişliğinde dikdörtgen formdadır. Dört serbest destekli kapalı Yunan haç plan tipinde üç nefli, doğuda bema, bemanın kuzeyinde kuzeydoğu köşe odası prothesis, güneyinde güneydoğu odası diakonikon, doğusunda üç apsis ve batısında bir narteksten oluşmaktadır. Kilisenin naosu kareye yakın formda ve doğuda bema ve pastoforium hücreleriyle sınırlanmaktadır. Ana nefin dört serbest destekle taşınan bir kubbeyle örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Doğu haç kolunun ve pastoforium hücrelerinin doğusunda bulunan apsisler dışa taşkın, içten yuvarlak dıştan üçer köşelidir (Çizim 7).

Kilise duvarları, 1,20 / 1,30 m genişliğinde sandık duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Duvarlarda Roma İmparatorluk Dönemi yapılarında kullanılan devşirme malzemeler farklı işlevdeki birçok yapıdan taşınmıştır⁸⁶. Duvarların temelinde küçük moloz taşlardan oluşan bir dolgu yer alır. Bu dolgu kentteki birçok yapıda ve Cardo Maksimusu çevreleyen portiko temellerinde de görülmektedir⁸⁷. Temel üzerinde gri kalker bloklar ve çok sayıda mimari parça bulunmaktadır. Blokların üzerinde ise moloz taşlar ve tuğlalar kullanılmıştır (Resim 15). Bloklar ve diğer malzemeler Roma harcı ile sabitlenerek duvarlar yükseltilmiştir. Sandık tipindeki duvarların içerisine moloz taşlar, tuğla parçaları, mermer kaplamalar ve mimari parçalar kırılarak dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Devşirme malzemeler; su bileziği, tabula ansata, meydan yazıtı, kıvrıkdağ (ranke) frizi, sütun başlıkları, sütunlar ve yapı duvarlarında kullanılan bloklar kullanılmıştır. Bu bloklar yapı duvarı, portiko ve nymphaeumun parapetlerinde kullanılan taşıyıcı elemanlardır.

⁸⁵ Pisidia Antiokheia Kazı Arşivi.

⁸⁶ Özhanlı, 2017: 93.

⁸⁷ Özhanlı, 2013: 158.

Duvarların iç yüzeyi renkli geometrik ve bitkisel freskolar ile sıvanmıştır. Freskolar toprak altında neme maruz kaldıklarından ve Yalvaç İlçesinin sert iklim koşullarından dolayı zamanla yapıştırıcı özelliklerini kaybetmiş ve çözülmeye başlamıştır.

Kilisenin yan girişlerinin önünde ve kubbeyi taşıyan ayakların yan eksenlerinde tuğla örgülü ayaklar yer almaktadır. Bu ayaklar kemer ile birleşerek hem estetik açıdan hem de üst örtüyü hafifletmek için kullanılmış olmalıdır. 50 cm yüksekliğinde korundukları için kesin bir kaniya varmak oldukça güçtür. Fakat karşılıklı olmaları kemer olduğunu düşündürmektedir. Kazılar sırasında çok sayıda tuğla çıkması üst yapının tuğlalardan örüldüğünü göstermektedir.

Kilise dışında yapıya ek binalar da yapılmıştır. Doğuda bir bahçe duvarıyla çevrelenmiş mezarlık alanı yer almaktadır. Güneyde bulunan taş döşeli sokak ya da atrium üzerinde yapılaşma söz konusudur. Kilise içerisindeki buluntularla aynı döneme ait buluntuların varlığı, kilisenin manastır tarzı bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Yemek için kullanılan gıda maddelerinin depolanması, işlenmesi ve pişirilmesi adına; mutfak, kiler, buhar odası, temiz ve atık su havuzundan oluşan farklı işleve sahip odalar inşa edilmiştir.

3.2.1. Kiliseye Ulaşım ve Narteks

Kiliseye batıdaki postamentler arasında kalan basamaklardan doğuya uzanan yol ile ulaşım sağlanmakta ve tek narteks ile giriş yapılmaktadır (Resim 16).

Doğu portikoda bulunan basamaklar, zeminden 1,50 m yükseltilerek 40 cm kalınlığındaki düzgün beyaz kalker taşlardan inşa edilmiştir. Kuzeyi lento ve sövelerle kapatılmış, güneyi ise doğudan daraltılmıştır (Resim 17). Meydandan ve güneyden üçer basamak ile doğu yönüne doğru devam eden basamaklar Aedilicus Tepesi Kilisesine ulaşımı sağlar. Basamaklarda anıtsal bir kapının varlığı kuzeyinde in situ haldeki eksik olan söve parçasından anlaşılmaktadır. Sövenin diğer parçası ve lento doğu portiko dükkânlarının duvarlarında kullanılmıştır.

Meydan ile kilise arasında topoğrafyaya uygun olarak tasarlanmış iki teras bulunmaktadır (Resim 18). Bu teraslar, 20-30 cm ebatlarındaki taşlardan oluşan duvarlar ile desteklenmiştir. Terasların içinin genel olarak toprak ile doldurulduğu görülürken, üst terasın doğu kısmında döşeme izlerine rastlanılmıştır. Alan yürüyüş zemini olarak kullanılmıştır. Teras kazıları henüz tamamlanmadığından iki teras arasındaki bağlantı

henüz tespit edilememiştir. Muhtemelen portiko üzerindeki basamaklar kiliseye kadar kademeli bir şekilde ulaşmaktadır.

Üst terastan 50 cm yüksekte kilisenin girişi narteks⁸⁸ yer alır. Narteks, 22,00 m genişliğinde, 4,00 m uzunluğunda dikdörtgen formda ve duvarları temel seviyesinde korunmuştur (Resim 19). Orta Bizans Dönemi kapalı Yunan haç planlı kiliselerinin genel özelliklerinden biri narteskin üç bölümden oluşuyor olmasıdır. Narteks kazısı henüz tamamlanmadığından nartekse ait diğer bölümlere henüz ulaşılammıştır. Muhtemelen çağdaş örneklerinde olduğu gibi üç bölümden oluşmaktadır. Nartekte kilisenin orta ve kuzey nefine açılan iki kapı bulunmaktadır. Güney nef tarafındaki duvar tahrip edildiğinden kapı aralığı belirsizdir. Orta nefte açılan kapı 2,70 m. genişliğinde ve eşik taşı sökülüştür (Resim 20). Ana giriş kapısının kuzey sövesinin bir kısmı in situ durumundadır. Kazılarda çok sayıda küçük parçalara ayrılmış söve parçası tespit edilmiştir. Ranke, astragal ve lesbos kyması ile bezenen söve Antoninler Dönemine tarihlenmektedir. Kuzey nefte açılan ve eşikli kapı, 1,65 m genişliğinde gri kalker taşından yapılmıştır.

Narteks dış duvarında iki sima parçası devşirilerek kullanılmıştır (Resim 21). Simanın üst kısmındaki profil tahrip edilmiştir. Üstte yanlarında volütleri olan açık ve kapalı palmet dizisi yer almaktadır, ortadaki açık palmette yarım işçilik veya yeniden ikinci kullanım için düzleştirme söz konusudur. Bu bandı altta düz bir silme izleri takip eder ve onun altında lesbos kyması (üzengi kyması) yer alır. Bu iki silme arasında ise küt, yayvan, açık lotus goncası vardır. Kyma formu Erken İmparatorluk Dönemine (MÖ 20-MS 10) aittir, fakat gerek kyma gerekse lotus çiçekleri çok geniş ve plastik özelliklerden yoksun yapılmış, daha çok yerel atölyelerin taşralı üslubunu işaret etmektedir. İkinci düz silmenin altında kademeli şekilde geride başlayan en alttaki bezeme dizisinde ise ters lotus ve palmet dizisi görülmektedir. Burada ise palmet yerine başka bir bezeme yer alır. Dolayısıyla asıl bezemenin değiştirilmiş olduğu izlenimi vardır. Bu alan haç veya monograma dönüştürülmek için yapılmış olabilir. Erken İmparatorluk Dönemi'nde bu bezemelere rastlamak mümkün değildir. Bezemeler işçilik olarak cam kesimi veya ahşap oymacılığını anımsatmaktadır ki bu Geç Antik Dönem özelliğidir. Plastik özelliklerin

⁸⁸Narteks, Erken Hristiyan Bizans mimarilerinde kilisenin ana mekânına açılan giriş bölümdür. Erken Hristiyan kiliselerinde bir revak biçiminde yapılmıştır. Genel olarak kilisenin batısında ana eksene dik konumda yer alan ve dış kapılarla açılan bir kapalı mekândır.

kaybolup daha çok bezeksel, şematik bezeme motiflerinin ön plana çıktığını görülmektedir. Üzerinde değişiklikler yapılan bu mimari parça, Erken İmparatorluk Dönemi, Geç Antik Dönem stil özelliklerini taşımakla birlikte taşra işçiliğini yansıtmaktadır.

Kilisesinin narteksi Orta Bizans Dönemi kapalı Yunan haç planlı kiliselerinden; Yunanistan Poleponnesos’undaki Gereumana’da Pantanassa Kilisesi⁸⁹, Merbaka’da Panagia Kilisesi⁹⁰, Chonikas’da Koimesis tes Teotokou Kilisesi⁹¹, Athos’da Xenophontos ve Iviron H. Ioannis Manastır Kiliseleri⁹², Makedonya Strumica’da Onbeş Martyr Kilisesi⁹³ ile benzerlik göstermektedir. Kiliselerin narteksi Aedilicus Tepesi Kilisesinde olduğu gibi dikdörtgen planlı, dışarıdan tek, içeriden her nefte açılan birer kapıları bulunmaktadır.

3.2.2. Naos

Kilise yapılarında naos⁹⁴, ibadet ya da diğer törenler için düzenlenmiş mekânlardır. İbadete katılan kişiler neflerde ibadetleri gerçekleştirmektedir. Kilise içinde Erken dönemlerde ayakta ibadet edilirken geç dönemlerde oturma sıralarının yerleştirilmesiyle ayinlere oturularak eşlik edilmiştir.

Kilise naosu iki yan ve bir orta olmak üzere toplam üç neften oluşmakta; orta nef 9,10 m genişliğinde 18,35 m uzunluğunda, yan nefler ise 4,20 m genişliğindedir (Resim 22). Neflere narteksten ve kilisenin yanlarında bulunan 2,50 m genişliğindeki kapılardan girilmektedir. Nef ayrımlarında 3,20 x 2,00 m boyutlarında dört serbest ayak konumlandırılmıştır.

Güney ayakların arasında 1,80 m genişliğinde bir duvar hattı bulunur (Resim 23). Duvar hattında iki sıra halinde düzgün kesilmiş bloklar horasan harç ile birbirlerine tutturulmuştur. Üzerinin aşınmış olması kilisenin aktif olduğu dönemde de bu seviyede olduğuna işaret etmektedir. Hat üzerinde iki adet ikişer metre aralıklarla 1,5 x 1,5 m boyutlarında taşıyıcı ayaklar mevcuttur. Temellerdeki izlerden ayakların tuğla örgülü

⁸⁹Slobodan Curcic, *Architecture in The Balkans: From Diocletian to Süleyman The Magnificent*, Yale University Press, New Haven and London, 2010, s.426.

⁹⁰ Curcis, 2010: 423.

⁹¹ Curcis, 2010: 423.

⁹² Curcis, 2010: 411.

⁹³ Curcis, 2010: 412.

⁹⁴ Bir bazilikada orta ve yan neflerden oluşan cemaatin toplandığı mekândır.

olduğu anlaşılmaktadır. Bu ayaklar ana kubbeyi taşıyan ayaklarla birleşmekte ve üç kemer yaparak ana kubbenin ağırlığı hafifleterek galeriyi taşımaktadır. Aynı zamanda aralarından insan trafiği sağlanabilir. Bu düzenleme kuzey ayakların arasında da olmalıdır. Güneyde olduğu gibi kubbeyi taşıyan ayakların karşılıklı yüzlerinde çıkıntılı bloklar bulunmaktadır. Bu düzenlemenin benzer örnekleri 6. yy'dan 10. yy'a geçişi gösteren haç biçimi-kubbeli bazilikalardan Nikaia (İznik) Koimesis Kilisesi, Myra (Demre) Aziz Nikolaos Kilisesi, Bizye (Vize) Ayasofya, Ankara Aziz Klemens Kilisesi, Trilye Peleketeli Aziz İoannes Kilisesi⁹⁵, kapalı Yunan haç planlı Konstantinopolis Konstantin Lips Manastırı (Feneri İsa Camii) Güney Kilisesi, Konstantinopolis Magnalı Aziz Georgios Kilisesinde görülmektedir⁹⁶.

Ana nefin merkezinde ambon /ambo yer alır (Resim 24). Kilisede İncil okumak için kullanılan, birkaç basamakla yükseltilmiş özel kürsü, Ortaçağ kiliselerinin en önemli öğelerinden biridir. Bazı örneklerden çift olduğu da bilinmektedir. 14. yy'da ortadan kalkmış ve yerini kürsüye bırakmıştır.

Ambonun merdiven korkulukları üst üste yıkılmış şekilde tespit edilmiştir. Ambona ait merdiven korkuluk parçaları 30 cm kalınlığındadır. Parçaların dış yüzlerinde Grek haçı işlenmiştir. Haç kolları merkezden uçlara doğru daralarak düz şekilde devam ederken uç kısımlarda genişleyerek üçgensel bir form alıp düz olarak sonlanmaktadır. Ambon ile bema arasında solea yer almaktadır. Ana nef zemini açılmadığı için sadece ambona yakın olan kısmı izlenebilmektedir. Soleaya ait çok sayıda mermer parapet parçası bulunmuştur.

Aedilicus Tepesi Kilisesi naosu; Yunanistan Poleponnesos'undaki Gereumana'da Pantanassa Kilisesi⁹⁷, Kıbrıs'daki Kalopanagiotis Hagios Herakleidos Kilisesi⁹⁸, Selanik Kutsal Havariler Kilisesi⁹⁹ ve İstanbul Atik Mustafa Paşa Camii¹⁰⁰ ile benzerlik göstermektedir.

3.2.3. Bema ve Pastaforium Hücreleri

⁹⁵ Cyril Mango, *Bizans Mimarisi*, (Çev. M. Kadiroğlu). Özel basım, Ankara, 2006, s. 130-142.

⁹⁶ Mango, 2006: 191,220.

⁹⁷ Curcic, 2010: 426.

⁹⁸ Ceren Erel, *Hagios Philon Kilisesi ve Karpaz Bölgesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 130.

⁹⁹ Mango, 2006: 233-235.

¹⁰⁰ Mine Esmet, *İstanbul'daki Orta Bizans Dönemi Kiliseleri ve Çevrelerinin Korunması İçin Öneriler*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012, s.93-141.

Orta nefin doğusunda bema bulunmaktadır. Kutsal öğelerin yer aldığı bema ana neften templon levhaları ve bu levhaları birbirine bağlayan payelerle ayrılmaktadır.

Bizans mimari gelişiminde erken örneklerde görülen “U” biçimli templonlar ve 6. yüzyıldan itibaren Geç Bizans dönemine kadar tüm plan tiplerinde karşımıza çıkan templon örnekleri, erken dönemde naosun ekseninde yer alan ambona bir solea ile bağlanmaktadır. Templonlarda arşitravla birbirine bağlanan sütun veya payeler arasında ayırıcı levhalar ve ortada geçiş yerinden oluşan bir düzenleme görülmektedir. Büyük sütunlu templonlar genellikle 5.-6.yüzyıllarda görülür. Ancak yapının boyutları ile ilişkili olarak daha geç dönemlerde de sütunlu templonların kullanıldığı görülmektedir¹⁰¹. Kare kesitli payeler üzerinde sütun veya sekizgen payelerden oluşan destek dizileri 6. yüzyıldan itibaren görülmekle birlikte 7.-8.yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaktadır.

Templonu bilinen 6. yy yapıları arasında İstanbul’da H.Sophia, H.Euphemia, Saray Bazilika, Atina’da Parthenon Bazilika, Delos’da Kyriakos Bazilika, Korinth’de Leichoion Bazilika, Kos’da Gabriel bazilika, Mastikhari Bazilika, Stephanos Bazilika, Kreta’da Gortyna, Titos Bazilika, Olympia’daki Bazilika, Philiatra’da Kyriakos Bazilika, Samos’da Tigani ve Kastrou Bazilika, Paros’da Kubbeli Bazilika ve kuzeyindeki H.Nikolaos Kilisesi 6. yüzyıl örnekleri İstanbul’daki H.Sophia, H.Euphemia, Saray Bazilika, Korinth’de Leichoion, Samos’da Tigani ve Kastrau Bazilikaları solealıdır¹⁰².

Bema, 9 m genişliğinde 5 m uzunluğundadır. Ana nef zemininden 50 cm yükseltilmiş 1,10 m uzunluğunda mermer yekpare bloklardan oluşan templon ile ayrılmıştır. Bloklardan üç tanesi in situ olarak kuzeyde korunmuş, diğerleri eksiktir. Mermer blokların üzerinde paye ve parapet yuvaları izlenmektedir. Bemanın kuzeyinde kalan alanda mermer kaplamalar korunmuştur. Kaplamalardaki bitkisel ve geometrik motifler renkli taşlarla işlenmiştir. Altara ait herhangi bir ize rastlanmamıştır. Bemanın ortasındaki alan kaplama tabanlarına kadar tahrip edilmiştir. Çağdaş kilise örnekleri karşılaştırıldığında altarnın bu alanda bulunması gerekmektedir (Resim 25).

¹⁰¹ Sütunlu templonların 6. yüzyıl örnekleri Efes Ioannes, İstanbul-Euphemia, Nea Anchialos-Bazilika C. Samos-Tigani,Thasos-Aliki,Güney Bazilika, Paros Katedral. 10. yüzyıl örnekleri: Xanthos-Doğu Bazilika, Uşak-Selçukler, Sebastia kilisesi, Hosios Lukas-Theotokos kilisesidir.

¹⁰² Peter H. F. Jacobs, *Die Frühchristlichen Ambone Griechenlands*, Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, 1987, Levha 1-118.

Ana apsis içten yuvarlak dıştan üç köşeli formda, 5,40 m uzunluğunda 8,20 m genişliğindedir. Duvarlar içten moloz taş ve tuğlalardan, dıştan ise devşirme bloklardan oluşmaktadır. Apsis duvarı 1,50 m yüksekliğindedir ve pencere varlığına dair herhangi bir mimari veri gözlemlenemiştir. Apsis iç duvarında herhangi bir sıva kalıntısına ve izine rastlanılmamıştır. Apsisin tam ortasında zeminden 40 cm yukarıda 26 x 13 cm boyutlarında, 45 cm derinliğinde niş yer alır. Apsisi içten saran synthronon¹⁰³ bemaadan 40 cm yüksektedir. Kuzey kısmı korunmuş olan oturma sıraları temel seviyesindedir. 2,80 m uzunluğundaki synthronon at nalı formunda tuğlalardan oluşturulmuştur. Apsisin iç yüzeyindeki izlerden synthrononun 1,20 m yükseklikte olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunun sadece 20 cm'lik kısmı korunmuştur. Synthronon zemini 3,30 m genişliğinde 2,25 m uzunluğundadır. Zeminde dikdörtgen mermer kaplama izleri mevcuttur. İlk basamağın ön yüzündeki mermer süpürgeliklerin bir kısmı korunmuş vaziyettedir. Tuğlaların ön yüzlerindeki harç izlerinden synthrononun mermer kaplı olduğu anlaşılmaktadır.

Bemanın iki yanında dikdörtgen formda pastaforium hücreleri bulunur. Kuzey oda prothesis ve güney oda diakonikonun eklenmesiyle ortaya çıkan üçlü berna gelişimi, "Büyük Giriş" in -prothesisden bemaya geçilerek altara geliş- başlamasıyla Bizans liturjisinde yerini almıştır. "Büyük Giriş" gelişimini 8. yüzyıla kadar tamamlamıştır¹⁰⁴. İstanbul'daki erken dönem bazilikalarında pastophorium odaları ile ilgili arkeolojik veri mevcut değildir ve bu dönemden örnek yoktur ya da günümüze ulaşamamıştır. Orta Bizans döneminde iki küçük yan apsisli plan 10. yüzyılda Myrelaion ve Fenari İsa Camii- Kuzey kilise ile başlamıştır. Pastoforium odalı örnekler arasında Lips Manastırı, Atik Mustafa Paşa Camii, H.Ioannes in Trullo, Eski İmaret Camii sayılabilir¹⁰⁵. Pastoforium odalarının 4. yüzyıldan itibaren Geç Döneme kadar liturjik bir gereksinim olarak tüm plan tiplerinde yer aldığı, Orta Bizans döneminde kapalı Yunan haç planında doğu köşe odalarının aynı işlev ile kullanıldığı görülmektedir¹⁰⁶.

¹⁰³ Synthronon: Bizans ve Doğu Hristiyan kiliselerinde din görevlilerinin oturması için yapılmış sıralar. Apsiste yarım daire planlı amfiteatro biçiminde olabildiği gibi, bemanın iki yanında düz sıralar halinde de yer alabilir. Örneğin İstanbul'da Aya İrini kilisesinin apsisinde, böyle yarım daire biçimli bir synthronon görülmektedir. <https://sanatsozlugum.blogspot.com/2011/08/synthronon.html>

¹⁰⁴ Theorihoudu Kalliopi, The H. Sophia in Thessaloniki, Thessaloniki, *Print Book*, Oxford, 1985, s:90.

¹⁰⁵ Thomas Matthews, *The Early Churches of Constantinople*, Architecture and Liturgy, University Park, State University Press, Pennsylvania, 1971, s: 105-107.

¹⁰⁶ Pastoforium odaları olmayan 5.-6. yüzyılda yapılan Yunanistan Selanik Acheiropoitos, Mastichari Bazilika, Korinth Leonidas, Philippi Bazilika B, Bulgaristan'da Sofia Katedrali (6.-7.yy), Yugoslavya'da Porec (Parenzo) Katedral, İstanbul S.Sergios ve Bacchos, Anadolu'da Efes Meryem Kilisesi 2. evresi, Meryemlik Kubbeli Bazilika, Mısır'da Abu Mina St. Menas, İsrail'de İsa'nın Doğumu Kilisesi (6.-7.yy):

Hücrelere, ana apsinin kuzey ve güneyinden ve kilise dışından 1,20 m genişliğinde kapılarla ve neflerin doğusundaki 1,40 m'lik boşluklardan geçiş sağlanmaktadır. Bema ve dışarıdan giriş sağlanan kapılar taş eşiklidir. Kuzey nef geçişinde kapı izi yokken güney nefte basamaklarla yükseltilmiş taş eşik yerleştirilmiştir. Pastaforium odaları 5,60 m uzunluğunda, 4,50 m genişliğindedir. Hücrelerin doğusunda ana apside olduğu gibi içten yuvarlak dıştan üç köşeli apsiler bulunur. Apsiler 2,80 m genişliğinde 1,50 m uzunluğundadır.

Prothesis Yunanca "sunuluş" anlamına gelir ve Ökarist'den önce kutsal ekmek ve şarabın hazırlanmasıdır. Cenaze törenlerinde ise ölünün yakınları tarafından son kez görülüp, öpülebilmesi için yüksek bir yere yatırılması anlamında kullanılır¹⁰⁷. Kuzey oda prothesis duvar kaplamaları ve zemin döşemesi izleri yoğun tahribata uğramıştır. Odanın güneyinde bemaya paralel uzanan yekpare bir blok zemine yerleştirilmiştir. Bloğun ortasında 10 cm genişliğinde, 30 cm uzunluğunda ve 13 cm derinliğinde bir yuva oyulmuştur. Yuvaya muhtemelen parapet geçmektedir.

Güney oda diakonikon kilisenin kutsal eşyalarının saklandığı odadır. Diakonikonun güney kapısı sonradan kapatılmıştır. Diakonikonun korunan duvarlarının tamamı fresko ile kaplı ve döşeme izleri iyi durumda korunmuştur. Odanın merkezinde yıkılmış vaziyetteki altlık altar görevi görmektedir. Arkeolojik veriler ve tadilat izleri diakonikonun son dönemde şapel olarak kullanım gördüğünü göstermektedir. Bu tür düzenlemeler Pamphylia ve Lykia Bölgesinde 9-12.yüzyıllarda karşımıza çıkmaktadır. Alakilise, Aziz Nikolaos Kilisesi, Dereagzı Kilisesi, Myra Şapeli (Alakent Kilisesi), Trebenna Orta Çağ Kilisesi, Patara Orta Çağ Kent Kilisesi ve olasılıkla Beymelek Dalyan Şapeli bunlardan bazılarıdır. Kiliselerden Patara Orta Çağ Kent Bazilikasındaki şapelin tarihi nettir. Bazilikanın kuzey nefine inşa edilen şapelde 11. yüzyıla ait sikke ele geçmiştir. Diğer şapeller 9.yy ve sonrasına tarihlendirilmektedir. Bu tür şapeller deprem, bakımsızlık ya da istilalar ile yıkılan kiliselerin ekonomik yönden zayıf olmasından dolayı tekrar inşa edilmesi ya da onarılması güç olduğu için ortaya çıkmıştır¹⁰⁸.

Richard Krautheimer, Richard, *Early Christian and Byzantine Architecture*. Harmondsworth: The Yale University Press Pelican History of Art, London, 1965 (I. baskı), 1972 (II. baskı).

¹⁰⁷ Engin Akyürek, *Bizans'ta Sanat ve Ritüel*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1996, s: 177-178.

¹⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Orçun Erdoğan ve Burcu Ceylan, "Kilise İçinde Kilise: Lykia'daki Geç Antik Çağ Bazilikal Planlı Orta Çağ'da İkinci Kullanımları", *CEDRUS*, S:VII, 2019, Antalya.

Bema ve pastaforium hücreleri İstanbul Pantepoptes Manastır Kilisesi (Eski İmarek Camii)¹⁰⁹, İznik Hagios Tryphonos Kilisesi¹¹⁰, Yunanistan/Atina Kapnikarea Kilisesi¹¹¹ ve Athos Xenophontos Manastır Kilisesi¹¹² ile benzerlik göstermektedir.

3.3. Vaftiz Havuzu

Vaftiz havuzu, kilisenin kuzey girişinin batısında konumlandırılmıştır. Havuz 6,70 x 4,15 m boyutlarında, zemini ve duvarları mermer plakalarla kaplıdır (Resim 26). Girişi batıda olan havuzun duvarlarında, Roma İmparatorluk Dönemine ait devşirme malzemeler kullanılmıştır. Bu malzemeler; giriş kapısının güney sövesinde üzeri sıvanmış Latin haçlı Grekçe yazıt, batı duvarında bir altar (Resim 27), güney duvarında 6. yy'a tarihlenen Latin haçlı bir lahit teknesidir (Resim 28). Zeminde bulunan mermerler büyük plakalardan oluşmakla birlikte bu plakaların tahribat oranı oldukça fazladır. Havuzun ortasında kuzey güney yönünde uzanan 11 cm genişliğinde parapet yuvası gözlemlenmiştir. Parapetin kuzey ve güney sınırında Roma Dönemine ait sütun altıkları paye olarak kullanılmıştır (Resim 29).

Vaftiz havuzunun batısında kazısı henüz tamamlanmamış bir oda tespit edilmiştir. İki mekân arasında 70 cm genişliğinde bir koridor ve 1,00 m kot farkı söz konusudur. Havuza batıdan ulaşım oldukça güç görünmektedir. Duvar teknikleri ve aradaki kot farkı göz önünde bulundurulduğunda vaftiz havuzunun sonradan eklendiği söylenilebilir. Batıdaki oda kullanım dışı kaldığında içerisi doldurularak havuz zemininin seviyesine ulaşılmıştır. Kilisenin erken dönemine ait vaftiz havuzu henüz tespit edilememiştir.

Vaftiz havuzu kentte bulunan St. Paul Kilisesinin kuzeybatısındaki havuz ile benzerlik göstermektedir. St. Paul Kilisesinin havuzu Aedilicus Tepesi Kilisesinde olduğu gibi parapetlerle ikiye ayrılmaktadır. Fakat St. Paul Kilisesinde doğuda apsis yer almaktadır. Ayrıca iki havuz arasında büyük bir dönem farkı mevcuttur. Kilisesinin vaftiz havuzu erken Hristiyanlık dönemine ait vaftiz havuzları gibi büyük boyutta inşa edilmiştir. Orta Bizans Dönemi kiliselerinde görülen küçük boyutlu portatif bir havuza rastlanılmamıştır.

¹⁰⁹Ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Birer, *Eski İmarek Camii (Pantepoptes Manastırı Kilisesi) Koruma Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014, İstanbul.

¹¹⁰Semavi Eyice, "İznik'te Bir Bizans Kilisesi", *Prof. Dr. Smai Eyice Külliyyatı I Türk Tarih Kurumunda Yayımlanmış Çalışmaları*, VI. Dizi, S. 3, Ankara, 2015, s. 8-9.

¹¹¹Curcic, 2010: 377-378.

¹¹²Curcic, 2010: 411.

3.4. Zemin Kaplaması

Kilisenin güney nefi, pastaforium hücreleri ve bema zemini açılmış, ana nef zemininde bazı alanlarında sondaj çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Zeminde yaklaşık 10 cm kalınlığındaki tuğla kırıkları, kum ve kireç katkılı pembemsi harç üzerine oturtulan plakaların büyük kısmı kilisenin kullanım dışı kalmasıyla düzenli bir şekilde sökülerek taşınmıştır. Ancak, günümüze ulaşan bölümlerden ve harç kalıntılarından zeminin dikdörtgen ve kare biçimli opus sectile döşeli olduğu anlaşılmaktadır. Sökülen döşemeler, doğu portikodaki podyum üzerinde yer alan kireç ocağında eritilmiş olmalıdır¹¹³.

Güney nef zeminindeki opus sectilelerin sadece harç kalıntılarının izleri kalmıştır (Resim 30). Nef zemini 14 panoya ayrılmış ve izlerden anlaşıldığı üzere altıgen ve kare formda iki tip kullanılmıştır. Güney girişten ana nefe ulaşan 2,50 m genişliğindeki alanda kare döşemeler, yanlarda ise altıgen opus sectile döşeli paneller yer alır. Paneller birbirinden mermer bantlarla ayrılmaktadır. Köşelerde bulunan bantlar 50 cm, paneller arasındakiler ise 20 cm genişliğindedir. Güney kapı ile ana nef arasında kalan alanda 25 x 25 cm'lik karelerden oluşan iki panel bulunmaktadır. Buradaki kareler döşemenin bütününde dikey doğrultuda baklava dilimi şeklinde dizilim gösterir. Panelde yatay ve dikey yönünde beşer kare döşeme kullanılmıştır.

Nefin batısında kuzey güney yönünde uzanan üç panel mevcuttur. Orta panel 0,95 x 1,45 m, yan paneller 0,72 x 1,45 m ölçülerindedir. Aralarında 20 cm genişliğinde bantlar kullanılan panelde 24 x 24 cm'lik altıgen opus sectileler kullanılmıştır. Opus sectile aralarında orta panellerde olduğu gibi 10 x 10 cm'lik kare döşemeler baklava dilimi formundadır. Narteks doğusundaki alandaki izler belirsizdir, fakat güneybatıdaki izlerden opus sectile döşeli olduğu anlaşılmaktadır.

Bema zemini kilise geneline bakıldığında en iyi korunan döşemelere sahiptir. Fakat bema da tahrip edilmiş ve mermerlerin büyük çoğunluğu sökülüştür (Resim 31). Tahrip edilen döşemeler doğu batı yönünde dört panelden oluşmaktadır. Paneller 1,00 x 1,00 m boyutlarında ve farklı ebatlarda altıgen opus sectile kaplıdır (Resim 32). Bu paneller birbirlerinden 50 cm genişliğinde bantlar ile ayrılmıştır. Doğuda bulunan 1. paneldeki opus sectileler 20 x 20 cm, 2. paneldekiler 15 x 15 cm ölçülerindedir. 3. panelde dörtgen ve yuvarlak döşemeler kullanılmıştır (Resim 33). Mermerlerin üzerindeki yeşil, mavi,

¹¹³ Özhanlı, 2015:

turuncu, sarı ve kırmızı renklerden oluşan kakma levhalarda geometrik ve bitkisel bezemeler işlenmiştir. Merkezde dört altıgen mermerin çevrelediği yeşil renkte daire döşeme yer alır. Bu döşemeyi baklava formunda dört dikdörtgen levha sarmaktadır. Daireyi saran altıgenler ile baklava formundaki döşemeler arasında kalan boşluklar kırmızı renkte üçgen levhalar ile kapatılmıştır. Baklava formu döşeme sırasının kuzeybatısında kakma üçgen levha bulunur. Üçgen levhada üç bezeme görülmektedir. Batıda turuncu yaprakları olan orkide çiçeği, doğuda zar işlemesi yer alır. Zar üzerinde, yanlarda bulunan kareler sarı ortadaki kare ise yeşil renktedir. Üstteki motifte, daire çevresindeki karenin etrafında üçgen biçiminde ışınal kakmalar bulunmaktadır. 4. panoda altıgen, kare ve üçgen döşemeler kullanılarak iç içe geçmiş petekler oluşturulmuştur (Resim 34).

Synthronon yarım dairesindeki izlerden 40 x 40 ve 40 x 50 cm'lik mermer plakalarla döşendiği anlaşılmaktadır (Resim 35). Oturma sıraları önünde mermer süpürgeliklerin bir kısmı korunmuştur. Zemindeki mermerlerin tamamı tahrip edilmiştir. Syntrononun güneyinde zemin üzerinde dağılmış halde bulunan mermer kaplama üzerinde Orta Bizans Dönemi'nde ortaya çıkan ve birbirini tekrar eden düğümlü madalyonlar dizisi işlenmiştir. Madalyonlarda, dört yapraklı yonca, çiçekler ve Grek haçı yer almaktadır (Katalog No: T2).

Pastaforium hücrelerinde prothesis zemin izleri tamamen tahrip edilmiş, diakonikonda 10 panel gözlemlenmiştir (Resim 36). Paneller nefte olduğu gibi bantlarla ayrılmıştır. Köşelerde 50 cm'lik, paneller arasında 20 cm'lik dikdörtgen bantlar kullanılmıştır. Apsis içerisinde hatları belirsiz dikdörtgen döşemeler vardır. Diakonikonda doğu-batı ve kuzey-güney olmak üzere üçer panel mevcuttur. Panellerde iki motif kullanılmış, bunlar sırasıyla bir panelde kare, diğerinde altıgen döşemelerden oluşmaktadır. Panellerde doğu-batı dört, kuzey-güney dört döşeme yer alır. Altıgen opus sectile aralarında 8 x 6 cm'lik döşemeler vardır.

Kilisenin naos ve pastaforium hücrelerinden altıgen ve kare opus sectilelerden oluşan paneller aynı desenlerle oluşturulmuştur. Bemada yer alan kakma tekniğindeki opus sectile örneklerinde, geometrik motiflerin küçülerek renk olgusuna önem verilmesi söz

konusudur. Bu motifler 9-10. yy başkent etkisi olarak ortaya çıkan zemin döşemesi özelliklerindendir¹¹⁴.

Kilise zemin döşemelerinde görülen motif ve kompozisyonların uzun yıllar boyunca kullanılmış olması ve yapının geçirdiği yoğun tahribat tarihlemeyi zorlaştırmaktadır. Opus sectilelerde kullanılan yeşil ve kırmızı porfirler, Orta Bizans Dönemi Demre Aziz Nikolaos Kilisesi¹¹⁵, Studios Bazilikası¹¹⁶, Pantokrator Manastırı /Zeyrek Camii¹¹⁷ zemin döşeme teknikleriyle benzerlik göstermektedir. Aedilicus Tepesi Kilisesi yapım tekniği ve arkeolojik materyalleri değerlendirildiğinde zemin kaplamalarının kilise ile çağdaş olduğu anlaşılmaktadır.

3.5. Duvar Kaplamaları

Kilisenin 1,50 m yüksekliğinde korunmuş olan duvarlarında görülen sıvalar, kilise duvarlarının tamamının sıvalı olduğunu ve üzerinin geometrik ve bitkisel bezemelerle süslenmiş olduğunu göstermektedir.

Kilise duvarları zeminde 50 cm yükseklikte beyaz sıva ile kaplıdır (Resim 37). Üstte genel olarak çok renkli çerçeveler kullanılmıştır. Çerçevelerde, sarı, mavi, yeşil, kırmızı, beyaz, siyah renklerle boyanmış, ahşap pencere kapaklarına benzer motifler tasvir edilmiştir. Çerçeveler dışında taş duvar üslubu kullanılmıştır.

Diakonikonun güney nef girişi sövelerinde (Resim 38), batı ve kuzey duvarında (Resim 39-40), prothesisin bema girişinin doğu sövesinde (Resim 41) ve güney duvarında (Resim 42) taş duvar üslubu görülmektedir. Taş duvar üslubu, gerçek bir duvar örgüsünü taklit eden çizilerek ya da çıkıntılı olarak verilmiş girintili kısımlarıyla kabartmalı alçı veya sıva yüzeyli Hellenistik duvar resimleridir¹¹⁸. Bu teknik günümüze dek kullanılmaya devam etmiştir.

¹¹⁴ Z. Çiğdem Alas, *Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Duvar ve Zemin Kaplamaları*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, s:122.

¹¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Alas, 2011.

¹¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Esra Kudde, *Stoudios Manastır Kompleksi – Ioannes Prodromos Kilisesi (İmrahor İlyas Bey Camii – İmrahor Anıtı) Koruma Projesi ve Önerileri*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015, İstanbul.

¹¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Umut Almaç, *Zeyrek Camii (Pantokrator Kilisesi) Kuzey Bölüm Strüktür Analizi Ve Sağlamlaştırma Önerileri*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

¹¹⁸ Norbert Zimmerman ve Sabina Ladstätter, *Ephesos Duvar Resimleri Hellenistik Dönemden Bizans Dönemine Kadar*, Ege Yayınları, İstanbul, 2011, s:31.

Bemadan prothesise geçişi sağlayan boşluğun doğu sövesinde bej zemin üzerine pembe ve kırmızı renklerde taklitli çifte kaideli breş¹¹⁹ ile sıvanmıştır. Diaokonikon giriş kapısının sövelerinde, batı ve kuzey duvarda turuncu zemin üzerine mor renkte tek kaideli breş taklitli kuşak işlenmiştir. Batı duvardaki panonun altında 20 cm genişliğinde mavi şerit üzerine beyaz renkte taş formu verilmiştir.

Prothesis güneydoğu köşesinde zeminden 20 cm yukarıda 10 cm'lik bir bant yer alır. Bant beyaz renkte, dıştan mor, içten yeşil şeritlerle sınırlandırılmıştır. Bant üzerindeki taş duvar üslubu diğer bezemelerden farklıdır. Bezemeler form olarak birbirine benzemekte gri ve kırmızı renkte yapılmış taşların çevresi siyah şeritlerle belirginleştirilmiştir.

Diakonikon güney duvarında yedi panel işlenmiştir (Resim 43). Panellerin etrafı üç çerçeveli, ortada 45°'lik açıyla birbirine paralel çizgiler ile bezenmiştir. Panellerde iki renk görülmektedir ve bunlar sırasıyla devam etmektedir. Panellerden birinde beyaz ve gri çerçevelerin içinde beyaz zemine siyah kaidelerle ayrılmış gri şeritler vardır. Diğer panelde dıştan içe doğru kırmızı, sarı ve beyaz çerçeveler, ortada ise beyaz zemin üzerinde sırasıyla devam eden sarı ve kırmızı şeritler vardır. Bu paneller ahşap pencere kapaklarına benzer.

Güney nefteki kuzeydoğu ayağın cephesinde kırmızı çerçeveye başlayıp sarı zemin üzerinde kırmızı boya ile çizilmiş 45°'lik açıyla çift şerit ve şeritlerin arasında kurdele motifi işlenmiştir (Resim 44). Tahrip olan freskoda dört bezeme izlenilmektedir. Aralarında aç ve genişlik farkları bulunan bu bezemelerde aynı motif yer alır, fakat motifler simetrik yapılmamıştır.

Kilise freskolarında İkonoklast Dönem etkisi görülmektedir. “İkonoklast” kelime olarak tasvir kırıcı anlamına gelir. Bizans İmparatorluğu'nda devlet tarafından ikonalara karşı yürütülen politikada ikonoklast, politikanın savunucuları anlamı taşır¹²⁰. İkonoklast Dönemde (726/730-843) kiliseler sadece haçlar, bitkisel motifler ve hayvan figürleri gibi bezemelerle dekore edilir. 9. yy, bu hareketin bazı manastırların da katkısıyla gerilemeye başladığı bir dönemdir ve sanatta daha klasik, hellenistik unsurlar görülmektedir. Bu Neo-Helenizm olarak kabul edilebilecek üslup doğu motifleriyle, tavus kuşları, ikiz

¹¹⁹Doğal çimento ile kaynaşmış köşeli taş kırıklarından oluşmuş kütle. Bir tür yapay mermer.

¹²⁰ İdil Öncü, *Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklast Dönem (726/730-843) Kostantinopolis ve Yakın Çevresindeki Etkileri*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2010, s:3.

yapraklarla zenginleşir ve resimlerdeki figürler daha zarif ve perspektif düşünceleri ortaya çıkartır¹²¹.

Aedilicus Tepesi Kilisesi duvar kaplamaları çok fazla tahrip olmuş ve sade bir işçilik söz konusudur. Kilise duvarlarının yıkılmış olması freskoların tanımlanmasını güçleştirmektedir. Kilise duvar kaplamaları Efes antik kentinde bulunan Yamaç Evler freskleri ile benzerlik göze çarpmaktadır. Taş duvar üslubu Efes Akropolis Evi mekân 4 teki kuzeydoğu köşe (MS 4-5.yy)¹²², breş taklitli freskolar Efes Yamaç Ev 2'deki 6 nolu peristilin kuzey galerisi (MÖ 1. yüzyılın ilk çeyreği) ile benzerdir¹²³. Kilise planı ve arkeolojik materyalleri göz önüne alındığında ve Orta Bizans Dönemi İkonoklast Dönem özellikleri yansıtmasından dolayı 10.yy'a tarihlendirilebilir.

3.7. Kilise Çevresindeki Yapılar

Kilise çevresinde kilise görevlileri ve çalışanların ihtiyaçlarını sağlamak adına yapılaşma söz konusudur. Güneyinde mutfak kompleksi, kuzeyinde salon ve doğusunda kiler gibi yapılarla manastırı andıran oldukça büyük ve kompleks bir yapıdır.

Kilisenin güneydoğu odası diakonikona açılan kapıdan başlayan 1,50 m genişliğindeki sokak, doğu-batı uzantılı 2,25 m genişliğinde cadde ile dik biçimde birleşmektedir. %30'u korunan cadde ve sokak, kentin genelinde görülen yerel gri kalker bloklarla döşenmiştir. Caddenin güneyi geç dönemde moloz taş ve sütunlardan oluşan duvar ile sınırlandırılmıştır.

Kilisenin güneyinde 35 x 30 m'lik alanda taş döşeli zemin üzerinde birbiriyle bağlantılı çok sayıda mekân bulunmaktadır (Resim 45). Kilise ile bu yapı topluluğu arasında 2,80 m genişliğinde bir koridor bırakılmıştır. Koridorun doğusu kapatılarak, duvarları ve zemini harç ile sıvanmış bir banyo inşa edilmiştir. Banyo, 2,60 x 3,40 m ölçülerinde ve güneyde avluya akan gideri yer alır. Avlu, 8,00 x 5,00 m ölçülerinde zemini taş döşeli ve taşların üzeri harç ile sıvanmıştır (Resim 46).

Kilise bitişiğindeki koridora paralel uzanan iki oda konumlandırılmıştır. Batıdaki oda 3,90 x 5,00 m boyutlarında ve zemini harç ile sıvanmıştır (Resim 47). Kiler olarak

¹²¹ Kıymet Giray, Sanat Tarihi Doğu Roma (Bizans) Bizans Dönemi İkonoklast (Tasvir Kırıcı) Dönem (726-843/3), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Portalı Projesi, Ankara, Kasım 2009, s:2.

¹²² Zimmerman ve Landstätter, 2011: 170; Falko Daim ve Sabina Ladstätter, *Bizans Döneminde Ephesos*, Ege Yayınları, 2011, s:123-124.

¹²³ Zimmerman ve Ladstätter, 2011: 131-32.

kullanıldığı düşünölen oda temel seviyesinde korunduğundan kapısı tespit edilememiştir. Odanın doğusunda 1,70 x 6,30 m ölçülerinde, duvarları ve zemini kalın bir harç ile sıvanmış, gideri doğuda bulunan temiz su havuzu yer alır (Resim 48). Duvar örgüsünün üst seviyelerde daralması, üstünün kubbe şeklinde kapalı olduğunu düşündürmektedir.

Temiz su havuzunun güneyinde, havuza bitişik 3,40 x 3,20 m ve 2,45 x 3,05 m ölçülerinde iki oda yer alır (Resim 49). Doğudaki oda mutfak, batıdaki fırın (?) olarak kullanım görmüştür. Mutfağın kuzey duvarında iki niş, güneyinde 1,85 m genişliğinde kapı vardır ve zemini taş döşelidir. Zeminden 1,20 m yükseklikteki nişlerden batıdaki dikdörtgen formda 84 x 30 cm, doğudaki at nalı biçiminde 68 x 58 cm boyutlarındadır. Doğudaki niş, ocak olarak batıdaki ise raf olarak kullanılmıştır. Ocağın batı kanadında 5 cm çapında bir yuva vardır. Ayrıca yapılan çalışmalarda ocakta ve zemin üzerinde 20 cm kalınlıkta kül tespit edilmiştir. Bu kül ve yuva nişin ocak olarak kullanıldığı ispatlamaktadır.

Mutfağın bitişigindeki oda fırın olarak kullanılmıştır. Duvarları tuğlalardan örölmüştür ve doğu duvarında mutfağa açılan bir niş açılmıştır (Resim 50). Niş, 56 x 74 cm boyutlarında fırın tarafında üstü kemer şeklinde örölmüştür. Nişin iki yanında “L” formunda açıklıklar mevcuttur. Bu açıklıkların üzerinde pişmiş toprak künk sistemi vardır. Künk sistemi, odanın buhar ile ilgili bir kullanımına işaret etmektedir. Mutfağa açılan nişten dolayı fırın olarak kullanılmış olabileceği akla en yakın olanıdır.

Caddenin batı ucunda kare forma 5,10 x 5,10 m boyutlarında kiler yer alır (Resim 51). Duvarlarında moloz taş ve tuğlalar kullanılmış, zemini harç sıvalıdır. Kilerin kuzeydoğusunda zemine gömülmüş in situ halde kırık pithos bulunmaktadır.

Kilisenin kuzeybatı ucunda, vaftiz havuzunun batısında 5,80 x 5,80 m ölçülerinde bir oda yer alır (Resim 52). Odanın duvarları 1,10 m genişliğinde, blok taşlardan örölmüş taşların etrafı mermer levhalar ile çevrelenmiş, zemini dikdörtgen kireç taşı döşelidir. Kuzeyinde 2,40 m genişliğinde, zemini tuğla döşeli yan mekâna açılan bir aralık vardır. Kazısı henüz tamamlanmadığından bu alanın işlevi tam olarak anlaşılamamıştır. Muhtemelen salon olarak kullanılmıştır.

Diakonikonun güneydoğusunda dikdörtgen formda, kazısı devam eden 13,00 m uzunluğunda bir oda bulunur (Resim 53). Batı ve kuzey duvarının bir kısmı açılan odanın duvarlarında devşirme bloklar, mermer levhalar, tuğla ve moloz taşlar kullanılmış ve girişi kuzeydedir. Ortasında 1,90 m genişliğinde, yanlardan daraltılmış kapı odayı ikiye

bölmektedir. Batı duvarının önünde üst örtüyü desteklemek için farklı formlarda üç sütun sıralanmıştır. Kiliseye yakın olmasından dolayı kilisenin başpapaazına ait olabileceği düşünülmektedir. Kazısının tamamlanmasıyla işlevi anlaşılabacaktır.

Kilisenin doğusu 1,40 m genişliğinde devşirme mimari parçalar ve moloz taşlarla yapılmış bir duvar ile çevrelenmiştir (Resim 54). Duvar, prothesis apsisinin kuzeydoğu köşesinden başlayarak güney yönüne bir yay çizmektedir. Duvarla kilise arasında kalan kuzey apsisin arkasındaki alanda, iki farklı dönem bulunmaktadır. Bu dönemler; altta kilisenin erken dönemine ya da daha öncesine ait tabanı harçlı bir mekân ve zamanla kullanım dışı kalmış olan bu mekânın üzerine yapılmış mezarlar oluşturmaktadır (Resim 55). Mekânın zemini ile çevre duvarı ve mezarların üst seviyeleri arası 50 cm toprak dolgu ile doldurulmuştur. Duvar ve mezarlar dolgunun üzerine yapılmışlardır. Alttaki mekânın 70 cm kalınlığındaki güney duvarı, ana apsis ile kuzey apsisin birleştiği yerden başlayarak doğuya doğru uzanmaktadır. İç tarafı sıvalı olan, taş ve tuğlalardan örüldüğü anlaşılan duvarın çok az kısmı korunmuştur. Tabanının mermer plakalarla döşeli olduğu harçtaki izlerden anlaşılmaktadır.

Ana apsisin arkasında kuzey güney uzantılı, çevre duvarına bitişik kiler odası yer alır (Reesim 56). Kuzey duvarı 2,90 m, güney duvarı 3,50 m, uzunluğu 6,60 m dikdörtgen formdaki kiler odasının zemini harç sıvalıdır. Kuzeydoğu köşede zemine gömülmüş, üzeri tuğla ile kapatılmış in situ halde pithos vardır.

3.7. Mezarlar

Erken Hristiyanlık Döneminde ölüm, dünyadan “uzaklaşma”, “uykuya dalma, cenaze törenini düzenleyenleri de uykuya dalan kardeşlerine şefkatle bakanlar” şeklinde yorumlanmışlardır¹²⁴.

Ölünün bedeni, Pagan ya da Yahudi geleneklerine karşı çıkılsa da kent dışındaki nekropol alanlarına gömülmüştür¹²⁵. Iustinianus döneminde halkın cenazelerinin, şehitler ve havarilerin mezarlarının bulunduğu kiliselere gömülmesi, yayınlanan yasayla engellenmiştir. VI. Leo döneminde şehir içinde yapılan gömüler için olan yasak kaldırılır; fakat kiliselerin içerisine yapılan gömüler devam eder. 9. yy.’da bazilikanın bildirisinde

¹²⁴ Kahraman, 2019:24.

¹²⁵ Kahraman, 2019:26.

hiç kimse cenazesini kiliseye gömmek zorunda değildir şeklinde bir ifade yer alırken, 10 yy'da ölümler kent surlarının içerisine defnedilmekteydiler¹²⁶.

Aedilicus Tepesi Kilisesi çevresinde 10 adet mezar tespit edilmiş, bunlardan beşi prothesisin doğusundaki mezarlık alanına (Mezar 1 – Mezar 2 - Mezar 3 – Mezar 4 - Mezar 5), dördü kuzey nef bitişiğine (Mezar 6 – Mezar 7 – Mezar 8 – Mezar 9) ve bir tanesi (Mezar 10) diakonikonun doğusuna defnedilmiştir (Resim 57). Mezarların çevresi tuğla örgü ile tekne formunda çevrelenmiş, üstleri basit şekilde şist taşı, mimari parçalar, tuğla, çatı kiremidi ya da pithos parçalarıyla kapatılmıştır. Bireyler doğu batı yönünde yatırılmış, başları batıya bakmakta, elleri önde ve karın üzerinde durmaktadır. Mezarlara yapılan bu definler, kilisede görevli din adamlarına ya da kilise çalışanlarına ait olmalıdır.

Mezarlık alanında bulunan mezarlarda dört yetişkin, bir çocuk bulunmuştur. Mezar 2'de bulunan birey, 54 yaşında bir erkektir. Vücudun sağ tarafındaki kemiklerin kırıldığı ve tedavi edilerek kemiklerin kaynadığı anlaşılmıştır¹²⁷.

Mezar 1 ve 3 üst üste gömülmüştür. 1 numaralı mezar 6 yaşında bir çocuğa, 3 numaralı mezar ise yetişkin bir bireye aittir. Altı üstlü gömülmeleri akraba olduklarını düşündürmektedir. Çocuk mezarının etrafı dıştan oldukça özensiz örülmüştür. Tuğlalar içten tekne formunda iken, dışta kalan kısımları kırıklıdır. Altındaki mezarın üzeri büyük kireç taşı levhalar ile kapatılmış, mezarın etrafı sağlam tuğlalarla çevrelenmiştir. Çocuğun kemiklerinde yapılan incelemelerde fiziksel engeli olduğu saptanmıştır. Sol femurun boynu sağ femura göre öndedir. Veriler çocuğun yürürken sağ bacağın içe doğru bastığını göstermektedir. Engelli çocuk evlatlık olarak alınmış olabilir¹²⁸.

6 numaralı mezar, ana apsisin kuzeyine bitişik olarak gömülmüştür. 3 numaralı mezar gibi üstü düzgün levhalar ile kapatılmıştır. Elinde, üzerinde kumaş izleri olan bir bronz haç tutmaktadır (Katalog No: M1)¹²⁹. Mezarda yatan kişi, elindeki haçtan ve kilisenin en kutsal bölümü olan bemaya yakın olmasından dolayı kilise rahibine ait olabilir.

¹²⁶ Kahraman, 2019:28.

¹²⁷ Nalan Damla Yılmaz Usta – Mehmet Özhanlı,- Zekiye Tuçe Güngör, “Pisidia-Antiokheia (Isparta-Yalvaç) Bizans Dönemi Kilise Mezarlığından Bir Çoklu Kemik Kırığı Örneği”, *AÜDTCF, Antropoloji Dergisi*, S.33, 2017.

¹²⁸ Nalan Damla Yılmaz Usta, “Pisidia Antiokheia Aedilicus Kilisesi’nden Bebek ve Çocuk İskeletlerinde Saptanan Patolojilerin Antropolojik Açıdan Değerlendirilmesi”, *Antropoloji* 37, 2019, s:95.

¹²⁹ Mehmet Özhanlı, “Pisidia Antiokheia Kazısı 2016”*ANMED*, S.15, Antalya, 2017, s.96.

Çevre duvarının batısındaki Mezar 5'teki iskelet çok iyi korunmuştur. Diğer mezarlardaki kafatasları sert iklim koşullarından dolayı dağılmış vaziyettedir. Birey diğer mezarlara nazaran daha derine gömülmüş ve mezarın içi toprak ile doldurulmuştur. Bu yüzden kemikleri sağlam kalmış ve dağılmamıştır.

Kuzey nef bitişiğinde dört mezar yer alır. Bunlardan üçü (Mezar 7-8-9) duvarlarla çevrili bir alana, mezar 6 ise kuzey nef girişinin doğusuna gömülmüştür.

Mezar 6'da yapılan incelemelerde bireyin 18 aylık bir bebek olduğu anlaşılmıştır. Araştırmada süt dişlerinde aşınma gözlemlenmiştir¹³⁰. Bu aşınma anne sütü dışında ek gıdalarla beslendiğine işaret etmektedir. Bebeğe 1,5 yaşından önce ek besinler verilmiş ya da biberona benzer bir aparat ile beslenmiştir¹³¹.

Mezar 7 diğer mezarlardan farklı olarak basit şekilde toprağa gömülmüş, üzeri pithos parçaları ile kapatılmıştır. Kapak ile iskelet arasında toprak olmadığına hava ile temas eden kemikler erimiştir¹³².

Mezar 8 ve 9 tekne formunda tuğlalar ile çevrenilmiş, üstleri pithos parçaları ile kapatılmıştır. Mezar 7'de olduğu gibi kemiklerde bozulmalar vardır.

Diakonikonun güneyinde kilise zemininden yaklaşık 1,00 m yukarıda bir bebeğe ait mezar (Mezar 10) bulunmaktadır. Mezarın çevresi basit şekilde moloz taşlarla çevrenilmiş üzeri kireç taşı altlık ile kapatılmıştır. Bebeğe ait kemikler kemirgen hayvanlar tarafından tahrip edilmiş, yerleri değiştirilmiştir. İskelet üzerinde yapılan incelemelerde yeni kemik oluşumları, kaburgalarda genişleme ve C vitamini eksikliği gözlemlenmiştir¹³³.

Mezarlık alanının kuzey ve doğusunu çevreleyen duvarın mezar kapaklarıyla aynı seviyede olması, duvarın ölümler defnedildikten sonra inşa edildiğini göstermektedir. Doğu batı yönünde uzanan mezarlardan 4 numaralı mezar haricinde arkeolojik veriye rastlanılmamıştır. Mezarda bulunan haçın (M1) benzer formları 11. yy'a tarihlendirilmektedir. Duvarın inşası kilisenin son dönemine aittir. Kilise çevresindeki

¹³⁰ Yılmaz Usta, 2019: 96.

¹³¹ Yılmaz Usta, 2019: 97.

¹³² Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Kazısı 2017" *ANMED*, S.16, Antalya, 2018, s.94.

¹³³ Yılmaz Usta, 2019: 95.

yapıların mimari özellikleri ve ele geçen arkeolojik materyaller incelendiğinde, mezarlar 11.yy sonu 12. yy başında defnedilmiştir.

3.8. Kapalı Yunan Haç Planı

Kapalı Yunan haç planlı kiliseler, dikdörtgen bir zemin üzerine oturmaktadır. Kilisenin merkezinde dört destek üzerine oturan, pendentif geçişli kubbe oturmaktadır. Kubbenin dik eksenlerinde bulunan haç kolları tonoz örtülü, çapraz eksenlerinde bulunan köşe birimleri ise tonoz veya kubbe ile kapatılmıştır. Kubbe, yüksek kasnak üzerine oturmakta ve pencerelerle hareketlendirilmiştir. Doğuda, genellikle üç cephele dışa taşkın üç apsis ve özellikle başkent İstanbul örneklerinde batıda narteks yer almaktadır¹³⁴.

Kapalı Yunan haç plan tipindeki kiliselerde mimari yapı, piramidal bir görünüm gibi zirvede yer alan kubbe etrafında şekillenmiştir. Naos, haç kollarını örten beşik tonozlar ile bir bütün halindedir¹³⁵. Boşlukların piramidal sistemi Ortodoks inancının hiyerarşik sisteminin ifadesi kilise teşkilatının ihtiyaç duyduğu hiyerarşik görüntü düzenine uygun bir mimari çerçeve oluşur¹³⁶. Haç şeklini meydana getiren kilisede, yalnızca en kutsal kişilerin Mesih, Meryem Ana, Melekler kiliselerin en üst noktaya yerleştirildiği, ayrıca gökyüzünde gerçekleştiği düşünülen ya da cennetin kaynağı veya amacı olan imgelerin yanı sıra her figür için en uygun yerin sağlanmış olduğu görülmektedir¹³⁷. Böylece zamanın estetik ihtiyaçları karşılanmış ve kozmolojik düzen anlayışı görsel olarak yansıtılmıştır¹³⁸. Bunun yanı sıra, kapalı Yunan haç plan tipinin insan vücudunun üç doğrultusunu (dikeylik, derinlik ve yataylık) barındırdığı belirtilmektedir. Dikeylik hissi kilisenin yüksek merkezi kubbesiyle; derinlik hissi apsisle ve yataylık hissi haç kollarının tonozları ile gösterilmiştir¹³⁹.

Kapalı Yunan Haç planı yaygın bir şekilde Orta Bizans Dönemi'nde (843-1204) inşa edilmiş olan kiliselerde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde manastırların toplum yaşamında en

¹³⁴ Pekak, 2008:94. Richard Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, The Yale University Press Pelican Press, London, 1986, (1965), s. 340-341.

¹³⁵ Semavi Eyice, *Son Devir Bizans Mimarisi: İstanbul'da Palaiologoslar Devri Anıtları*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1963, s. 82.

¹³⁶ Robert Ousterhout, *Bizans'ın Yapı Ustaları*, Çev: Fügen Yavuz, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 39.

¹³⁷ Hans Buchwald, *Form, Style and Meaning in Byzantine Church Architecture*, Variorum Collected Studies 1999, s. 308- 309.

¹³⁸ Otto Demus, *Byzantium Mosaic Decoration Aspects of Monumental Art in Byzantine Byzantium*, Caratzas Brothers Publishers, New York, 1976, s.10-11, 17.

¹³⁹ Buchwald, 1999: 309.

önemli merkez ve etkili bir güç oldukları bilinmektedir. Dini seremoniler geniş kalabalıklara yönelik olmaktan ziyade, küçük grupların ya da sadece din adamlarının katıldığı daha kapalı törenlere dönüşmüştür¹⁴⁰. Erken Bizans döneminde kilise inşaatı ağırlıklı olarak imparator ve ailesiyle az sayıdaki yüksek rütbeli din adamı tarafından yürütülen bir imar faaliyeti iken Orta Bizans döneminde idari sistemde gerçekleşen değişimler ve güçlü aristokrat ailelerin ortaya çıkması sonucunda inşa faaliyetlerine yeni katılımcılar eklenmiştir. Bu durumun sonucu olarak; çok sayıda fakat erken dönemdeki kiliselere nazaran küçük boyutlu kiliselerin inşa edildiği görülmektedir. Kapalı Yunan haç planı sayesinde köşe birimlerinin ve özellikle de üst katların aristokrat sınıf için ayrıcalıklı ve kişiye özel ibadet mekânları oluşturulmuştur¹⁴¹.

Orta Bizans Dönemi'nde kapalı Yunan haç planlı kiliseler İmparatorluğun hemen her bölgesinde en çok karşılaşılan yapılar olmuştur. Plan şemasının kökeni ile ilgili olarak iki önemli görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki kapalı Yunan haç plan şemasının, Bizans kilise mimarisinin kendi içindeki gelişimi sonucunda ortaya çıktığı, diğeri ise komşu uygarlıkların mimari kültürlerden alınmış olduğunu savunmaktadır¹⁴².

Kapalı Yunan haç plan kökenini Bizans mimarisi içinde geliştiğini ilk öne süren araştırmacı O. Wulff'tur. İznik Koimesis, Selanik Ayasofyası, İstanbul Kalenderhane, Demre Aziz Nikolaos, Ankara Aziz Klemens, Efes Meryem, Dereagzı ve Skripou kiliseleri gibi bazı yapıları yarım bazilikal tip olarak sınıflandırır. Bu kiliselerin diğerkubbeli bazilikalardan ayıran en önemli özelliğın, geçiş sistemlerindeki fark olduğunu belirtmektedir. Kubbe geçiş elemanı olarak pendentif kullanılmıştır. Böylece daha geniş bir kubbeyle örtülü orta mekân genişletilerek haç kolları daralmıştır. Yarım bazilikal tipteki kiliselerin, normal kubbeli bazilikalar ile kapalı Yunan haç planlı kiliseler arasındaki geçiş dönemi ve mimari gelişimin devamlılığını sağlamaktadırlar¹⁴³. Bazı araştırmacılar Vize Ayasofyası, Kasr İbn-i Wardan, Sige Baş Melekler ve Antalya

¹⁴⁰ Mathews, 1971: 177-179.

¹⁴¹ Thomas F. Mathews, "Private Liturgy in Byzantine Architecture: Toward a re-appraisal" Cahiers Archeologiques, Fin de L'antiquite et Moyen Age, Vol:30, 1982, s. 125- 138; Haluk Çetinkaya, *İstanbul'da Orta Bizans Dini Mimarisi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s. 238.

¹⁴² Pekak, 2008: 94.

¹⁴³ Oskar Wulff, *Die Koimesis-Kirche in Nicaea und ihre Mosaiken*, Heinz und Heinz, Strasbourg, 1903, s.98-108.

Panagia (Cumanun) gibi yapıları da bu gruba dâhil ederek, kiliseleri haçvari naoslu kubbeli bazilikalar değerlendirirler¹⁴⁴.

Millingen, Diehl, Brunov, Ebersolt gibi araştırmacılar Wulff'un ifade ettiği gibi kapalı Yunan haç planının kökeni için, Bizans mimarisinin kendi gelişim çizgisinde oluştuğunu belirtmektedirler¹⁴⁵.

Deichmann, plan tipinin kökeni konusunda, Skripou (873-874) gibi haçvari planlı ve tonozlu bazilikaları, kapalı Yunan haç planının gelişimi için bir başlangıç aşaması olabileceğini¹⁴⁶, Mango, kapalı Yunan haç planlı kiliselerin İkonoklast dönemde Bithinya'daki, Konstantinopolis'in hinterlandındaki manastır ortamında geliştiğini ifade etmektedir¹⁴⁷. Buchwald, kubbeli bazilikaların ilk kapalı Yunan haç planlı kiliselerden uzun zaman önce inşa edilmiş olduğunu belirterek, plan tipinin kubbeli bazilikalardan ilham alınarak geliştirildiğini aktarmaktadır¹⁴⁸.

Strzygowski, kubbeli bazilika ile kapalı Yunan haç plan arasındaki gelişimi doğu kültürlerinde görülen haçvari mezar yapılarından ortaya çıktığını ve İran-Ermeni mimarisinden de etkilenmiş olduğunu ifade etmektedir¹⁴⁹. Kapalı Yunan haç plan tipi ile ilgili olarak, Cerre'deki Ateş Tapınağı, Resafa Sur Dışı Kilisesi ve Musmiye'de bulunan bir yapının bu plan tipinin örnekleri olduğunu belirtmiştir. 7. yüzyılda inşa edilmiş olan Mren Katedrali için de bu plan tipinin en erken örneklerinden biri olduğu aktarmaktadır¹⁵⁰. Grabar'a, göre kapalı Yunan haç planlı yapılar antik dönem imparator mezarlarından etkilenmiştir¹⁵¹.

Krautheimer, kapalı Yunan haç planlı yapıların kökeni konusunda Ermenistan üzerinden ya da doğrudan Sasani Ateş Tapınaklarıyla İran mimarisinden türemiş olabileceğini ifade eder. Bu plan tipinin ilk örnekleri olarak; Loire'daki Germigny-des-Pres, Milano'daki S.

¹⁴⁴ Mango, 2006: 90; Krautheimer, 1986: 285-300.

¹⁴⁵ Pekak, 2008: 94-95.

¹⁴⁶ Friedrich Wilhelm Deichmann, *Versucht einer Darstellung, Dder Grundrisstypen des Kirchenbaues in frühchristlicher und byzantinischer Zeit im Morgenlande*, auf Kunst-geographischer Grundlage, Halle (S.): Konrad Tritsch.1937, s. 50.

¹⁴⁷ Mango, 2006: 91.

¹⁴⁸ Buchwald, 1999: 30.

¹⁴⁹ Josef Strzygowski, *Kleinasien, Ein Neuland der Kunstgeschichte*, J. C. Heinrichhische Buchhandlung, Univesity of California Libraries, Leipzig: J. C. Hinrichs, 1903, s. 132-135.

¹⁵⁰ Josef Strzygowski, *Die Baukunst der Armenier und Europa*, Kunstverlag Anton Schroll u. Co, C. II, Wien 1918, s.478- 482.

¹⁵¹ Andre Grabar, *Martyrium. Recherches Sur la Culte des Reliques et l'art Chrétien Antique*, Vol: 1, London 1972, s. 166-167, 199-200.

Satiro, İspanya- Tarassa'daki S. Miguel ve S. Germano'daki Cinque Torri kiliselerini, Anadolu ve Trakya'da ise 8. ve 9. yüzyıllarda görüldüğünü ifade etmektedir¹⁵².

Kapalı Yunan haç plan tipi 8. ve özellikle 9. yüzyıllarda yeni bir plan tipi olarak ortaya çıkmıştır. Erken Bizans döneminde sıkça rastlanılan büyük bazilikalardan farklı olarak daha küçük boyutlu merkezinde bir kubbenin bulunduğu yapılar ortaya çıkar. Orta Bizans Dönemi boyunca kapalı Yunan haç plan tipi, farklı çeşitlemeleriyle imparatorluğun tüm bölgelerinde görülmektedir. Orta Bizans Dönemi dini mimarisinin Konstantinopolis'teki ilk örnekleri, 9.yüzyılın son çeyreğinde Büyük Saray içinde I. Basileios tarafından yaptırılan iki kilisede görülmektedir. Bu yapılardan inşasına 864'te başlanılan ancak I. Basileos tarafından tamamlanan Theotokos tou Pharou, diğeri ise 880'de açılan Nea Ekklesia Kilisesidir. Bu iki yapıda günümüze ulaşamamıştır. Nea Ekklesia tanımlarından yola çıkılarak kapalı Yunan haç planlı yapıların ilk örneği kabul görmektedir¹⁵³. Buchwald, farklı bir görüş olarak başkentteki ilk örnek olarak birçok araştırmacı tarafından 11-12. yüzyıllara tarihlenen H. Ioannes En To Trullo Kilisesi olduğunu ileri sürerek yapıyı 9. yüzyıla tarihlemektedir¹⁵⁴. İstanbul'da bu plan tipinin günümüze ulaşabilen diğer en erken örnekleri olarak 9. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Atik Mustafa Paşa Cami¹⁵⁵ ve 907 yılı civarında inşa edildiği bilinen Konstantin Lips Manastırı Kuzey Kilisesi sayılmaktadır¹⁵⁶. Başkentte tarihlenebilen diğer bir kapalı Yunan haç planlı yapı ise, İmparator I. Romanos Lekapenos tarafından, 920 ile 922 yılları arasında yaptırılan Myrelaion Manastırı Kilisesi'dir¹⁵⁷.

Side'de kapalı Yunan haç planlı ee Kilisesi 7.-8. yüzyıllara¹⁵⁸, Piskoposluk Sarayındaki Küçük Kilise ise 7. yüzyıla tarihlenmektedir¹⁵⁹. Tirilye Fatih Cami de kapalı Yunan haç

¹⁵² Krautheimer, 1986: 341.

¹⁵³ Krautheimer, 1986: 355.

¹⁵⁴ Hans Buchwald, "Lascarid Architecture" *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft*, 26, 1977, s. 290.

¹⁵⁵ Thomas F. Mathews ve Ernest J. W. Hawkins, "Notes on the Atik Mustafa Paşa Camii in Istanbul and Its Frescoes", *Dumbarton Oaks, Turstees for Harvard University*, Vol: 39, Washington, 1985, s. 133-134.

¹⁵⁶ Cyril Mango ve Ernest J.W. Hawkins, "Additional Notes (Constantine Lips)", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 18, 1964, s. 299-315.

¹⁵⁷ Thomas F. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul. A Photographic Survey*, Pennsylvania State Univ Pr (Txt); First Edition, November 1, 1976, s. 209.

¹⁵⁸ Semavi Eyice, L'Eglise Cruciforme Byzantine de Side En Pamphylie. Son Importance au Point de Vue de L'Histoire de L'Art Byzantine, *Anatolia*, III, Ankara, 1958, s. 35-42; Semavi Eyice, Side'nin Bizans Devrine Ait Binalarının Sanat Tarihi Bakımından Değerleri, *V. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1960, s. 53-60.

¹⁵⁹ Şener Yıldırım, "Dating Dispute Over the Cross-in-Square Church in the Episcopal Palace in Side", *OLBA*, S. XXV, Mersin 2017, s. 421- 438.

plan tipinin en erken örneklerindendir. Kilisede yapılan son araştırmalar neticesinde 9. yüzyıl sonlarında inşa edildiği anlaşılmıřtır¹⁶⁰.

Yunanistan'da bulunan Episkopi- Eurytanien'de Panagia kilisesi 8. yüzyılın ikinci yarısına ya da 9. yüzyılın ortalarına, Montenegro'da (Karadağ) St. Tripun Kilisesi (St. Triphon), St. Thomas Kilisesi 9. yüzyıla tarihlendirilir¹⁶¹.

Kapalı Yunan haç plan tipi, Kapadokya Bölgesinde Orta Bizans döneminde kullanılmıştır. Bölgenin en erken kapalı Yunan haç kiliseleri 9. veya 10. yüzyıla tarihlenden Göreme Kılıçlar Kilisesi ve İhlara Direkli Kilisedir¹⁶².

Pisidia Antiokheia'sı Aedilicus Tepesi Kilisesi de kapalı Yunan haç plan tipinde inşa edilmiştir. Batısındaki nartekse, naosun merkezindeki kubbeyi taşıyan serbest dört desteği ve doğudaki dıştan üç köşeli apsisi ile "Kompleks Dört Destekli" tip arasında yerini almıştır.

¹⁶⁰ Pekak, 1996: 314; Sacit Pekak, *Trilye Zeytinbağı Fatih Camisi Bizans Kapalı Yunan Haçı Planı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 42.

¹⁶¹ Curcic, 2010: 337-338.

¹⁶² Spiro Kostof, *Caves of God. Cappadocia and Its Churches*, Oxford University Press, 1989, s. 123.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AEDILICUS TEPEŞİ KİLİSESİ BULUNTULARI

Aedilicus Tepesi Kilisesi içerisinde ve çevresinde gerçekleştirilen kazılarda seramik, cam, kemik, metal ve taş eserler bulunmuştur. Bu buluntular dinsel, kişisel ve günlük yaşam gereçlerinden oluşmaktadır. Kilisenin yangın sonucu terkedilmesi ve sonradan yerleşim olmamasından dolayı buluntuların büyük çoğunluğu kül-yanık tabakası arasından günümüze ulaşmıştır.

Buluntulardan 89 adet eser, incelenip kataloglanmıştır. Katalogda eserler öncelikle eserin malzemesine göre numaralandırılmıştır. Ardından eserin kazı envanter numarası ile birlikte verilmiştir. Katalogda eserin yapıldığı malzeme, ölçüleri, yapım ve süsleme teknikleri tanımlanarak tarihlendirilmesi yer almaktadır.

4.1. Seramik Buluntular

Tez kapsamında sekiz adet kâse parçası, beş adet tabak parçası, bir adet tepsi parçası, bir adet tava ve bir adet pişirme kabı parçası tipolojik, kronolojik özellikleri göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Seramikler tasnif, fotoğraf ve teknik çizimlerle belgelenmiş, formlarına göre gruplandırılmıştır.

Kilisede ele geçen seramiklerin birçoğu kireç ve mika katkılıdır. Hamur renkleri kırmızı kahverengi tonlarındadır. Kilise çevresinde henüz bir seramik atölyesi tespit edilemediğinden seramiklerin üretim yeri konusunda kesin bilgilere ulaşmak mümkün olmamıştır.

Sekiz adet birbirinden farklı kâse formu değerlendirilmiştir. Kâseler günümüzde kullanıldığı gibi masada servis için ve gerekli ihtiyaçlar doğrultusunda işlevine uygun şekilde kullanılmış olmalıdır. **SR1**, **SR2** ve **SR3** SRWS Tip 1B162, 1B170, 1B191 form tiplerine benzemektedir. Kıl özellikleri Sagalassos örneklerine benzerlik göstermemektedir. **SR3** Sagalassos seramiklerinde 1-3. yy'larda çok sevilen bir form olmuştur. Pisidia Antiokheia kentinde bu kâse formuna, bezemeye ek olarak dairesel bir motif eklenmiştir. Sagalassos örneklerinden bu bezeme ile ayrılmaktadır. **SR3** kilise konteksti göz önünde bulundurularak tarihlendirilmiştir. **SR4** ve **SR5** Geç Antik Dönemde yaygın olarak üretilen kâse formlarıdır. **SR6**, **SR7** ve **SR8** 12.-13. yy'larda kiliselerde ritüel amaçlı kullanılan sırlı kaselere örnektir. **SR6** dönem modasına uygun

şekilde tondonun tamamı renkli sırlarla (yeşil, kahverengi ve kirli sarı) ızgara motifi ile bezenmiştir. **SR7** ve **SR8**'nin üzerindeki sırlar deforme olmuştur. Üzerinde bulunan olası motifler gözlemlenememiştir.

Tabak formlarından kâselerde olduğu gibi birbirinden farklı form tipleri seçilmiştir. **SR9** kilise içinde bulunan en şaşırtıcı buluntulardandır. Tabak parçası detaylı incelendiğinde kil, astar ve firnis özelliklerinin Lydia seramiği olduğunu ortaya çıkarmıştır. Muhtemelen bu tabak parçası sunu/adak eşyası olarak kullanılmıştır. Sınır bölgesinde yer alan Antiokheia'da bu tür kaplara rastlanması olağan bir durumdur. Tabak formlarında **SR10**, **SR11**, **SR12** SRWS form tipleri 1C122, 1C182, 1C190 ile benzerlik göstermektedir. **SR13** geç antik dönemde geniş düz dipli tabaklara örnektir.

SR14 SRWS tip 1D100 formunda tepsidir. Kil ve astar özellikleri yerel örneklerle benzetilmektedir. Sunu eşyası olarak kullanılması muhtemeldir.

SR15 ve **SR16** yiyeceklerin hazırlanmasında kullanılan çok yaygın mutfak kaplarıdır. Kilisenin kompleks bir alan olduğu düşünüldüğünde bu gereçlerin bulunması olağandır.

Tez kapsamında birbirinden farklı beş adet pişmiş toprak obje değerlendirilmiştir. Minyatür sürahi parçası, unguanterium, kandil ve iki adet ekmek mühürü bu grubu oluşturmaktadır.

Unguanterium (**PT1**) parçasının üzerinde bulunan mühür aşırı deforma olduğundan tam olarak okuyabilmek mümkün olmamıştır. Kilise içinde mühürlü, mühürsüz çok sayıda unguanterim parçasına rastlanmıştır. Geç Antik Dönemde bu formda unguanteriumlar birçok yerleşimde ele geçmiştir. Minyatür sürahi parçasının (**PT2**) ve unguanterium parçasının değerli koku veya yağ saklamak için kullanıldığı düşünülmektedir. Kandil parçası (**PT3**) oval formda kilise aydınlatmasında kullanılan objelerdendir.

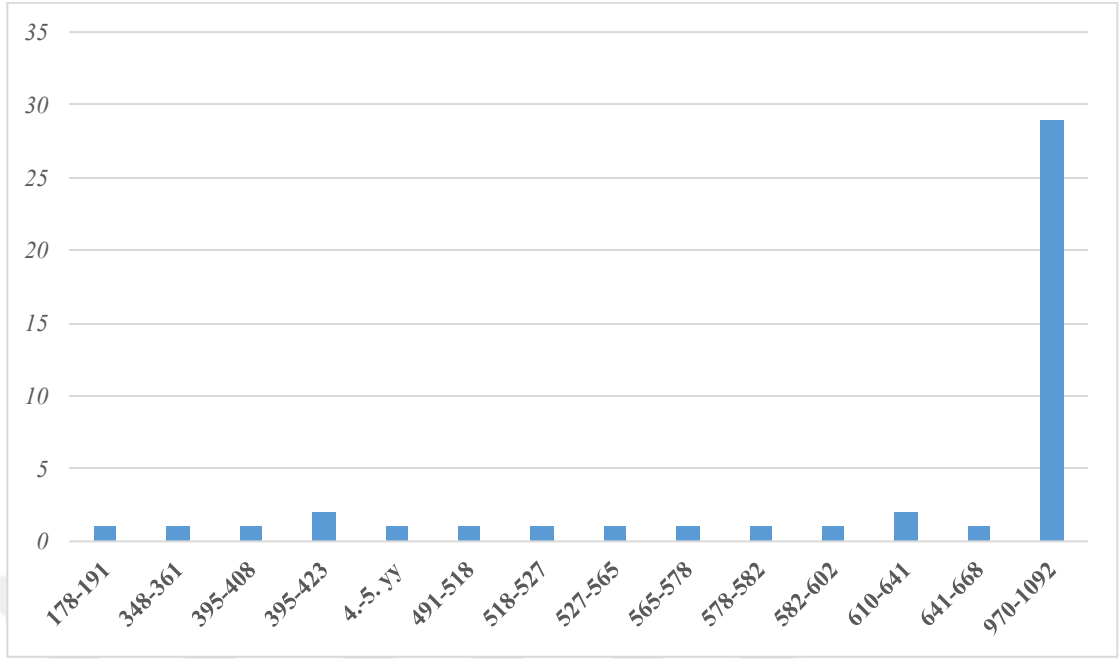
Hristiyanlık dininde ekmek, Hz. İsa'nın insanlık uğruna feda ettiği bedenini simgelemektedir (Luka: 22: 19. Korintliler 10: 11, 16-17). İsa'nın etini simgeleyen ekmek ve kanını simgeleyen şarabın içilmesi ökaristide (şükran ayini) gerçekleştirilmektedir. Tüm Hristiyan mezheplerinde kiliselerde düzenli olarak yapılan ökaristi aynı zamanda kurban töreni anlamına gelmektedir. Şarap ve ekmek, İsa'nın insanlık uğruna kurban olduğunu simgelemektedir. Ökaristi ayini Cumartesi, Pazar ve yortu günlerinde düzenlenmiştir. 8. yüzyıldan sonra haftanın herhangi bir günü ya da manastırlarda hergün yapılmıştır. Ayinlerde dağıtılan metafor olarak İsa'nın bedeni, Tanrının insan

görünümünde dünyaya gelmesini temsil eden ökaristi ekmeğidir. Dualar ve tutsüler eşliğinde din görevlileri tarafından hazırlanan ökaristi ekmeği iki hamur yumağından meydana gelir. Bunlar İsa'nın tanrısal ve insan yönünü yansıtmaktadır. Ekmek hazırlandıktan sonra mühürlenip fırında pişirilir ve ayine getirilir. Mühürlü ekmekler ökaristi dışında, kutsal kişilerin anıldıkları günlerde ve ölen kişilerin ardından özellikle üçüncü günde düzenlenen cenaze yemeklerinde yerini almıştır. Mühürler üzerinde azizlerin tasvirleri, dinsel içerikler ve yazılar bulunmaktadır. Bu betimlemelerle ruhsal gücün ekmeği yiyen kişiye geçeceğine inanılmıştır. Kutsal ekmeklerin mühürlenmesiyle ilgili “*Fani olan yiyecek için değil ebedi hayatta baki olan yiyecek için çalışın, onu size insanoğlu verecektir. Çünkü Baba Tanrı ona mührünü basmıştır.*” (Yuhanna 6: 27) yazmaktadır. Kilisede ele geçen mühürlerde tasvir ya da kutsal yazı yoktur. Pişmiş topraktan yapılmış mühürlerde geometrik bezemeler ve haçlar yer alır (PT4-PT5). Mutfak ve fırın önünde ele geçen mühürler yapıların işlevlerinin tanımlanmasında yardımcı olmuştur.

4.2. Metal Buluntular

Metal buluntular bronz, kurşun ve demir olmak üzere üç madenden yapılmıştır. Dini objeler haç kolyeler, tören haçı, kişisel eşyalar kemer tokaları, bilezikler ve küpeden, günlük gereçler mobilya aksamıgımlar, aplike, zincir, tintinnabulum, ağırlık, yüksük, şamdan, anahtarlar, makas, keski, üçayak ve kâsedan ibarettir. Kilise ve çevresindeki kazılarda 2. yüzyılın son çeyreğinden 11. yüzyıl sonralarına dek tarihlenen çok sayıda bronz sikke ele geçmiştir¹⁶³ (Grafik 1).

¹⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Hacer Sancaktar, “Coins Found on Aedilicus Hill of Pisidian Antioch”, *Philia*, S:6, İstanbul, 2020, s:151-168.

Grafik 1. Aedilicus Tepesinde Ele Geçen Sikkeler

Haç, Hz. İsa'nın çarmıha gerilişini sembolize etmektedir. I.Theodosius döneminde (MS 379-395) imparatorluk seremonilerinde yerini almıştır. Hz. İsa'nın ölüme karşı zaferinin sembolü olan haç aynı zamanda imparatorlar için düşmanlara karşı kazanılan zaferin sembolü anlamına gelmektedir. Roma imparatorluğunun erken dönemlerinde askeri törenler, ayinler ve zafer kutlamalarında taşınan standart, vexillum ve tropaeumların yerine, haç kullanılmıştır¹⁶⁴. Haçlar, Hristiyanlıktaki önemli ayinlerde kullanılmakta olup büyük boyutlu olmalarının yanında boyuna asılan ve törenlerde elde tutulan küçük modelleri de bulunmaktadır¹⁶⁵.

Kilise kazılarında ortaya çıkarılan 3 haç, Kat. No: M1, M2, M3'de yer almaktadır. M1 ve M2 kolye, M3 tören haçı olarak kullanılmıştır. **M1**, 4 numaralı mezarda in situ olarak tespit edilmiştir. 4,3 cm boyutunda olması ve üst kolun ucundaki halkadan dolayı kolye olarak kullanıldığını anlaşılmaktadır. Kollarda ve merkezde bulunan deliklerde muhtemelen değerli taşlar kullanılmış olmalıdır. Fakat kazıda taşlara ulaşamamıştır. **M2**, kilisenin güneyinde taş döşemeli zeminde bulunmuştur. Yangın tabakasında ele

¹⁶⁴ Acara, M., *Bizans Maden Sanatında Dini Törenler Sırasında Kullanılan (Liturjik) Eserler*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997, s:55.

¹⁶⁵ Meryem Acara Eser, "Hristiyanlıkta Haç Kültü ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Grup Haç", *Bizans ve Çevre Kùltürler: Prof. Dr. S. Yıldız Ötüken'e Armağan*, Ed. S. Doğan - M. Kadiroğlu, Hacettepe Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010, s: 28.

geçen haç yüzeyinde aşınmalar göze çarpmaktadır. Kolyenin merkezine rozet olarak Grek haçı kazanmıştır. **M3**, prothesisde noksan vaziyette ele geçmiştir. Üst ve sol kolu eksik olan haçın alt kolunda, ahşap bir asanın geçirilebileceği bir parça bulunmaktadır. Ayinde taşınan haçların alt kolunda sap vardır. Bu sap bir kaideye takılmakta ve kaideye geçirilen ahşap asa ile haç taşınmaktadır¹⁶⁶.

Dini eşyalar dışında kişisel eşyalarda tespit edilmiştir. Bu eşyalar, kemer tokaları (M4-M5), bilezikler (M6-M7-M8) ve küpeden (M9) oluşmaktadır. Erken Roma döneminde kemer, askeri kıyafetlerin bir parçası olmuştur. Bizans imparatorları Diokletianus ve I. Constantinus'un reformlarından sonra tüm resmi kuruluşlarda çalışanların giysilerinde kullanılmıştır. Keşişler ve rahipler, kemer takma modasını saflık, ölçülülük ve mertliğin simgesi olarak devam ettirmiştir. Bizans döneminde bronz kemer tokaları, deri veya kumaştan yapılan kuşakları tutturmak için kullanım görmüştür. Bizanslıların kullandığı lüks objeler arasında erguvan rengi ve altın yaldızlı kemerler yer alır. Bizans döneminde kemer tokalarının menteşeli ve sabit formları vardır. Menteşeli kemer tokalarında dil hareketlidir ve kemerin iki ucunu birleştirmek için kullanılmıştır. Sabit kemer tokaları 8-10. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir. Kemer tokalarının üzeri hayvan motifleri ve çeşitli sahneler ile süslenmiş kalp, üçgen, eşkenar dörtgen şekilleri bulunmaktadır¹⁶⁷. Kilisede bulunan kemer tokaları (**M4-M5**) üzerinde herhangi bir sahne ya da hayvan figürü bulunmamakta ve hareketli dillere sahiptirler. Fakat dilleri günümüze ulaşamamıştır. **M4** döküm tekniğinde bronzdan, **M5** demirden tek parça olarak yuvarlak formunda yapılmıştır.

Bilezik ve küpeler çeşitli madenler dışında camdan yapılan örneklerine de rastlanılmaktadır. Kilisede bulunan küpe ve bilezikler mutfak kompleksinin doğusundaki koridor zemininde tespit edilmiştir. Bilezikler iki uçtan açık şekilde döküm tekniğinde yapılmıştır. **M6** ve **M7**'nin iki ucu yassılaştırılmış, **M6**'nın bir ucuna nokta ve çizgilerle yılanbaşı işlenmiştir. **M8** üzerine düzenli aralıklarla çizgiler kazanmıştır. Küpe (**M9**), oval formda ve kopça kısmı eksiktir.

¹⁶⁶ Tuğba Taş, *MS 4.-7. Yüzyıllarda Haç Motiflerinin Gelişimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2015, s:27.

¹⁶⁷ Feride İmrana Altun, *Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı 2001-2012 Sezonu Bizans Küçük Buluntuları*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2015: s:61-62.

Kilise ve çevresinde zincir, mobilya çivileri, kilit aynası, obje, yüksük, ağırlık, şamdan, kapı anahtarları, makas, keski, kâse gibi günlük yaşamla ilişkili buluntular da bulunmaktadır.

Kutu, mobilya ve kapıları süslemek amacıyla kullanılan aplikler, Bizans dönemi gündelik yaşamının estetiğini yansıtmaktadır. Yunan ve Roma döneminde olduğu gibi Bizans döneminde de metal eşyaların birbirine sabitlenmesini sağlamak için metal çiviler kullanılmıştır. Kilisede tespit edilen applike (**M10**), küçük boyutlardan ve çok ince bir levhadan yapılmıştır. Üst kısmında bulunan delik, çivi ile monte edildiğini göstermektedir. Applike üzerinde chiton giyen bir anagnostes¹⁶⁸ tasvir edilmiştir.

Kiliselerde synthronon, bema, naos, narteks gibi farklı bölümlerinde ikonaların önünde kandiller sürekli yanmaktadır. Bayram günlerinde, Cumartesi ve Pazar ayinlerinde aydınlatma düzeninde farklılık olmaktadır. Azizlerin anma günlerinde günlük aydınlatma dışında bayramı kutlanan azizin önüne on iki kollu bir şamdan yerleştirilmektedir. Kiliselerde bulunan aydınlatma araçlarından şamdanlar, ikonaların önünde yer alırlar. Şamdanlar genellikle üç, altı, yedi, sekiz ya da on iki kandil ya da mum taşımaya uygun bir disk yer almaktadır. Üç kollu şamdan “trikerion” kutsal üçlemeyi, iki kolu şamdanlar “dikerion” İsa’daki iki özü temsil eder. Yedi kollu kandiller yedi fazileti, on iki ışıklı kandiller on iki havariyi simgelemektedir¹⁶⁹. Kilisede ele geçen şamdanlar (**M11-M12**) kare başlı, aşağı doğru sivri bir forma ulaşmaktadır. Şamdan tabağının (**M13**) yuvarlak formda alttan dışa taşkındır. Tabanının ortasında delik bulunmaktadır. Bu delik şamdan kolunun kopması sonucu oluşmuştur.

Müzik objelerinden olan çingıraklar, “tinnabulum” olarak kimliklendirilmektedir. Çok farklı amaçlarla kullanım görmüş olan çingıraklar, küçük evcil hayvanların boyunlarına asılmakla beraber, sistrum olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Mezarlara ölü hediyesi olarak da bırakılmışlardır¹⁷⁰. **M14-M15** tek parça dökümden yapılmıştır. M14 sivri konik

¹⁶⁸ Anagnostes (*αναγνώστης*) kelime anlamı olarak okuyucu demektir. Roma Döneminde bir eğlence boyunca kitaptan bölümler okumaktadır. Hristiyanlıkla birlikte kilisede kutsal kitaptan ayinler okuyan görevli anlamına gelmiştir. Gülcan Şaroğlu, *Hellenistik Apoikia ‘dan Roma Colonia’ sına: Antiocheia Ad Pisidiam Örneğinde Bir Koloni Kentinin Yerleşim ve İdari Tarihi*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2017, s: 124.

¹⁶⁹ Laskarina Bouras, “Byzantine Lighting Devices”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 32, (XVI. Internationaler Byzantinischer kongress, Akten II/3), Wien, 1981, s: 479-491.

¹⁷⁰ Ersin Çelikbaş, *2005-2014 Parion Kazısı Metal (Bronz- Demir-Kurşun) Buluntuları*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2016, s: 149.

formda üzeri yivlerle süslenmiş, M15 geniş oval formdadır. Dilleri ise demirden yapıldığından korozyona uğrayıp yok olmuştur.

Kilit aynaları, erken dönemlerde sıklıkla görülen bronz aynaların aksine erken dönemlerde pek karşılaşılan bir malzeme değildir. Roma Döneminde kullanılan kilitler genel olarak sürme kilitler olup, anahtarla çevrilmeyen kilit kepçelerinin yukarı doğru kaldırılmasıyla çalışmaktadır. Silindir, dikdörtgen ve yuvarlak kepenkli kilitlerin kapanma düzeneği, halkalar ve çubuklarla sağlanmaktadır Bu düzenek sadece bir yatağa sürülen kovanlı anahtarlarla ya da karmaşık dillerle kullanılmıştır¹⁷¹. **M16** kilit aynası yuvarlak formda ve ortasında anahtar yuvası yer alır. Aynanın küçük boyutlu olması, ahşap bir kutuya ya da sandığa ait olması gerektiğini göstermektedir. **M17-M18** anahtarları kilit kepçelerinin yukarı doğru kaldırılması ile kullanılan büyük boyutlu kaba örneklerdendir.

Zincirler antik dönemde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bir nesneyi asmak –terazi ve kandil askısı gibi- ya da kapılarda kilit bağlantısını sağlamak gibi işlevleri vardır. Günlük kullanım dışında ince ve zarif olanları değerli madenlerden yapılarak takılarda kullanılmıştır. Kilisede bulunan zincir (**M19**), polykandilion ya da kandil asmak için kullanılmış olabilir.

Teraziler, ticaret hayatının önemli gereçlerinden biridir. Alınan ya da satılan malın miktarı terazi sayesinde belirlenmektedir. Teraziler bir kolun uçlarına zincir ya da ip ile asılmış yuvarlak iki kefedden meydana gelmektedir. Kefelerin bir tanesine ağırlık diğerine ise tartılmak istenen malzeme yerleştirilmektedir. Ağırlıklar kurşun, bronz ve camdan yapılmaktadır. Ağırlıklar, büst veya heykel biçimli ve terazi kefesinde kullanılan düz ağırlıklar olmak üzere iki tipten oluşmaktadır. Kantar ağırlıkları küre, çokgen prizma, büst veya küçük heykel biçimine üretilmişlerdir. Kilisede ele geçen kurşun ağırlık (**M20**), döküm tekniği ile yapılmış üstten ve alttan yassılaştırılmıştır çokgen prizma formundadır.

M21 at/köpek başlı obje, yarım yuvarlak altı düz kesitli, sap uca doğru bir daire oluşmaktadır. Eserin yayınlanan birebir örnekleri incelenmiş ve araştırmacılar tarafından işlevi tespit edilememiştir. Parça muhtemelen kulp ya da tutamak olarak kullanılmıştır.

¹⁷¹Fritz Kretzschmer, *Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik*, Çev: Z. Zühre İlgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s: 15-16.

Günümüzde olduğu gibi Bizans döneminde de dokumacılık faaliyetinde kullanılan yüksükler, dikiş sırasında parmak ucuna takılarak, kumaşa batırılan iğnenin parmağa zarar vermeden kolayca itilmesini sağlayan koni biçimli aparatlardır. **M22** konik formda ucu açık ve yüzeyinde iğnenin kaymasını engellemek amacıyla girintili küçük çukurlar bulunmaktadır.

Makas, antik dönemde genellikle demirden yapılmış olmasına rağmen, bronzdan yapılan örnekleri de bulunmaktadır. Makasların saç kesiminde, hekimler tarafından, dericiler, ayakkabıcılar, terziler, dokumacılar, çobanlar ve ev kadınları tarafından kullanım görmüştür. **M23** numaralı makas küçük boyutta ve üç parça olarak bulunmuştur. Sap kısmı dışa doğru kıvrılarak oval bir form almıştır. 16,3 cm uzunluğunda olan makas bir terzi tarafından kullanılmış olmalıdır.

Zanaatkâr aletlerinden olan keski ve spatulalar üçgen formda ve ucu keskindir. **M24**, gövdesi korunmuş sap kısmı eksiktir. Sivri olan sapa muhtemelen ahşap bir sopa geçmektedir.

Üçayak (**M25**), kaşık (**M26**), kâse (**M27**) mutfak gereçleri olarak kullanılmıştır. Üçayak (**M25**), tek bir levhadan kesilerek tasarlanmıştır. İnce bir levhadan yapılan üçayak hafif nesneleri taşımak için kullanılmış olmalıdır.

Bizans döneminde kemik, gümüş ve bronzdan yapılan kaşıklar hem günlük yaşamda hemde kiliselerde litürjik törenlerde şarabın içinde ıslatılan ekmekleri ayine katılanlara dağıtmak için kullanılmıştır. Bizans döneminde yuvarlak ve oval formda olmak üzere iki kaşık türü tespit edilmiştir¹⁷². **M26**, sap kısmından kırılmış ve noksandır. Sığ bir hazneye sahip kaşığın ortasında delik bulunmaktadır.

Kâseler günlük gereçler dışında litürjide ekmek koymak veya şarap içmek için kullanılmıştır. Bu kâseler genel olarak gümüş ve bronzdan yapılmıştır ve iki tipi mevcuttur. Küresel ve konik gövdeli kâseler ağıza doğru genişlemektedir. Ayinlerde kullanılan kâseler genel olarak 3 ile 5 cm derinliğindedir¹⁷³. Kilisede bulunan kâse (**M27**), yuvarlak formda, 11 cm yüksekliğindedir. Kâsenin litürji dışında bir kullanımı olduğu düşünülmektedir.

¹⁷² Acara, 1997: 51.

¹⁷³ Acara, 1997: 328.

4.3. İşlenmiş Kemik Buluntular

Kilisede beş adet işlenmiş kemik tespit edilmiştir. Bunlar ağırşaklar (İK1-İK2), düğme (İK3), saç iğnesi (İK4) ve ilaç kaşığından (İK5) oluşmaktadır.

Antik Çağda ve günümüzde ip eğirmek için kullanılan ağırşaklar, pişmiş toprak, taş, kemik, ahşap, fildişi gibi malzemelerden üretilmişlerdir. Kilisede ele geçen kemik ağırşaklar **İK1-İK2** tek delikli bir yüzü düz diğer yüzü ise dışa bombelidir. İK2'nin bombeli gövdesi üzerinde kazıma olarak kısa çizgiler işlenmiştir.

Giysi ve benzeri eşyaları birbirine iliklemek için ya da süs olarak dikilen düğmeler, değişik materyalden yapıldığı gibi kemikten yapılan örnekleri de çoktur. Tornada disk şeklinde işlenmiş düğmelerin alt kısımları düz bırakılırken, üst bölümleri farklı şekillerde ve bezemeli olarak üretilmişlerdir. **İK3** üst yüzü dış bükey olup tam yarım küre, alt yüzü düz ve ortasında bir delik bulunmaktadır. Üzerinde kazıma çizgilerden oluşturulmuş bandın ortalarında noktalı dairesel bezemeler yer alır.

Saç iğneleri, kadın giysilerini ve saçlarını süslemek amaçlı kullanılmışlardır. Saç iğnelerinin altın, gümüş, bronz ve ahşaptan yapılmış örnekleri olmasına karşın, büyük bir çoğunluğu kemikten üretilmiştir. **İK4**, baş kısmı konik, gövde silindirik formda ucu eksiktir.

İlaç kaşıkları, ilaçları ölçme, karıştırma, ısıtma, ilacın bir kaba konulması, yayılması ve ısıtılan ilacı hasta olan organa dökme işlemlerinde kullanılmıştır. Ayrıca kulak sondalarının kaşık şeklinde olanları ilaç hazırlama, karıştırma, tatbik etme işlemlerinde de kullanım görmüştür. Genellikle bronzdan yapılmış olsalar da kemik, boynuz, fildişi, gümüşten yapılmış olan örnekleri de bulunmaktadır. **İK5**'in dairesel formdaki haznesi kısmen korunmuş, sapı ise uç kısmından eksiktir. Kaşık, ilaç ölçme ya da karıştırma işinde kullanılmıştır.

4.4. Cam Buluntular

Kilisede ele geçen cam buluntular, aydınlatma işlevli, saklama kapları ve takılardan oluşmaktadır. Tez kapsamında beş parça incelenmiştir. Aydınlatma işlevli camlar, yuvarlak pencere camı (C1), kulplu kandil (C2) ve çubuklu kandilden (C3), saklama kabı, sıvı saklamaya yarayan hacı şişesi (C4) ve takılar arasından bilezikten (C5) oluşmaktadır.

Pencere camlarının kullanımı Roma döneminde bilinen en erken örneği Pompeii'de tespit edilmiştir. Erken Bizans döneminde pencere açıklıklarında genel olarak cam kullanılsa

da oniks ya da taş plakaların kullanıldığı da görülmektedir. Kilise pencereleri 10-12. yüzyıllarda renklendirilmiş ve üzerlerinde çeşitli motifler bulunmaktadır. Ortaçağ'da pencere camının iki tipte kullanıldığı bilinmektedir. Bunlar; yuvarlak ve delikli pencere şebekelerinde kullanılan dairesel ve düz pencere camlarıdır. Daire biçimli pencere camının 4. yüzyıldan itibaren kullanıldığı, 9. yy sonrasında ise bu tip pencere camlarının daha küçük boyutlardaki konutlarda da kullanıldığı anlaşılmıştır¹⁷⁴. Kilise bulunan C1 pencere camı dairesel forma ve katlı kenarlıdır. Ana apsis duvarının dışında ele geçen cam kilise mimarisinde pencereler ve aydınlatma sistemine dair veriler sunmaktadır.

Cam kandiller, Geç Roma döneminden itibaren kullanılmaya başlanmış Bizans ve İslami dönemlerde yoğun olarak kullanılmıştır. Cam kandillerin şeffaf olması, pişmiş toprak kandillere oranla uzun süre yanması ve ışığı her yöne yansıtmasından dolayı tercih edilmiştir¹⁷⁵. Kilisede bulunan kulplu kandil (C2) ve çubuklu kandil (C3) aydınlatma işlevli eserlerdir. C2, kulpundan zincir ile asılarak kullanılmıştır. Çubuklu kandiller, zincirle asılan polykandilionların içine yerleştirilmişlerdir. C3, düz-masif çubuklu tiptedir. Düz masif çubuklu kandillerin içlerinin dolu olması onları daha dayanıklı hale getirmiştir.

Unguentarium, kokulu yağ taşımak için küçük boyutlu ve dar boyunlu kaptır. Serbest üfleme tekniği ile üretilen tüp formu unguentariumlar MS 1. yy ortalarında görülmeye başlanmıştır. Bizans döneminde aynı form hacı şişesi olarak kullanılmıştır. Hacı şişesi (C4), küçük gövdeye sahip olması yağ taşıma şişesi olarak kullanım gördüğünü göstermektedir.

Cam bilezikler MÖ 2000'li yıllarda ortaya çıkmış, Demir Çağında kullanım alanı genişleyerek Roma döneminden sonra oldukça yaygın kullanılmıştır¹⁷⁶. Kilisede ele geçen cam bilezik (C5) yarımdan daha küçük boyuttadır. Çekerek uzatma tekniğinde yapılan bilezik boya bezemelidir. Gri zemin üzerinde sarı boya ile zincir bezenmiştir

4.5. Taş Buluntular

Terminolojide yoğun kullanım alanı içerisindeki anıtsal plastik olarak bilinen heykel, büst ve kabartmaların yanı sıra mimari plastik olarak bilinen önemli bir grup bulunmaktadır.

¹⁷⁴ Gizem Öncelen, *Amorium Kazısı 2013-2015 Cam Buluntuları*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2017, s.50.

¹⁷⁵ Öncelen, 2017: 42-43.

¹⁷⁶ Öncelen, 2017: 74.

Taşıyıcı ve litürjik işlevli olan parçalar mimari plastik eserleri oluşturmaktadır. Sütun altlıkları, başlıkları, sütun, kemer, lento, arşitrav, söve, friz, parapetler ve sütunları bağlayıcı unsur olarak taşıyıcı elemanları, templon, altar, ambon, vafiz tekneleri litürjik elemanları oluşturmaktadırlar¹⁷⁷.

Orta Bizans Dönemi'nde mimari elemanların oluşumunda kullanılan en önemli nesne dış ve iç biçimsel öğelerdir. Mimariye uyarlanan bu formlar 4. yüzyılda ortaya çıkmış, 13. yüzyıla kadar gelişim içerisinde olarak şekillenmiştir. Kilise mimarisinde 11. ve 12. yüzyıllarda olgun ve tatmin edici bir sanat olarak kendisini göstermiştir. Kiliselerin dini ihtiyaçları ve dogmatik tutumlarının yanında, kiliselerde heykel ve anıtsal resimlerin gelişimi başlamıştır. Bu gelişim içerisinde kilise mimarisi olgun ve muhafazakârlığına ters olarak mimari parçaların kullanması yeni bir üretim sürecinin göstergesidir¹⁷⁸.

Erken dönemde kullanılan motiflerin Orta Bizans döneminde sürekliliği söz konusudur. Kesişen dairelerin oluşturduğu dört sivri yapraklı çiçek motifleri (rhombus) 6. - 12. yüzyıl arasındaki çeşitlemeleri, inci motifleri, birbirine düğümlenen daire (antrolak), gevşek sepet örgüsü, kare, eşkenar dörtgen gibi geometrik kompozisyonların içerisinde dini sembolik motifler, bitkisel ve hayvan figürleri yer almaktadır. Bu dönemde erken döneme ait eserlerde dantel gibi işlenen ajur tekniği, az işçilikle yalın bir biçimde motiflerin arasında oyuk oluşturmuştur. Orta Bizans Dönemi'nden sonra mimaride kullanılan elemanlar veya parçalar, sivri açıklıklar (kapı ve pencereler), ince sütunlar, sivri kolonlar, portaller, sütun başlıkları izole edilmiştir¹⁷⁹.

Kilisede ele geçen taş eserler mermer, yerel gri ve beyaz kalker taşından işlenmiştir. Kazılar süresince ele geçen en yoğun buluntular taş eserlerdir. Çalışma kapsamında bu eserlerden farklı örnekler seçilmiştir. Eserler; taşıyıcı lento ve söveler, süsleyici olarak kaplamalar, levhalar, payeler, mutfak kabı mortarlar ve bir adet heykelden oluşmaktadır. Mermer levhalar üzerinde farklı kompozisyonlar işlenmiştir. Haç, geometrik, bitkisel ve havan figürleri oldukça iyi bir işçilik göstermektedir.

¹⁷⁷ Ebru Parman, "Bizans Anıtsal Ve Mimari Plastik Kavramları", *Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları Semineri (Mimari Ve Mimari Süsleme)*, Ankara, 2002, s:91.

¹⁷⁸ Charalambos Bouras, *The Impact of Frankish Architecture on Thirteenth- Century Byzantine Architecture*, *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, Washington, 2001, s:247.

¹⁷⁹ Bouras, 2001: 261- 262.

T1, kabartma ikonası bemada bulunmuştur. Üzerindeki Latin haçı, 6.yy'da sıklıkla karşılaşılan ikişer damla ile sonlanan metal tören haçlarına benzemektedir. **T2**, synthronon döşemesi, birbirine düğümlenen daireler (antrolak) içerisinde dört sivri yapraklı çiçekler, yonca ve Grek haçı ile süslenmiştir. **T3** kırılarak güney nef duvarında dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Erken döneme ait olan levhanın ön yüzü kare ve üçgen geometrik motiflerle süslenmiştir. **T4**, kiliseyi kapatan dolgunun üst seviyesinde üç parça olarak ele geçmiştir. Yoğun kireç tabası ile kaplı olan levha T3'de olduğu gibi dolgu malzemesi olarak kullanım görmüştür. Levhanın ön yüzünde geometrik süslemeler bulunmaktadır. **T5**, antrolak içerisinde sekiz yapraklı çiçek rozetleri ile bezenmiştir. **T6**, kaplama parçası geometrik bezeli karmaşık bir kompozisyon sergilemektedir. Profillerle sınırlandırılan levha üzerinde farklı boyutlarda üçgen ve dairesel rozetler bulunmaktadır. **T7**, ön yüzüne kazıma olarak Latin haçı işlenmiştir.

Kilise duvarlarının temel seviyesinde korunmuş olması mimaride aydınlatma sistemi hakkında veri sunmamaktadır. Naosta tespit edilen pencere kapağı (**T8**) galeri aydınlatması hakkında kısmen bilgi vermektedir. Levha ortasında altı yapraklı çiçek kenarlarındaki açıklıklardan kilise naosuna ışık girmesi sağlanmıştır. **T9**, delikli levha, günümüzde de kullanılmaya devam edilen ahşap çitlere benzemektedir. Levha, pencerelerde ya da galeri korkuluğunda kullanılmış olmalıdır.

Bezemeli levhalar kiliselerde templon, solea, ambon, ayrıca nefler arasında ya da galeride korkuluk levhaları arasında kullanılmışlardır. Dört sivri yapraklı kompozisyonla (rhombus) bezeli **T10**, templon kuruluşuna aittir. **T11-T12-13-14-T15** levhaları farklı bezeme programında olsalar da boyut olarak bu gruba aittir. Motif ve üslup olarak bu gruptan farklı olarak üzerinde çift yivli sütunların taşıdığı kemer içerisinde Latin haçı ve bitkisel rozetler işlenmiştir. **T14** levhasında ruhun ölümsüzlüğünü temsil eden tavus kuşu, ayaklı bir tas ya da havuzdan su içmektedir. Orta Bizans Dönemi örneklerinden oldukça iyi bir işçilik yansıtmaktadır. Bu öğeler hem dionysak dünyaya hem de ölümsüzlüğe veya ölümden sonra dirilip öteki dünyada tasasız mutlu yaşama işaret etmektedir. Pagan ikonografisinden kısmen dönüşerek ve yeni içerikler kazanarak Hristiyan ikonografisine geçmiştir. **T15** ön yüzünde şamdan (?) ya da tören haçı kaidesi işlenmiştir. Kaide primidal şekilde yükselen bir altlığa sahip ve kırık olduğundan iki kol görülmektedir.

T16-T17-T18-T19-T20 soleaya ait korkuluk parçalarıdır. Levhaların ön yüzlerinde farklı kompozisyonlar işlenmiştir. **T16** ön yüzde iki çerçevede birbirinin devamı olan iki sahne yer alır. Alt çerçevede havalanmak üzere olan, başını yukarı çevirmiş grifon, üst çerçevede yılan yakalamış uçan bir kartal tasvir edilmiştir.

Hristiyan ikonografisinde hayvan figürlerinin yanı sıra Hristiyanlık öncesi pagan inançlara dayanan mitolojik hayvan figürleri de kullanılmıştır. Erken dönemlerde inancın ve kilisenin, halkın arasında yaşamaya devam eden yerel pagan inanışlara adapte olması, hatta bunları kavrayarak kısmen benimsemesi ve yeniden işlemesine sebep olmuştur. Figürlerinin Hristiyan mimarisinde yaygın olarak kullanılması, karmaşık asimilasyon sürecinden ortaya çıkmıştır. Hristiyanlık, bazı motiflerin içeriğini direk pagan dünyasından benimseyerek, bunları kendi fikir alanına taşımıştır.

Hristiyanlıkta önceki dönemlerde kullanılan hayvan figürleri ve av sahneleri yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu sahneler ayin amaçlı kullanılan eşyalar ile harmanlanmıştır. Gerçekte var olan hayvanların (kartal, aslan, koyun, keklik, tavus kuşu, güvercin, yılan, sığır vb.) dışında mitolojik yaratıklar da (grifon, ejderha, pegasus) sahnelerde yerini almıştır. Bu figürler genellikle yapıların cephelerinde büst olarak ya da hareket halinde görülmektedir.

Yılan Tevrat'ta ve Erken Hristiyan sanatında kötülüğün simgesi, tanrısal düzenin en büyük düşmanı, şeytanla ilişkilendirilmiştir. Antik Yunan'da sağlık ile özdeşleştirilerek tıbbın ve sağlığın tanrısı olan Asklepiosun simgesi olmuştur. Asklepios yılanlı asa ya da asaya dolanmış yılan ile betimlenmiştir Yılan Yaratılış'ta (Tevrat; Yaratılış 3) kötülüğün karşılığıdır. Yılan burada tanrının iradesinin reddedilmesi ve ona karşı çıkmamanın simgesidir. Ancak yılan her zaman kötülüğün simgesi değildir, Musa (Tevrat, Çölde Sayım 21,8vd.) tunçtan bir yılan yapıp çöldeki yılan tehlikesine karşı apotropaik amaçla kullanmıştır. Yılan Hristiyanlıkta daha sonraları Haç'ın yerine geçmiştir ve aynı zamanda bilgelik simgesi olarak kullanılır. Yılanın deri değiştirmesi insanın eski kimliğini değiştirip yeni kimliğine (Hristiyanlığa geçmesi) bürünmesiyle bağdaştırılmıştır (İncil; Efeslilere Mektup 4, 21vd.). Yılanın derisini değiştirmesi günahlarını bırakıp iyiliğe doğru inanca yönelmesi olarak anlaşılmıştır. İsa (Matta 10,16) yandaşlarına seslenirken yılanın zekâsını övmüştür (Yılan gibi zeki, güvercin gibi saf olun). Ancak burada zekilik, başkasını kandırma şeklindeki kurnazlık değildir. Görüldüğü

gibi yılan hem iyiliğin hem de kötülüğün simgesi olarak karşımıza çıkar, ancak yılan da tanrının yarattığı bir varlıktır ve bu dünyada böyle bir varlık olarak yerini alır, çünkü dünya iyiliğin ve kötülüğün bir arada bulunduğu bir yerdir ve insanlar iyiliğin ve güzelliğin tadına varacak kötülüğe katlanacaktır. Yılan İncil’de (Matta 10,16) ve Yuhannes 3,14) dışında kötülüğün ve şeytanın simgesi olarak anlaşılır. Ortaçağ’da yılanın başını yükseltmesi İsa’nın çarmıha gerilmesiyle de ilişkilendirilmiştir. Antik Dönem anlayışına göre su, toprak, hava ve ateş evrenin dört ana ögesidir ve yılan da bunlardan toprağı simgeler. Yerde düz uzanan bir yılan yeryüzünün (terra) kişileştirmesidir.

Kartal Tevrat’ta tanrının sevgisi, güç, hız, gençlik gibi anlamlarla karşımıza çıkar. Hristiyanlıkta kartalın suya dalması vaftiz ile ilişkilendirilmiştir. Kartalın yavrularını güneşe baktırması veya o yöne göndermesi, güneşe bakamayanlarını yanından atması İsa, melekler ve inanç ile ilişkilendirilmiştir. Kartalın yılanı yenmesi İsa’nın göğe yükselişi, kötülüğün yenilmesi, İsa’nın yüceliği (Maiestas Domini) ile ilgilidir, kartal ayrıca Johannes’in dışında pek çok kilise azizinin de simgesidir. Romanik kiliselerdeki çift başlı kartal ise dünyevi liderlerin (kral vs.) simgesidir. Dört İncil yazarından olan Yahya’nın simgesi de kartaldır¹⁸⁰. Kartal figürü sembolik olarak koruyucu ruh ve kuvvet anlamını taşımaktadır. Özellikle mücadele sahnelerinde zafer kazanan hayvan olarak yer alan kartal, gök unsuruna dâhil olup, olumsuz kavramlara karşı iyi unsurları temsil etmektedir. Aydınlığın karanlığı, iyiliğin kötülüğü mağlup ettiğini anlatmaktadır¹⁸¹.

Grifon, kartal ve aslan karışımı bir yaratık olup her iki hayvanın özelliklerini birleştirir (göklerin ve yeryüzünün hâkimi)¹⁸². İnsanların düşlerinde veya kâbuslarında yaşayan mitolojik yaratıklar genellikle insan başı ile kartal veya çeşitli kuşların kanatlarının aynı gövdeye yerleştirilmesiyle, grifon veya simurg olarak Ortaçağda insanın karşılaştığı zorlukların üstesinde gelebilmek amacıyla Tanrı’yla aralarında iletişim kurmak için tasvir edilmişlerdir. Grifonların başları ve vücutları 4. yy’da biçimlenmiş ve Bizans sanatında yerini almıştır. Ancak Bizans sanatında grifon, tamamen süsleme amaçlı değil, kötülüğü önleyen bir unsur olarak, doğu geleneğinden etkilenmiş olmalıdır¹⁸³. Grifon koruyuculuk

¹⁸⁰ Bedrettin Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, Deki Yayınevi, Ankara, 2010, s.177-182.

¹⁸¹ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002, s.133.

¹⁸² Şehnaz Eraslan, “İstanbul Büyük Saray Mozaikleri’ndeki Grifon Betimlemeleri: Roma Döneminin Benzer Örnekleriyle İkonografik ve Sanatsal İlişkisi”, *Cedrus*, S:II, 2014, s: 443.

¹⁸³ Selçuk Mülayim, *Değişimin Tanıkları- Türk Sanatında İkonografik Dönüşümler*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 159; Alexander P. Kazhdan, A. P, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, New York – Oxford, 1991, s. 884.

dışında güç, kudret ve iktidar gibi özellikler atfedilmiştir. Hristiyan sanatında İsa'nın simgesi olup İsa'nın göğsü ve yeryüzüne hâkim olduğunu gösterir. Grifon aynı zamanda öldükten sonra dirilmeyi ve İsa'nın göğsü yükselişini de simgeler, özellikle 9-10. yy'dan itibaren kiliselerde sık tasvir edilmiştir. Grifonun yılanla savaşı ve galip gelmesi iyiliğin kötülüğe zaferi olarak yorumlanabilir. Grifon gözetleme, koruma, mütevazılık özelliği ile de öne çıkar¹⁸⁴.

T16 solea levhasının alt çerçevesinde, Akdeniz ve Ege bölgelerinde rastlanılan güçlü aslan bedeni ve kartal başlı grifon tipindedir¹⁸⁵. Üst çerçevedeki yılan kötülüğü, kartal ise Tanrının gücünü simgeler. Yılanı taşıyan kartal, karanlık güçlerin karşısında ışığın zaferinin simgesidir.

T17 ön yüzünde ayaklı ve fiskiyesi olan bir havuz işlenmiştir. Havuzun iki yanında muhtemelen tavus kuşları bulunmaktadır. **T18** ana kompozisyonunda üç profilli çerçeve içerisinde Latin haçı, haçın üst kolunun yanında bitki motifi bulunmaktadır. **T19**, çift kabartmalı ve kavisli haç ile bezenmiştir.

Payeler, korkuluk payesi ya da templon payesi olarak bilinen levha desteklerinin kilise mimarisinde önemli liturjik ögesi olan templon, solea ve galeri katında destek ve açıklıklar arasında kullanılmıştır. **T20**, templon ile ambon arasında kalan solea korkuluklarını desteklemektedir.

Levhalar kilisenin önemli bölümleri dışında özellikle erken dönemlerde vaftiz havuzlarında da kullanılmıştır. **T21**, in situ olarak vaftiz havuzunu ikiye böle blok sırasının üzerinde yıkıldığı pozisyonda ele geçmiştir. Çok sayıda kırığı olan levhanın sadece ön yüzüne çerçeve içerisinde Latin haçı işlenmiştir.

T22-T23-T24, levha parçalarının yeri tespit edilememiştir. **T22** kilisede ele geçen tek kireç taşı levhadır. Kırık parça üzerinde uçlarda damlalarla sonlanan Grek haçı yer almaktadır. **T23**, üzerinde gevşek sepet örgüsünden oluşan bir bordür ve merkezde aslan ya da grifona ait gövde bulunmaktadır. Hristiyan sanatında da geniş bir alana yayılan aslan figürüne, çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Hristiyan mimarisinde aslanlar, cesaret ve

¹⁸⁴ Ingeborg Wegener, *Zur Ikonographie der Greifen im Mittelalter*, Breitkopf und Hartel, Dissertation Freiburg, 1928.

¹⁸⁵ Eraslan, 2014: 448.

güç göstergesinin yanı sıra kutsal mekânı koruyan bekçileri sembolize ederler¹⁸⁶. Levha yüzeyinde gövdenin sol arka bacağı ve kuyruğu izlenilmektedir. **T24**, iki yüzünde de işçilik bulunmaktadır. Levhanın bir yüzünde haç kolu, diğer yüzünde ise üçgen ve karelerden oluşan geometrik şekiller işlenmiştir. Bu parçalar nef ayrımlarında ya da galeri korkuluklarında kullanılmış olabilir.

Levhalar dışında kilisede lento (**T25-T26**) ve söveler (**T27-T28**) ele geçmiştir. Bu parçalar da Orta Bizans Dönemi stil modaları ile bezenmiştir. Lento parçaları naos ile narteks arasındaki kapılarda kullanılmıştır. Parçaların ön ve alt yüzlerinde rozet ya da antrolak içerisinde Grek haçı ve bitkisel bezemeler ile süslenmiştir. Söve parçası da aynı noktada bulunmuştur. Sövenin ön yüzünde rozet içerisinde Grek haçı bulunmaktadır.

Kilisede mutfak gereçlerinden mermer mortarlar da bulunmuştur. Geçmiş, Anadolu'da Neolitik döneme kadar uzanan ve Bizans dönemine kadar kullanım gören mortarlar, tahıl ya da benzeri ürünleri ezmede, ilaç ve boya yapımında, ölü gömme törenlerinde ve tapınaklarda sunu amacıyla kullanım görmüştür. **T29-T30**, mutfak kompleksinde ele geçmiştir. Mortarların yarı işlenmiş olması oldukça önemlidir. Bu durum onların yerel bir üretim olduğunu ve bu dönemde Antiokheia'da mermerden mortarların yerel üretiminin olduğunu göstergesidir¹⁸⁷.

Kartal, tarih boyunca güçlü kuş sembollerinden biri olarak birçok kültürde farklı anlam ve biçimlerde tasvir edilmiştir. Gökyüzünün rakipsiz hâkimi olan kartal, kiliselerde yoğun olarak işlenerek diriliş, yeniden doğuş ve İncil yazarı Yahya'nın sembolü olmuştur. Narteks ile naos arasındaki duvarın doğusunda ele geçen kartal heykeli (**T31**) devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Duvar yıkıntısı içerisinde bulunan heykelin yüzeyi harç ile kaplanmıştır. Roma İmparatorluk dönemine ait olan kartal başka bir yerden taşınmış olmalıdır.

¹⁸⁶ Tahsin Korkut, "Tao-Klarceti Bölgesi Dini Mimarisinde Görülen Zoomorfik Plastik Bezeme Örnekleri", *Akdeniz Sanat Dergisi*, C: 13, S:23, Antalya, 2019, s.804.

¹⁸⁷ Mehmet Özhanlı ve Tuçe Güngör, "Pisidia Antiokheia'sı Mortarları", *Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan*, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s:505-514.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Pisidia Antiokheia, MÖ 3. yy başlarında Seleukos Hanedanlığından I. Antiokhos tarafından kurulduğunda, Magnesia ad Maeander ve Babylonia'dan getirilen kolonistler kente yerleştirmiştir. Magnesia'dan getirilen kolonistler pagan inancına, Babilonya'dan getirilenler ise Musevi inancına mensuptu. MÖ 133 yılında Anadolu'ya ayak basan Roma İmparatorluğu, MÖ 25 yılında Galatya kralı Amyntas'ın öldürülmesi üzerine Antiokheia, kurulmuş olan İmparatorluk Eyaletine dâhil etmiş ve kentle İmparator Augustus bizzat ilgilenmiştir. Serbest Şehir (Ius Italicum) statüsü verilen kent, Roma kenti örnek alınarak yeniden tasarlanmış ve yedi mahalleye bölünmüştür. İmparator Augustus, kente yerleştirmiş olduğu V. ve VII. lejyonla kenti bir Roma askeri kentine dönüştürmüş ve Pisidia'da kurmuş olduğu diğer dört koloninin başkentliğine yükseltmiştir. Augustus'un Romalılaştırma politikasına karşı Antiokhos'un kente yerleştirmiş olduğu Musevi yurttaşların varlıklarını devam ettirdiklerini MS 46 yılında Antiokheia'yı ziyaret eden St Paul'u anlatan yazılı metinler belgelemektedir.

St. Paul'un Hristiyanlığı yaymak için Barnabas'la birlikte çıkmış olduğu ilk yolculukta Kıbrıs'ın Baf eyalet valiliğini yapan Sergii Pauli ile karşılaşmaları Antiokheia'yı Hristiyanlık dünyası için ön plana çıkartmıştır. Antiokheia'lı olan Sergii Pauli, kentinde Musevi inancına bağlı insanların olduğunu söylemesi üzerine Aziz Paulus ve Barnabas Kıbrıs'tan Antiokheia'ya gelmişlerdir. 46-58 yılları arasında iki defa daha kenti ziyaret eden Aziz Paulus'un kentte vermiş olduğu Hristiyanlık vaazları, taraftar toplamakla birlikte, oradaki bazı Musevileri de rahatsız etmiştir. Bundan dolayı üçüncü ziyaretinde tepki çeken St Paulus kentten kovulmuştur. 3. yüzyılın sonlarında Roma İmparatorları Hristiyanlara karşı çok ciddi önlemler almaya çalışmışlardır. İmparator Diocletianus'un bir eyalete dönüştürmüş olduğu Pisidia'nın başkenti Antiokheia olarak belirlemiştir. Bu kentte, Helenistik Dönemden itibaren bölgede etkin olan Ay Tanrı Men inancı desteklenmiş ve Antiokheia Hristiyanlık ile mücadelede pilot bölge olarak seçilmiştir. Bütün bu uğraşlara rağmen Hristiyanlığın paganizme karşı yükselişi engellenememiştir.

Büyük Constantinus tarafından MS 311 yılında serbest bırakılan Hristiyanlık, 325 yılında toplanan ilk konsil ile resmiyet kazanmış ve 391 yılında devletin resmi dini olmuştur. 325 yılında toplanan ilk konsilde Hz. Meryem'in, On İki Havarinin ve Aziz Paulus'un ziyaret edip, vaaz verdiği kentlerin hac merkezi ilan edilmesi üzerine,

Antiocheia'da önemli bir hac merkezi statüsüne kavuşmuştur. 381 yılındaki Costantinopolis Konsili ve daha sonraki diğer konsillerde, Antiocheia Başpiskopos düzeyinde temsil edilmiştir. St. Paulus'un vaaz verdiği Sinagog 'un yeri henüz tespit edilememiştir. Sinagogun, Büyük Bazilika ya da Merkezi Kilise'nin altında kaldığı düşünülmektedir. Fakat bu düşünce arkeolojik verilerle henüz kanıtlanmamış değildir.

Hristiyanlığın hızlı bir şekilde yayılım gösterdiği bu dönemlerde kentin kuzeybatısına Büyük Bazilika (4. yy'ın son çeyreği), merkezdeki Augustus Kutsal Alanı'nın karşısına Merkezi Kilise (5. yy) ve Pisidia Antiocheia teritoryumunda bulunan, 5 km doğusundaki Men Kutsal Alanına da bir kilise inşa (5.yy) edilmiştir. Kiliseler bazilikal planda üç neflidir. İmparatorluğun her yerinde uzun yıllar kullanılan bazilikal plan, oldukça kolay ve az bir çaba ile etkileyici yapılar inşa edilebiliyor olmasından kaynaklanmaktadır. Plan üzerinde isteğe bağlı olarak oynanabilir, küçültülüp büyütülebilirdi. Bu yüzden erken dönemden itibaren en çok tercih edilen kilise planı olmuştur.

I. Justinianus (527-565) Döneminde Bizans İmparatorluğu doruk noktasına ulaşmıştır. İmparatorluğun her noktasında yeni yapılar inşa edilmiştir. Bu dönemde Pisidia Bölgesinin genelinde görülen yoğun kilise imarı kentte de izlenilmektedir. Büyük bazilika tekrar düzenlenerek komplike hale getirilmiş ve doğusuna Piskoposluk Sarayı inşa edilmiştir. Kentin kuzeyine bazilikal planda Kuzey Kilise ve Aedilicus Tepesi Kilisesi yapılmıştır. Bu dönemden sonra 7.-8. yüzyıllarda Arap akımları ile kent yamalanarak ekonomik olarak çöküntüye uğramıştır. Arap akımlarının ardından kentin eski görkeminden eser kalmamıştır. Hippodamik plan sistemi bozulmuş, kentin anıtsal ve kamusal yapıları tahribata uğramıştır.

Kent, 9. ve 10. yüzyıllarda küçülmüş hippodamik planı bozulmuş, düzensiz bir plan ortaya çıkmıştır. Halkın bir kısmı bugünkü Yalvaç ovasına inerek Antihus çayı etrafına yerleşmiştir. Arap akımlardan sonra kentin su ihtiyacını karşılayan su kemerleri yıkılmıştır. Kentte yaşayanların su ihtiyacını karşılamak adına Merkezi Kilisenin kuzeyinde yer alan Bouleteurion yıkılarak yerine büyük bir su havuzu yapılmıştır. Yine aynı şekilde Atriumlu Evin bir bölümü bu şekilde düzenlenmiştir. Cardo Maksimus'un işlevi değiştirilerek üzerine atölye ve işlikler, nymphaeum önündeki meydana devşirme malzemelerden basit konutlar inşa edilmiştir. Cadde ve meydan kazılarında ele geçen

arkeolojik materyaller kent halkının tarımla uğraşan çiftçilerden oluştuğunu göstermektedir.

Meydanın doğusunda bulunan dükkânlar 10. ve 11. yüzyıllarda portikonun üzerine çekilmiştir. Dükkânların arkasında bulunan Aedilicus Tepesine Orta Bizans Döneminde çalışmanın konusu oluşturan, kapalı Yunan haç planındaki kilise inşa edilmiştir. Kilise çevresinde manastır tarzında yerleşim söz konusudur. Kilise görevlilerinin ihtiyaçlarını karşılamak için temiz su haznesi, mutfak, kiler, banyo ve henüz kazısı yapılmamış birçok yapı yer almaktadır. Dönem ve kent ekonomisi göz önüne alındığında büyük boyutlarda bir kilise inşa edilmesi bir bani ya da piskoposluğun yardımıyla bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca dışarıdan taş getirmek de maliyetli olduğundan tepe ve çevresindeki yıkılan yapılardan arda kalan mimari parçalar kullanılmıştır. Duvarları devşirme malzemelerden yapılan kiliseye meydanın doğusundaki antsal yol ile ulaşım sağlanmaktadır. Kilise, tek narteksli, üç nefli bir naosa sahiptir. Naosun doğusunda apsisli bema ve pastaforium hücreleri bulunmaktadır.

Aedilicus Tepesinde yapılan kazılarda dört farklı evre tespit edilmiştir. İlk evre, Roma İmparatorluk Dönemi tapınağına aittir. Kilise duvarlarında kullanılan sima, arşitrav, sütunlar, başlıklar ve duvar taşları, kilisenin batısındaki portiko üzerindeki altı adet postament, Augustum yazıtlı arşitrav –Geç dönemde eşik olarak kullanılmış- lento ve söve parçaları tapınak olabileceğini desteklemektedir. Kilisenin bulunduğu alanda henüz planı ve hangi tanrıya atfedildiği tespit edilemeyen tapınak, naos zemininin ve kilise çevresinin açılması ya da kapsamlı jeofizik çalışmaları ile anlaşılabacaktır.

İkinci evre bazilikal planlı kilise kalıntılarıdır (Resim 58). Naosun batısındaki kuzey ve güney dış duvarları, kubbeyi taşıyan serbest ayakların arasında kalan duvarlar ikinci evreye aittir. Dış duvarlar naos yan girişlerinin batısından narteks bitimine dek uzanmaktadır. Duvarlar kilisenin diğer duvarlarından farklı olarak 1,50 m genişliğinde ve örgü olarak bağımsızdır. Güney duvarda düzgün kesilmiş bloklar kullanılmıştır. Naostaki destekler arasındaki 1,80 m genişliğindeki duvarların kilise zemininden 3.10 m derinliğe kadar kesintisiz devam ettiği anlaşılmıştır. Güney duvarda olduğu gibi düzgün kesilmiş bloklar ve devşirme malzemelerden oluşturulmuştur. Kilisede bulunan “M3” damla uçlu tören haçı, “T1” ikona levhası ve “T24” mermer levhası benzer örnekleri ile

karşılaştırıldığında 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Ayrıca tepede ele geçen sikkeler 2. yüzyılın son çeyreğinden 7. yüzyıl sonuna kadar kesintisiz devam etmektedir.

Kilisenin güneyinde büyük kısmı korunmuş taş döşeli zemin de erken döneme aittir. Bu alanın Roma İmparatorluk döneminde Cardo Maksimusu dik açıyla kesen bir ara cadde ya da bazilikal planlı kilisenin atriumu olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Henüz kazısı tamamlanmadığı için Cardo Maksimus ile kilise arasındaki toprağın tahliye edilmesiyle işlevi anlaşılabacaktır

Üçüncü evre kilisenin günümüze ulaşan kalıntılarıdır. Duvar temelinde küçük boyutlu moloz taşlardan oluşan temel üzerindeki 1 metrede devşirme bloklar, blokların üzerinde ise moloz taşlar, tuğlalar ve mimari parçalar kullanılmıştır. Bu tür küçük moloz taşların temelde kullanılması üst yapının yükünü hafifletmek, olası bir deprem riskinde duvarlardaki blokların yıkılması engellemek amacıyla düzenlenmiştir. Batıda dikdörtgen formda narteks yer alır. Narteks kazısı henüz bitmediği için üst örtü hakkında bir veri yoktur. Naosa geçiş orta ve kuzey nefi açılan kapılarla sağlanmıştır. Güney nef tahrip edildiği için kapı anlaşılamamıştır. Fakat kuzeyde olduğu gibi güney nefi açılan bir kapı olmalıdır.

Naosun merkezine serbest duran dört paye yerleştirilmiştir. Bu payeler kilise merkezindeki kubbeyi taşımaktadır. Kubbenin yükünü hafifletmek ve galeriyi desteklemesi amacıyla ayaklar arasına kemerler inşa edilmiştir. Ana kubbeyi dört yönde saran tonoz örtülü haç kolları yer alırken çapraz eksenlerinde tonoz örtülü köşe birimleri yer almaktadır. Naosun merkezinde temel izleri kalan ambon bulunmaktadır. Ambona ait merdiven korkulukları yıkıldığı halde korunmuştur. Naos döşemelerinin tamamı sökülmüş geriye döşeme izleri kalmıştır.

Kilisenin doğusundaki bema ve pastaforium hücreleri apsislerle sonlanmaktadır. Apsisler dıştan üç cepheli içten at nalı formundadır. Bema zemininde kısmen korunmuş kakma mermer levhalar bulunmaktadır. Korunan kısımdan kilise tabanının renkli taşlardan oluşturulmuş bitkisel ve geometrik süslemeli olduğu anlaşılmaktadır. Bema merkezinde bulunması gereken altar tamamen tahrip edilmiştir. Ana apsisi saran synthrononun iki sıra tuğlası korunmuştur. Tuğlaların ön yüzlerindeki mermer süpürgeliklerden synthrononun mermer kaplı olduğu düşünülmektedir.

Duvarların iç yüzeyi renkli boyalarla sıvanmıştır. Sıvalarda İkonoklast etkisi olarak geometrik ve bitkisel bezemeler görülmektedir. Hellenistik Dönem’de ortaya çıkan breş (breccia) taş duvar taklidi Orta Bizans Dönemi’nde tekrar moda olmuştur. Kilise duvarlarının büyük çoğunluğunda bu kompozisyon ile karşılaşılmaktadır. Taş duvar taklidi dışında ahşap pencere kapakları, geometrik ve çizgisel bezemeler ile İkonoklast Dönem özelliklerini tamamen yansıtmaktadır.

Kilise tabanı altıgen ve dörtgen formda opus sectile ile kaplıdır. Döşemeler panolar halinde farklı formlar sergilemektedir. Bema zemini yeşil, mavi, turuncu sarı ve kırmızı renkli kakma levhalar ile süslenmiştir. Süslemelerde geometrik ve bitkisel bezemeler kullanılmıştır. Korunan döşemelerden kilise tabanının oldukça renkli bir süslemeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Döşemeler kilise terkedilirken özenli bir şekilde sökülerek, postamentli alandaki kireç ocağında eritilmiş ya da farklı bir yapıda kullanılmıştır.

Güneyde bulunan taş döşeli sokak ya da atrium üzerinde yapılaşma söz konusudur. Kilise içerisindeki buluntularla aynı döneme ait buluntuların varlığı, kilisenin komplike bir yapı olduğunu göstermektedir. Yemek için kullanılan gıda maddelerinin depolanması, işlenmesi ve pişirilmesi adına; mutfak, kiler, buhar odası, temiz su havuzu ve atırmudan oluşan farklı işleve sahip odalar bulunmaktadır. Mekânların sayıda ileride yapılacak olan kazılarla daha da artacaktır.

Son evresi ise bemanın güneydoğu odası olan diakonikonda ve kilise dışındaki mezarlarda izlenilmektedir. Diakonikon son dönemde şapel olarak kullanılmıştır. Bu tür düzenlemeler bakımsızlık, doğal afetler veya istilalar sonucu yıkılan kiliselerin ekonomik yönden zayıf olmasından dolayı onarılmasının ya da tekrar inşa edilmesinin güç olduğu durumlarda görülmektedir. Diakonikon duvarlarındaki sıvalar diğer mekânlara göre oldukça iyi korunmuştur. Güneyde bulunan giriş kapatılmış ve güney nefi ulaşımı sağlayan açıklık iki basamak ile yükseltilerek kapı ile kapatılmıştır. Diakonikonun ortasında yıkılmış vaziyetteki Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait bir altlık altar vazifesi görmüştür. Etrafının kapatılmış olması ve altarın varlığı kilisenin son evrede şapele dönüştürüldüğünün göstergesidir.

Kilise çevresinde 10 adet mezar bulunmuştur. Mezarlar kiliseye bitişik olarak doğu batı yönünde uzanmaktadır. Mezarların üzeri mimari parçalar, mermer levhalar, şist levhalar, pithos, çatı kiremidi ve tuğla parçaları ile kapatılmıştır. Çevresi basit şekilde tuğlalar ile

çevrilerek tekne formu oluşturulmuştur. 6 numaralı mezar dışında herhangi bir arkeolojik veriye rastlanılmamıştır. Mezar içerisinde bronz kolye haç “MI” in situ olarak bulunmuştur. İskeletin parmaklarına sirayet eden bronz izleri ve haç üzerindeki kumaş parçaları, ölünün kefen ile gömüldüğünü ve avucuna haçın yerleştirildiğinin göstergesidir. Mezar, ana apsisin kuzey bitişiğine konumlandırılmıştır. Kilisenin en kutsal mekânı olan bemaya yakın olması ve mezar içerisindeki haçtan dolayı rahip olmalıdır. Mezarların yapılışı şapel ile aynı döneme denk gelmektedir.

İskeletler üzerinde yapılan incelemelerde 9 aylık - 54 yaş aralığında oldukları anlaşılmıştır. Dışlerdeki aşımılardan dolayı özellikle bebeklerin yeterince anne sütü almadığını ve tahıl ağırlıklı beslendiğini göstermektedir.

Tez kapsamında değerlendirilen günlük kullanım gereçleri, zanaatkâr aletleri ve kişisel eşyalar kilise çevresindeki yapılarda bulunmuştur. Mutfak bölümünde pişmiş toprak kâseler, tabaklar, mutfak ve pişirme kapları, bronzdan yapılmış kaşık, kâse ve demir üçayak mekânların tanımlanmasında oldukça önemli veriler sunmuştur. Mekânlar arasındaki koridor zemininde kişisel eşyalar (kemer tokaları, bilezikler, küpe, saç iğnesi) 4.-6. yüzyıldan 10.-11. yüzyıla dek geniş bir tarih aralığı sunmaktadır.

Taş döşemeli zemin üzerinde zanaatkâr eşyaları ve kentte üretim olduğunu gösteren buluntular da ele geçmiştir. Buluntular kilise çevresinde ticaret, dokumacılık ve terzilik işlerinin yoğunluğunu göstermektedir. Kilisenin güneyinde bulunan, metal yüksük, makas, kemik ağırşaklar görevlilerin günlük kullanım araç-gereçleri arasındadır. Üretimle alakalı olarak mutfağın güney koridorunda yarım işçiliğe sahip mermer mortalar “T29-T30” bulunmuştur. Mortaların iç ve dış yüzleri kabaca yontulmuş, tutamakların profilleri belirlenmiş, fakat işlenmemiştir. Yarım işçilik gösteren mortalar, kentte Bizans Döneminde üretim olduğunu net olarak ifade etmektedir.

Kilise içerisinde farklı alanlara dağılmış taşıyıcı ve süsleyici mermer mimari parçalar kilisenin iç düzenlemesi hakkında bilgiler sunmaktadır. Özellikle paye ve levhalar üzerinde Orta Bizans Döneminde görülen kesişen dairelerin oluşturduğu dört sivri yapraklı çiçek motifleri (rhombus), birbirine düğümlenen daireler (antrolak), gevşek sepet örgüsü, kare, eşkenar dörtgen gibi geometrik kompozisyonların içerisinde haçlar, bitkisel ve hayvan figürleri ile bezenmiştir. Orta Bizans Dönemi örnekleri ile karşılaştırıldığında özenli bir işçilik sergilemektedir. Bu döneme ait örneklerde bezemeler

cam işçiliği ya da ahşap oymacılığını anımsatmaktadır. Kilisedeki bezemeler taşra işçiliğinden çok başkente daha yakın örnekler sergilemektedir. Levha ve payelerin büyük çoğunluğu 10. yüzyıla tarihlenmektedir. Kilise inşasında devşirme malzemeler kullanılmıştır, fakat iç tasarımda masraftan kaçınmayarak özel olarak üretilmiştir.

Pisidia Antiokheia'sı Aedilicus Tepesi Kilisesi dört destekli kapalı Yunan haç plan tipi ile şimdilik Pisidia Bölgesinin tek örneğidir. Kiliseye en yakın örnekler kentin 150 km kuzeyindeki Frigya Bölgesi, Amorium antik kenti Aşağı Şehir Kilisesi (10-11. yy) (Çizim 8), Pisidia Bölgesinde, Isparta Aksu İlçesinde bulunan Tymbriada antik kenti Merkezi Kilisesi (Çizim 9) kapalı Yunan haç plan tipindeki örneklerdir. Amorium Aşağı Şehir Kilisesinin, Aedilicus Tepesi Kilisesinden ayrılan özelliği pastaforium hücrelerinin doğusunda apsislerin olmamasıdır. Bu mimari özellik dışında iki kilisede devşirme malzemelerden inşa edilmiş ve çevresinde kilise ile bağlantılı çok sayıda yapı bulunmaktadır. Tymbriada Merkezi Kilisesi kapalı Yunan haç plan tipinde olmasına karşın altı destekli tiptedir.

Kilise, narteks, naos, bema ve pastaforium hücreleri ile birlikte değerlendirildiğinde, Atik Mustafa Paşa Camii (9. yy II. yarısı) (Çizim 10), Makedonya Strumica, Onbeş Martyr (Orta Bizans Dönemi) (Çizim 11) ve Yunanistan Poleponnesos/Gereumana, Pantanassa (12. yy) (Çizim 12) kiliseleri ile plan olarak benzerlik göstermektedir. Orta Bizans Dönemi'nde yerleşim gören kentlerde yapılacak olan kazılarla örneklerin artacağı aşîkârdır.

Kilisede tespit edilen mimari düzenlemeler, süslemeler ve buluntular kentin son dönemine (10.-12.yy ortaları) ışık tutmaktadır. Kentteki son yerleşim kilise çevresinde şekillenmiştir. Belki de halkı kentte tutan inançları uğruna büyük çabalar sarf ederek inşa ettikleri Aedilicus Tepesi Kilisesidir. Hristiyanlığın egemen olması sonucu pagan inancının terk edildiği gibi, İslamiyet'in bölgeye ulaşması ile birlikte Antiokheia terkedilerek yerleşim Yalvaç ovasına inmiştir. Antiokheia kentinde MÖ 3. yüzyıldan itibaren süre gelen yaşam, kent merkezinde 12. yy sonu – 13. yy başında son bulmuş ve akropolin eteğinde Yalvaç ismiyle yeni bir başlangıç yaparak varlığını devam ettirmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, D., (2019), *Divriği Kalesi Kazısı Metal Buluntuları (2006-2018)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Acara, M., (1997), *Bizans Maden Sanatında Dini Törenler Sırasında Kullanılan (Liturjik) Eserler*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Acara, M. (2003), “*Bizans Dönemi*”, *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, Ed. G. Kürkman, AKMED, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul.
- Acara Eser, M., (2010), “*Hristiyanlıkta Haç Kültü ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Grup Haç*”, *Bizans ve Çevre Kùltürler: Prof. Dr. S. Yıldız Ötügen’e Armağan*, Ed. S. Doğan - M. Kadiroğlu, Hacettepe Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Aksöyek, S. (2009), *Zeytinbağı (Tirilye); Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Akyürek, E., (1996), *Bizans’ta Sanat ve Ritüel*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Alagöz, U., (2012), *Zeugma Antik Kenti Dionysos ve A Evleri Metal Buluntuları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Alas, Z. Ç., (2011), *Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Duvar ve Zemin Kaplamaları*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Almaç, U., (2011), *Zeyrek Camii (Pantokrator Kilisesi) Kuzey Bölüm Strüktür Analizi ve Sağlamlılaştırma Önerileri*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Alpaslan, H., (2019), *Yalvaç Kent Kimliğinde Pisidia Antiokheia İzlerinin Aranması Üzerine Bir İnceleme*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Altun, F. İ., (2015), *Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı 2001-2012 Sezonu Bizans Küçük Buluntuları*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

- Arundell, F. V. J., (1834) *Discoveries In Asia Minor. Including A Description Of The Ruins Of Several Ancient Cities And Especially Antioch Of Pisidia*, Vol. 2, London.
- Bauer, A. B., and Klein, H. A., (2006), “The Church of Hagia Sophia in Bizye (Vize): Results of the Fieldwork Seasons 2003 and 2004”, *Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University*, Cambridge.
- Baykan, D., (2012), “Allianoi Tıp Aletleri”, *SOA-2 Studia Ad Orientem Antiquum*, İstanbul.
- Bouras, L. (1981), “Byzantine Lighting Devices”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 32, (XVI. Internationaler Byzantinistenkongress, Akten II/3), Wien.
- Bouras, C., (2001), “The Impact of Frankish Architecture on Thirteenth- Century Byzantine Architecture”, *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, Washington.
- Boyd, S., (1997), “*Votive Plaque with Saint Hermolaos*” *Glory Of Byzantium. Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843-1261* Ed. H. C. Evans and W.D. Wixom, New York.
- Bozoğlan, O., (2016), *Milas TKİ Kazılarında Ele Geçen Bronz Eserler*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Buchwald, H., (1977), “Lascarid Architecture”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft*.
- Buchwald, H., (1999), *Form, Style and Meaning in Byzantine Church Architecture*, Variorum Collected Studies.
- Buchwald, H. H., (2015), *Churches EA and E At Sardis*, with a contribution by Anne McClanan, Edt: K. Kiefer - A. Ramage, Harvard University Press Cambridge, London.
- Budak, D., (2012), *Anadolu’da Yaşamış Aziz ve Azize Hayatlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Canlı, H., (2019), *Isauria’daki Philadelphia (Gökçeseki) Metal Buluntular*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin.
- Cömert, B., (2010), *Mitoloji ve İkonografi*, Deki Yayınevi, Ankara.

- Crawford, J. S., (1990), *The Byzantine Shops At Sardis*, Harvard University Press Cambridge, London.
- Curcic, S., (2010), *Architecture in The Balkans: From Diocletian to Süleyman The Magnificent*, Yale University Press, New Haven and London.
- Çakmakçı, Z. ve İnanan, F., (2009), “Ortaçağ Bizans Günlük Yaşamı ve Üretim Faaliyetleri Açısından Kuşadası Kadıkalesi Buluntularının Ön Değerlendirmesi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S:XVIII/1, İzmir.
- Çetinkaya, H., (2003), *İstanbul'da Orta Bizans Dini Mimarisi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Çoruhlu, Y., (2002), *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Çömeoğlu, Ö., (2007), *Akdeniz Çevresi Ortaçağ Camcılığı Işığında Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Cam Buluntuları*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Daim, F. ve Landstätter, S., (2011), *Bizans Döneminde Ephesos*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Damiani, R., (1997), “Pisidia Antiokheia'sının Tarihçesi”, *I. Uluslararası Pisidia Antiokheia Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2-4 Temmuz, İzmit.
- Davidson, G. R., (1952), *The Minor Objects*, The American School Of Classical Studies At Athens Princeton, New Jersey.
- Degeest, R., (2000), *The Common Wares of Sagalassos, Typology and Chronology*, *Studies in Eastern Mediterranean Archaeology* 3, Turnhout.
- Deichmann, F. W., (1937), *Versucht einer Darstellung, Der Grundrisstypen des Kirchenbaues in frühchristlicher und byzantinischer Zeit im Morgenlande*, auf Kunstgeographischer Grundlage, Halle (S.): Konrad Triltsch.
- Demirer, Ü., 2013, *Kibyra Metal Buluntuları*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya.
- Demus, O., (1976), *Byzantine Mosaic Decoration Aspects of Monumental Art in Byzantine Byzantium*, Caratzas Brothers Publishers, New York.
- Doğer L., (2012), *İzmir Arkeoloji Müzesi Örnekleriyle Kazıma Dekorlu Ege-Bizans Seramikler*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:105, İzmir.

- Durak, E., (2013), *Metropolis Bronz Eserleri*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Eraslan, Ş., (2014), “İstanbul Büyük Saray Mozaikleri’ndeki Grifon Betimlemeleri: Roma Döneminin Benzer Örnekleriyle İkonografik ve Sanatsal İlişkisi”, *Cedrus*, S:II, Antalya.
- Erciyas, D. B., (2014), “Komama’da (Sisiyye) 2010-2012 Yılları Kazı Çalışmaları”, 35. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C:1, Gaziantep.
- Erel, C., (2008), *Hagios Philon Kilisesi ve Karpaz Bölgesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Ergüner, H., (2015), “Parion Roma Dönemi Mermer Kapları”, *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı*, Ankara Ofset, Ankara.
- Ersoy, A. ve Ersoy, G. Ç., (2012), “Smyrna/İzmir Kazıları Kemik Buluntuları”, *TÜBAR*, S:15, Ankara.
- Esmer, M., (2012) *İstanbul’daki Orta Bizans Dönemi Kiliseleri ve Çevrelerinin Korunması İçin Öneriler*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Eyice, S., (1958), “L’Eglise Cruciforme Byzantine de Side En Pamphylie. Son Importance au), Point de Vue de L’Histoire de L’Art Byzantine”, *Anatolia*, III, Ankara.
- Eyice, S., (1960), “Side’nin Bizans Devrine Ait Binalarının Sanat Tarihi Bakımından Değerleri”, *V. Türk Tarih Kongresi*, Ankara.
- Eyice, S., (1963), *Son Devir Bizans Mimarisi: İstanbul’da Palaiologoslar Devri Anıtları*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Fırat, N., (1999), “Perge Konut Alanı Keramiği”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Gazioğlu, H. H., (2017), *Bizans Karanlık Çağında Polisin Sonu, Ekonomik Düzen: Amorium Örneğinde Ortaçağ Bizans Kentleşmesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Giray, K., (2009), “Sanat Tarihi Doğu Roma (Bizans) Bizans Dönemi İkonoklast (Tasvir Kırıcı) Dönem (726-843/3)”, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Portalı Projesi*, Ankara.

Gültekin, A., (2012), *Pisidia Antiokheia Antik Kenti Metal Buluntuları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Gündüz, R. ve Tekocak, M., (2018), “Akşehir Müze’sinde Bulunan Metal Bilezikler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:40, Konya.

Grabar, A., (1972), *Martyrium. Recherches Sur la Culte des Reliques et l’art Chrétien Antique*, Vol:1, London.

Harmankaya, A. ve Gümüş, Ş., (2006), “Pisidia Antiokheiası 2005 Yılı Çalışmaları”, *ANMED-4*, Antalya.

Hayes, J. W., (1972), *Late Roman Pottery*, The British School at Rome.

Hudson, E. C., (1962), *The Early Church in Asia Minor*, Toronto: The Herald.

İşler, B., (2009), *Likya Bölgesi’nde Karabel Asarcık’taki Erken Bizans Dönemi Yerleşimi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Jacobs, P. H. F., (1987), *Die Frühchristlichen Ambone Griechenlands*, Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn.

Kahraman, F., (2019), *Pisidia Antiokheia Bizans Nekropoller*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Burdur.

Kalliopi, T., (1985), *The H. Sophia in Thessaloniki*, Thessaloniki, *Print Book*, Oxford.

Kara, M. E. - Turan, E. - Akdeniz, E. - Erön, A., (2017), “Thyateira Kazısı Kemik Buluntuları Ve Zooarkeolojik İncelemeler”, *Cedrus*, Antalya.

Karaca, E., (2009), *Allianoi Kemik Eserleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Karaca, E., (2015), “Tios 2006-2012 Kazılarında Bulunan Kemik Eserleri”, *Zonguldak’ta Bir Antik Kent: Tios*, Ed: Sümer Atasoy ve Şahin Yıldırım, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- Kasapoğlu, H., (2013), “Kemik Objeler”. Ed. C. Başaran, Parion, Antik Troas’ın Parlayan Kenti, *Ege Yayınları*, İstanbul.
- Kaşka, G., (2017), “Pisidia Antiokheia’ında Hristiyanlık”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:41, Isparta.
- Kavaz Kırdığılı, B., (2017), *Zeytinliada Geç Roma ve Bizans Seramikleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Kostof, S., (1989), *Caves of God. Cappadocia and Its Churches*, Oxford University Press, Oxford.
- Köroğlu, G., (2012), “Medieval Small Finds from the Yumuktepe Excavations 1993-2008”, *Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, Ed: B. Böhlendorf-Arslan/A.Ricci, BYZAS 15, İstanbul.
- Krautheimer, R., (1965), *Early Christian and Byzantine Architecture*. Harmondsworth, The Yale Universty, Press Pelican History of Art, London.
- Krautheimer, R., (1972), *Early Christian and Byzantine Architecture*. Harmondsworth, The Yale Universty, Press Pelican History of Art, London.
- Krautheimer, R., (1986), *Early Christian and Byzantine Architecture*, The Yale University Press Pelican Press, London.
- Kudde, E., (2015), *Stoudios Manastır Kompleksi – Ioannes Prodromos Kilisesi (İmrahor İlyas Bey Camii – İmrahor Anıtı) Koruma Projesi ve Önerileri*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kunt, E. M., (2019), *Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazıları Ege Kaplarından Halka Bant Bezemeli İnce Kazıma Bizans Seramikleri*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Kürkman G., (2003), *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, AKMED, İstanbul.
- Laflı E., Kan Şahin G., (2012), “Terra Sigillata and Red-Slipped Ware from Hadrianopolis in Southwestern Paphlagonia”, *Anatolica Antiqua*.
- Ladstätter, S., (2008), “Römische, spätantike und byzantinische Keramik”, *Forschungen in Ephesos XIV/1: Das Vedio gymnasium in Ephesos. Archäologie und Baubefund*, 2008.

- Levick, B., (1967), *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford University Press, Oxford.
- Lightfoot, C. S., (1998), “The Amorium Project: The 1996 Excavation Season”, *Dumbarton Oaks Paper*, Vol:52, Trustees for Harvard University, Washington.
- Magie, D., (1950), *Roman Rule in Asia Minor, to the End of the Third Century after Christ I-II*, Princeton University Press, New Jersey.
- Mango, C., (2006), *Bizans Mimarisi*, Çev: Mine Kadiroğlu, Özel Basım, Ankara.
- Mango, C. ve Hawkins, H. J. W., (1964), “Additional Notes (Constantine Lips)”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 18, Trustees for Harvard University, Washington.
- Mathews, T. F., (1971), *The Early Churches of Constantinople. Architecture and Liturgy*, University Park, State University Press, Pennsylvania.
- Mathews, T. F., (1976), *The Byzantine Churches of Istanbul. A Photographic Survey*, Pennsylvania State University Press (Txt); First Edition, Pennsylvania.
- Mathews, T. F., (1982), “Private Liturgy in Byzantine Architecture: Toward a Re-appraisal”, *Cahiers Archeologiques, Fin de L’antiquite et Moyen Age*, Vol:30.
- Mathews, T. F. ve Hawkins, H. J. W., (1985), “Notes on the Atik Mustafa Paşa Camii in Istanbul and Its Frescoes”, *Dumbarton Oaks*, Vol: 39, Turstees for Harvard University, Washington.
- Millingen, A. V. (1912), *Byzantine Churches in Contantinople, Their History and Architecture*, Mc. Millan and Co. Ltd, London.
- Mirzanlı F., (2019), *Olympos Piskoposluk Sarayı Kazılarında Bulunan Erken Bizans Seramikleri*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Mitchell, S. ve Öztürk, J., (1998), “Three Churches at Antioch, Edt: S.Mitchell ve M.Waelkens”, “*Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments*”, Publisher Classical Press of Wales, London.
- Ok, M., (2018), *Tripolis Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiği*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Denizli.

- Oğuz, T., (2015), “Ancient and Islamic Weights In The Burdur Museum”, *Pisidia Yazıları Hacı Ali Ekinci Armağanına*, Ed: Hüseyin Metin vd, Ege Yayınları, İstanbul.
- Ousterhout, R., (2011), *Bizans’ın Yapı Ustaları*, Çev: Fügen Yavuz, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Öncelen, G., (2017) *Amorium Kazısı 2013-2015 Cam Buluntuları*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez, Eskişehir.
- Öncü İ., (2011), *Bizans İmparatorluğu’nda İkonoklast Dönem (726/730-843) Kostantinopolis ve Yakın Çevresindeki Etkileri*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özcan, A., (2008), *Pisidia Bölgesinde Roma İmparatorluğu’nun Yapı Propagandası ve Politikası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Özcan, F., (2015), “Pisidia Antiokheia’daki Kuzey Kilise Üzerine Bazı Gözlemler”, Edt: Hüseyin Metin vd., *Pisidia Yazıları Hacı Ali Ekinci Armağanına*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Özdin, Y., (2014), *Kocaeli Merkezde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Özhanlı, M., (2010), “Pisidia Antiokheia 2009 Kazı Sonuçları”, *AKMED*, S.8, Antalya.
- Özhanlı M., Fırat M., (2011), “Side Unguentariumları Işığında Dinin Kapların Kullanım Alanları Üzerindeki Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:23, Isparta.
- Özhanlı, M., (2012), “Pisidia Antiokheia Kazısı 2011”*ANMED*, S.10, Antalya.
- Özhanlı, M., (2013), “Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Döneminde Kent Planlama sı”, *I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu*, Isparta.
- Özhanlı M., Güngör, T., (2015), “Pisidia Antiokheia’sı Mortarları”, *Mustafa Büyükkolancı’ya Armağan*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Özhanlı, M., (2016), “Pisidia Antiokheia Kazısı 2015”*ANMED*, S.14, Antalya.
- Özhanlı, M., (2017), “Pisidia Antiokheia Kazısı 2016”*ANMED*, S.15, Antalya.

- Özhanlı, M., (2017), *Pisidia Antiokheia Tarihçesi ve Tarihi ile İlgili Sorunlar, Pisidia Antiokheia'dan Geçerken Mimari Denemeler, Değmeler, Değinnmeler*, Beykent Üniversitesi, Matsis Matbaa, İstanbul.
- Özhanlı, M., (2017), “Pisidia Antiokheiası Men Tapınağı ve Kutsal Alanı”, *Aktüel Arkeoloji*, İstanbul.
- Özhanlı, M., (2018), “Pisidia Antiokheia Kazısı 2017”*ANMED*, S.16, Antalya.
- Özışık, S., (2010), “Pavlikan Kilisesi ve Eski Hristiyan Heresesiyle İlişkisi” *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XIV, Sivas.
- Öztaşkın, G. K., (2015), “Stratonikeia Kenti Bizans Dönemi Litürjik Taş Eserleri”, *Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, N., “Hristiyanlığın İlk Yıllarında Akdeniz Ülkelerini Etkisi Altına Alan Kadın: Tekla”, Ankara Üniversitesi, *KASUM*, Ankara.
- Özsait, M., (1980), *İlk Çağ Tarihinde Pisidia*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Özsait, M., (1985), *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Özüdoğru Ş., Dündar E., (2007), “Kıbyra Geç Roma Erken Doğu Roma Dönemi Mühürlü Unguentariumları”, *OLBA*, S: XV, Mersin.
- Özyurt Özcan, H., (2012), “Muğla, Bodrum ve Milas Arkeoloji Müzeleri’ndeki Orta Bizans Dönemine Ait Bir Grup Litürjik İşlevli Taş Eser”, *OLBA*, S:XX, KAAM Yayınları, Mersin.
- Parman, E., (2001), “Bizans Anıtsal Ve Mimari Plastik Kavramları”, *Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları Semineri (Mimari Ve Mimari Süsleme)*, Ankara.
- Parman, E., (2002), *Ortaçağda Bizans Dönemi’nde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Pekak, S., (2009), *Trilye Zeytinbağı Fatih Camisi Bizans Kapalı Yunan Haçı Planı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Poblome J., (1999), *Sagalassos Red Slip Ware Typology and Chronology*, *Studies in Eastern Mediterranean Archaeology* 2, Brepols Publishers.

- Pülz, M. A., (2020), *Byzantinische Kleinfunde Aus Ephesos*, Katalog und Tafelband, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Ramsay, W. M., (1928), “Anatolica Quaedam III. Neon, Nikon, and Heliodorus”, *JHS*, V:48.
- Raubitschek, I. K., (1998), *Isthmia VII-The Metal Objects (1952-1989)*, New Jersey.
- Saldern, A., (1980), *Ancient and Byzantine Glass From Sardis*, Harvard University Press Cambridge, London.
- Sancaktar, H., (2020), “Coins Found on Aedilicus Hill of Pisidian Antioch”, *Philia*, S:6, İstanbul.
- Sheppard, C. D., (1969), “Byzantine Carved Marble Slaps”, *The Art Bulletin*, Vol. 51, No. 1, CAA.
- Strzygowski, J., (1903), *Kleinasien, Ein Neuland der Kunstgeschichte*, J. C. Heinrichhische Buchhandlung, Univesity of California Libraries, Leipzig.
- Strzygowski, J., (1918), *Die Baukunst der Armenier und Europa*, Kunstverlag Anton Schroll u. Co, C. II, Wien.
- Šurčič, S., (2010), *Architecture in the Balkans: From Diocletian to Süleyman the Magnificent*, Yale University Press, London.
- Şaroğlu, G., (2017) *Hellenistik Apoikia ‘dan Roma Colonia’sına: Antiocheia Ad Pisidiam Örneğinde Bir Koloni Kentinin Yerleşim ve İdari Tarihi*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya.
- Şimşek, C. ve Yener, B., (2010), “An Ivory Relief of Saint Thecla”, *ADALYA*, V:XIII, İstanbul.
- Şimşek, C., (2011), *Laodikeia Nekropolü (2004-2010 Yılları) Katalog*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Taş T., (2015), *MS 4.-7. Yüzyıllarda Haç Motiflerinin Gelişimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Taşlıalan, M., (1997), “Pisidia Antiokheia’sının Tarihçesi”, *I. Uluslararası Pisidia Antiokheia Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2-4 Temmuz 1997 Yalvaç, İzmit.

- Tekocak, M., (2013), “Akşehir Müzesi’nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller”, *K. Levent Zoroğlu’na Armağan Kitabı*, Suna – İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- Temple, Ç., (2014), “Taş Eserler Eşliğinde Sille’nin Bizans Mimarisine İlişkin Görüşler”, *Art Sanat Dergisi*, S:2, İstanbul.
- Tiefenbach, H., (2012), *Anadolu’nun Azizleri*, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.
- Toklutepe, Ş., (1997), “Pisidia Antiokheia ‘sının Tarihçesi”, *I. Uluslararası Pisidia Antiokheia Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Yalvaç, İzmit.
- Türkmen, B., (2009), *Allianoia’da Bulunan Ezme ve Öğütme Taş Aletleri İle Taş Kaplar*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Uysal, Z., (2008), *Kubad Abad Sarayı Cam buluntuları (1981-2004)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir.
- Uysal, Z., (2013), *Kubad Abad Sarayında Selçuklu Cam Sanatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Uzel, İ., (2000), *Anadolu’da Bulunan Antik Tıp Aletleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ünvay, M. M., (2019), *Pisidia Antiokheia Antik Kenti Aediliculus Bazilikası ve Civarı Arkeojeofizik Araştırması*, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Isparta.
- Waldbaum, J. C., (1983), *Metalwork From Sardis The Finds Through 1974*, London.
- Wegener, I., (1928), *Zur Ikonographie der Greifen im Mittelalter*, Breitkopf und Hartel, Dissertation Freiburg.
- Wixom W. D., (1997), “*Procesessional Cross and Four Crosses Bases*” *Glory Of Byzantium Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843-1261*, Ed: H. C. Evans and W.D. Wixom, Met Publications, New York.
- Wulff, O., (1903), *Die Koimesis-Kirche in Nicaea und Ihre Mosaiken*, Heinz und Heinz, Strasbourg.
- Yaprakçı, H. H., (1997), “Pisidia Antiokheia’sının Tarihçesi”, *I. Uluslararası Pisidia Antiokheia Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Yalvaç, İzmit.

Yeşiltaş, T., (2012), *Yalvaç Müzesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

Yıldırım, Ş., (2017), “Dating Dispute Over the Cross-in-Square Church in the Episcopal Palace in Side”, *OLBA*, S. XXV, Mersin.

Yılmaz Usta, N. D. – Özhanlı, M., Güngör, Z. T., (2017), “Pisidia-Antiokheia (Isparta-Yalvaç) Bizans Dönemi Kilise Mezarlığından Bir Çoklu Kemik Kırığı Örneği”, *AÜDTCF, Antropoloji Dergisi*, S.33.

Yılmaz Usta, N. D., (2019), “Pisidia Antiokheia Aedilicus Kilisesi'nden Bebek ve Çocuk İskeletlerinde Saptanan Patolojilerin Antropolojik Açıdan Değerlendirilmesi”, *Antropoloji*, S.37.

Zimmerman, N. ve Landstätter, S., (2011), *Ephesos Duvar Resimleri Hellenistik Dönemden Bizans Dönemine Kadar*, Ege Yayınları, İstanbul.

KATALOGLAR

AEDILICUS TEPESİ KİLİSESİ MEZAR KATALOĞU

Katalog No	Mezar 1
Mezar Tipi	Tuğlalı Tekne Tipli Mezar
Buluntu Yeri	PA15.AT.11.K1
Mezar Yönü	Doğu-batı
Mezar İç Ölçüleri	Boy: 120 cm. En: 32 cm.
Mezar Derinliği	-15 cm.
Dönemi	11.yy sonrası
Tanım	Prothesisin doğusunda bulunan mezarın üstü 2 şist taşı ve 2 tuğla ile örtülüdür. Birey Mezar 3'ün üzerine gömülmüştür. Muhtemelen bir akrabalık söz konusudur. Bireyin boyu 1.00 m, kolları karın hizasında bağlı pozisyonda, cranium parçalanmış vaziyettedir. Genç birey 6 yaşındadır (Yılmaz Usta, 2019).
Resim	

Katalog No	Mezar 2
Mezar Tipi	Tuğlalı Tekne Tipli Mezar
Buluntu Yeri	PA15.AT.11.K2
Mezar Yönü	Doğu-batı
Mezar İç Ölçüleri	Boy: 217 cm. En: 34 cm.
Mezar Derinliği	-21 cm.
Dönemi	11.yy sonrası
Tanım	Prothesisin doğusunda bulunan mezarın üstü 2 kayrak ve 2 tuğla ile örtülmüştür. Bireyin kolları karn hizasında bağlanmış pozisyonudadır ve boyu 1,76 m'dir. Mezar 1 iskeletinde olduğu gibi iskeletin craniumu patlamış vaziyettedir. Muhtemelen toprak ile örtülmediğinden sert iklim koşulları karşısında dağılmış olmalıdır. Cranium altında kalan kırık iki tuğla parçası yastık vazifesi görmüştür. Yapılan incelemelerde bireyin erkek olduğu anlaşılmıştır (Yılmaz Usta, 2019).
Resim	

Katalog No	Mezar 3
Mezar Tipi	Tuğlalı Tekne Tipli Mezar
Buluntu Yeri	PA15.AT.11.K3
Mezar Yönü	Doğu-batı
Mezar İç Ölçüleri	Boy: 180 cm. En: 38 cm.
Mezar Derinliği	-38 cm.
Dönemi	11. yy sonrası
Tanım	Prothesisin doğusunda, kuzey apsisin kuzeydoğusunda bulunan mezarın üstü değirmen taşı ve 3 adet şist taşı ile kapatılmıştır. Bireyin sol kolu karın hizasında sağ kolu ise bacaklara paralel uzatılmıştır. İskeletin kemikleri büyük oranda tahrip olmuştur. Birey, 54 yaşında bir erkektir ve 9-10-11 costae, sağ femur başında, sağ tibia sağ humerusta kırıklar mevcuttur. Bu kırıklar vücudun sağ taraftan bir darbe aldığını ya da düştüğünü göstermektedir. Kemikleri aynı anda kırılmış ve iyileşmiştir. Bireyin dişleri, yaşından ve yediği gıdalardan dolayı aşındığı görülmüştür. Birey kilisede görev yapan emekli bir asker olmalıdır. Muhtemelen görev esnasında attan düşmüştür (Yılmaz Usta vd, 2017).
Resim	

Katalog No	Mezar 4
Mezar Tipi	Tuğlalı Tekne Tipli Mezar
Buluntu Yeri	PA16.AT.11.K6
Mezar Yönü	Doğu-batı
Mezar İç Ölçüleri	Boy: 180 cm. En: 46 cm.
Mezar Derinliği	-50 cm.
Dönemi	11.yy sonrası
Tanım	Mezar, ana apsisin kuzeyine yerleştirilmiştir. Üzeri 2 kireç taşı levha, şist taşı ve tuğla ile kapatılmıştır. İskeletin belden yukarısı yoktur ve 3 adet vertebra, pelvis, femur ve tibia, falanks kemikleri bulunmuştur. Sol elinde bir bronz haç tutmaktadır (M1). Falankslar üzerinde bronz izleri görülmektedir. Haçın üzerinde kumaş izleri mevcuttur. Birey muhtemelen kilisede görev yapmış ruhban sınıfına ait biridir.
Resim	

Katalog No	Mezar 5
Mezar Tipi	Tuğlalı Tekne Tipli Mezar
Buluntu Yeri	PA19.AT.11.K10
Mezar Yönü	Doğu-batı
Mezar İç Ölçüleri	Boy: 180 cm. En: 57 cm.
Mezar Derinliği	-50 cm.
Dönemi	11. yy sonrası
Tanım	Prothesisin ve Mezar 2'nin doğusunda bulunan mezarın üstü 3 şist taşı, 2 kireç taşı levha ve tuğla ile kapatılmıştır. İskelete ait kemiklerin tamamı korunmuş durumdadır. Baş sola doğru yatmış, sol kol karın hizasında, sağ kol bacaklara paralel uzanmaktadır. 1,70 m boyunda olan bireyin omuz ve ayak parmaklarına bakıldığında mezara zorla sığdırıldığı anlaşılmaktadır. Kemik yapısına ve craniuma bakıldığında 25-30 yaşlarındadır.
Resim	

Katalog No	Mezar 6
Mezar Tipi	Tuğlalı Tekne Tipli Mezar
Buluntu Yeri	PA15.AT.18.K4
Mezar Yönü	Doğu-batı
Mezar İç Ölçüleri	Boy: 60 cm. En: 35 cm.
Mezar Derinliği	-18 cm.
Dönemi	11. yy sonrası
Tanım	Mezar kuzey nefin kuzeyinde duvara bitişik şekilde gömülmüştür. Üzeri şist taşı ile kapatılmış küçük bir mezardır. Bireyin başı kuzeye dönük eller karın hizasında çapraz şekilde bağlanmıştır. İskeletin boyu 70 cm'dir. Birey 18 aylık bir bebektir ve yaşı küçük olduğu için cinsiyeti belirlenememiştir (Yılmaz Usta, 2019).
Resim	

Katalog No	Mezar 7
Mezar Tipi	Basit Toprağa Gömü
Buluntu Yeri	PA16.AT.26.K7
Mezar Yönü	Doğu-batı
Mezar İç Ölçüleri	Boy: 176 cm. En: 85 cm.
Mezar Derinliği	-10 cm.
Dönemi	11. yy sonrası
Tanım	Kilisenin kuzey nef duvarına bitişik olarak bulunan mezarın üzeri kırık pithos parçaları ile kapatılmış, birey basit şekilde toprağa gömülmüştür. Elleri karın hizasında bağlanan birey 1,74 m boyundadır. İskelet hava ile temas ettiğinden kemikleri tahrip olmuştur. Dişler başın sağ tarafında tespit edilmişti. Bu da başın sağa dönük olduğunu göstermektedir.
Resim	

Katalog No	Mezar 8
Mezar Tipi	Basit Toprağa Gümü
Buluntu Yeri	PA16.AT.26.K8
Mezar Yönü	Doğu-batı
Mezar İç Ölçüleri	Boy: 215 cm. En: 58 cm.
Mezar Derinliği	-65 cm.
Dönemi	11. yy sonrası
Tanım	Mezar kuzey nefin kuzeyinde Mezar 7'nin kuzeydoğusunda yer alır. Mezarın üstü kırık pithos parçalarıyla kapatılmış, baş kısmı pithos parçaları, ayakucu şist taşı ile sınırlanmıştır. Etrafı basit şekilde tuğla ve şist taşları ile çevrilmiştir. Eller karın hizasında bağlanmış, cranium sağa dönük ve çöken pithoslarla ezilmiştir. Kemikler büyük oranda korunmuş olup sağ tibia ve fibula hava ile temasından dolayı çözülmüştür.
Resim	

Katalog No	Mezar 9
Mezar Tipi	Tuğlalı Tekne Tipli Mezar
Buluntu Yeri	PA16.AT.26.K9
Mezar Yönü	Doğu-batı
Mezar İç Ölçüleri	Boy: 207 cm. En: 42 cm.
Mezar Derinliği	-44 cm.
Dönemi	11. yy sonrası
Tanım	Kuzey nef duvarına bitişik Mezar 8'in güneyinde bulunmaktadır. Üzeri çatı kiremidi, 2 şist taşı ve tuğla ile kapatılmıştır. Mezarın içerisinde toprak olmadığından bireye ait iskeletin kemikleri hava ile temas ederek çözülmüştür. Açılan iskelet skapula, vertebra, pelvis, falanksalar ve fibula kemikleri kısmen korunmuş, diğer kemikler tahrip olmuştur. Birey 1,70m boyundadır.
Resim	

Katalog No	Mezar 10
Mezar Tipi	Basit Toprağa Gümü
Buluntu Yeri	PA15.AT.13
Mezar Yönü	Doğu - batı
Mezar İç Ölçüleri	Boy: 50 cm. En: 24 cm.
Mezar Derinliği	-32 cm.
Dönemi	11.yy sonrası
Tanım	Diakonikonun doğusunda, templonun güneyinde bulunan mezar synthronon zemininden 1.00 m yukarıdadır. Mezarın üzeri 32x38 cm boyutlarında kireç taşı altlık ile kapatılmıştır. Etrafı basit şekilde moloz taşlar ve kırık çatı kiremidi ile çevrelenmiştir. Mezar kapağının altından yetişkin bir insana ait falanks kemiği bulunmuştur. Bireyin kemikleri dağılmış vaziyettedir. Birey 50 cm boyunda 9 aylık bir bebektir. Cinsel olgunlaşma tamamlanamadığından cinsiyet belirsizdir (Yılmaz Usta, 2019).
Resim	

AEDILICUS TEPESİ KİLİSESİ BULUNTU KATALOGLARI

Katalog No: SR1

Kazı Envanter No: PA19.SR.30

Eserin Adı: Kâse

Eserin Devri: 3.-4. yy.

Benzer Örnekler: Poblome, 1999: 364, Fig. 27, Tip: 1B162.

Ölçüleri: Çap: 8,0 cm. Yükseklik: 2,0 cm.

Tanımı: Dışa çekik dudaklı, ağız kenarı dışta karemsi yivli kâse formudur.

Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip, gözeneksiz, katkısız.

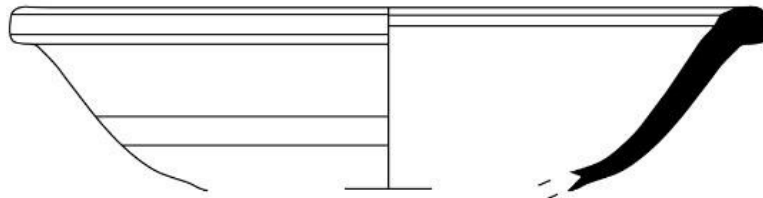
Hamur Rengi: 2,5YR 5/8

Astar Rengi: 2,5YR 4/8

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR2

Kazı Envanter No: PA19.SR.3

Eserin Adı: Kâse

Eserin Devri: 5.-6. yy.

Benzer Örnekler: Laflı- Kan Şahin, 2012: 99, Lev. 18, Fig. 256; Poblome, 1999: 366, Fig. 29 Tip: 1B170; Hayes, 1972: 325, LRC Form 1A Fig. 65.

Ölçüleri: Çap: ağız: 15,2 kaide: 7,2 cm. **Yükseklik:** 6,1 cm.

Tanımı: Basit ağızlı gövde ile bütünlük gösteren hafif içe dönük, dikey dudaklı kâsedir.

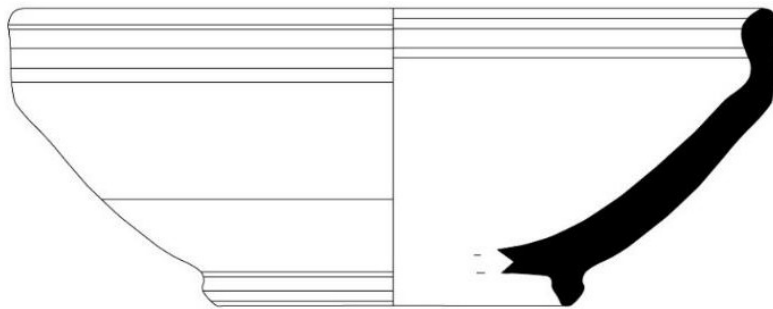
Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip, gözenekli, kireç katkılı.

Hamur Rengi: 2,5YR 5/4 **Astar Rengi:** 5 YR 4/3

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR3

Kazı Envanter No: PA19.SR.2

Eserin Adı: Kâse

Eserin Devri: 5.-6. yy.

Benzer Örnekler: Poblome, 1999: 370-371, Fig. 33 Tıp: 1B191, 370-371.

Ölçüleri: Çap: 15 cm Yükseklik: 3,8 cm

Tanımı: dışa açılan üçgen kesitli ağızlı, ucu yuvarlatılmış dikey dudaklıdır. Dış profilde ağız kenarı yivlidir. İnce cidarlı gövde düz profilli kaideye doğru daralır.

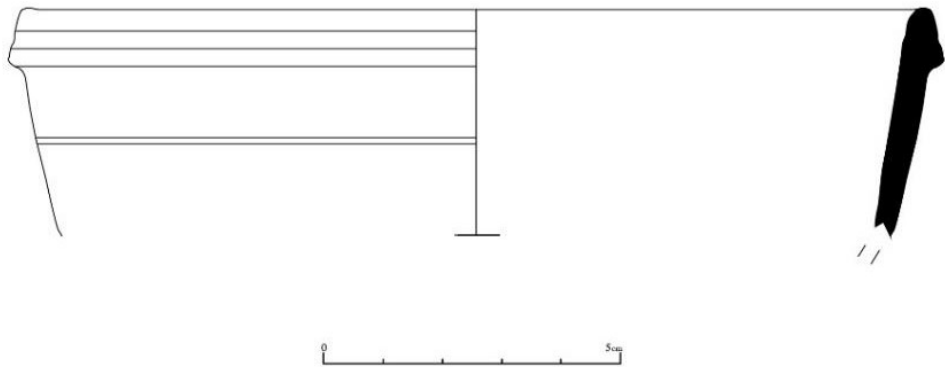
Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip, gözeneksiz, katkısız

Hamur Rengi: 2,5YR 5/8 **Astar Rengi:** 2,5YR 4/8

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR4

Kazı Envanter No: PA11.AT1.T2.51

Eserin Adı: Kâse

Eserin Devri: 5.-7. yy.

Benzer Örnekler: Ladstätter, 2008: 104, Taf. 277, TS 46; Laflı-Kan Şahin, 2012: 95, Lev.13 Fig. 232.

Ölçüleri: Çap: 26 cm. Yükseklik: 4,9 cm.

Tanımı: Yuvarlatılmış ağızlı orta derinlikte, gövde kaideye doğru yumuşak bir iniş yapmaktadır.

Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip gözenekli ve az mika katkılı

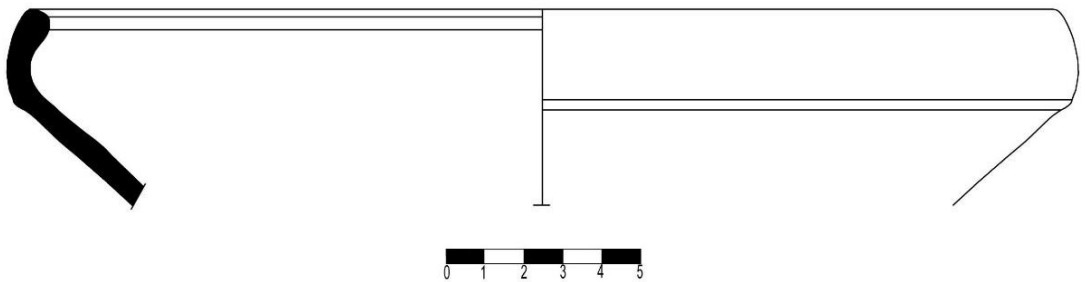
Hamur Rengi: 2,5 YR 5/8

Astar Rengi: İç: 2,5 YR 5/6 Dış: 2,5 YR 4/1

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR5

Kazı Envanter No: PA11.AT1.T2.52

Eserin Adı: Kâse

Eserin Devri: 6. yy.

Benzer Örnekler: Laflı-Kan Şahin, 2012: 88, Lev.5 Fig. 32.

Ölçüleri: Çap: 26 cm. Yükseklik: 3,3cm.

Tanımı: İç içe eğimli "S" profilili ince ağızlı yuvarlak ve küresel gövde formuna sahiptir kâse parçasıdır.

Hamur Yapısı.: Orta sert hamur yapısına sahip, gözenekli az kum, mika ve kireç katkı

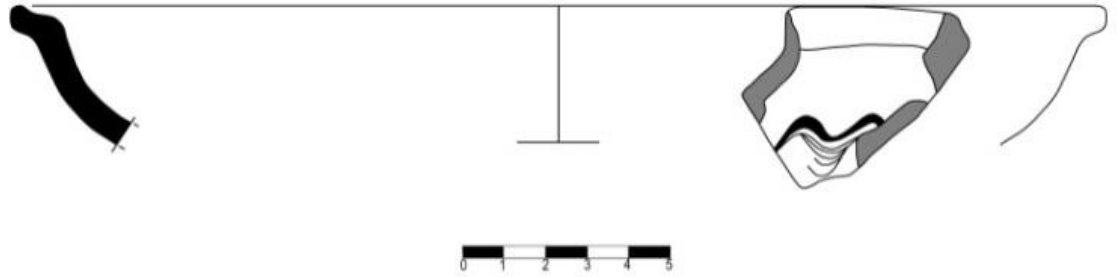
Hamur Rengi: 5 YR 6/6

Astar Rengi: İç: 5 YR 4/2 Dış: 2,5 YR 5/8

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR6

Kazı Envanter No: PA11.AT6.T3.8

Eserin Adı: Kâse

Eserin Devri: 12. yy. ortaları

Benzer Örnekler: Doğer, 2012: 137, Tablo 24.

Ölçüleri: Çap: 9,2 cm. Yükseklik: 4,6 cm.

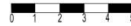
Tanımı: Alçak halka kaideli, orta derinlikte ve yayvan gövdeli kabın iç yüzeyi yatay ve dikey çizgilerle yeşil kahverengi ve kirli sarı renklerle ızgara olarak tanımlanan motif ile yapılmış kâsedir.

Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip, gözenekli az kireç katkılı

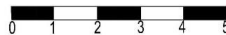
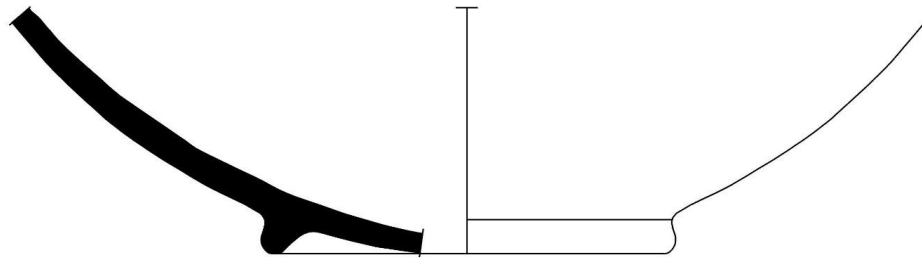
Hamur Rengi: 2,5 YR 5/6

Astar Rengi: Dış Astar: 2,5 YR 7/3 İç Astar Renkleri: 10Y-5GY 3/4 | 5 Y 8/4 | 10 YR 2/1

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR7

Kazı Envanter No: PA11.AT10.T3.1

Eserin Adı: Kâse

Eserin Devri: 12.yy. ortaları

Benzer Örnekler: Kunt 2019: 164, Levha 7, Kat No: 26.

Ölçüleri: Çap: 20,4 cm. Yükseklik: 3,2 cm.

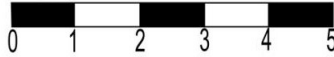
Tanımı: İnce cidarlı, kâse olarak belirlenen bu kap parçası benzerlerinin aksine üzerinde herhangi bir bezeme barındırmamaktadır. İç ve dış yüzeyinde oluşan yoğun tahribat var olabilecek bezemeyi yok etmiştir. Ağız kısmında, iç ve dış profilinde beyaz ve yeşil renkte olan astarı belirlenebilmiştir.

Hamur Yapısı: Orta sert, az gözenekli az kireç ve mika katkılı

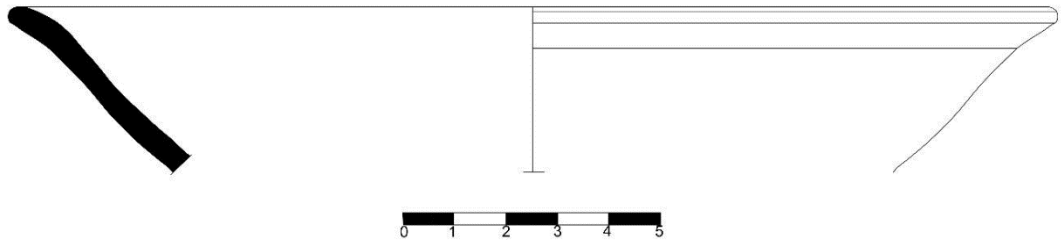
Hamur Rengi: 5 YR 6/6

Astar Rengi: Beyaz ve yeşil renklerden olan astar aşınmıştır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR8

Kazı Envanter No: PA19.SR.7

Eserin Adı: Kâse

Eserin Devri: 12. yy. sonu-13. yy.

Benzer Örnekler: Doğer, 2012: 153, Tablo 40.

Ölçüleri: Çap: 20 cm. Yükseklik: 4,2 cm.

Tanımı: çekik ağız kenarlı sıg gövdeli, kaideye doğru daralan, dış ağız kenarı yeşil ve beyaz renkte sırlanmış kâse parçasıdır.

Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip, gözenekli, az kireç ve mika katkılı

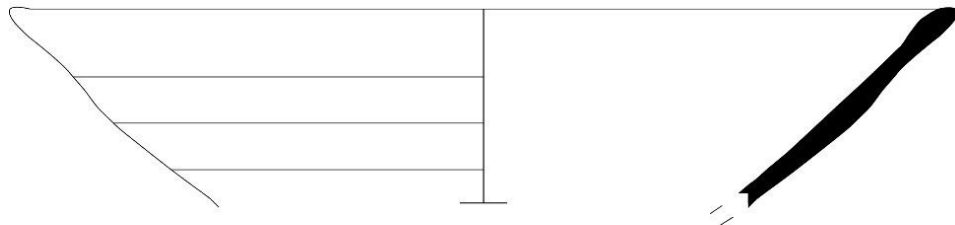
Hamur Rengi: 2,5YR 6/6

Astar Rengi: 10Y-5GY 5/2-White Page 2,5 Y_ /1 9,5/

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR9

Kazı Envanter No: PA19.SR.9

Eserin Adı: Tabak

Eserin Devri: Demir Çağı (MÖ 700-500)

Benzer Örnekler: -

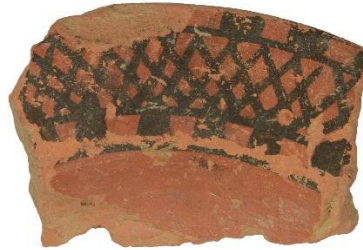
Ölçüleri: Çap: 10 cm. Yükseklik: 1,6 cm.

Tanımı: dışa çekik dudaklı, ağız profili firnis ile ızgara motifi ile bezenmiş tabak formudur. **Hamur Yapısı:** Orta sert hamur yapısına sahip az gözenekli, az mika ve kireç katkılı

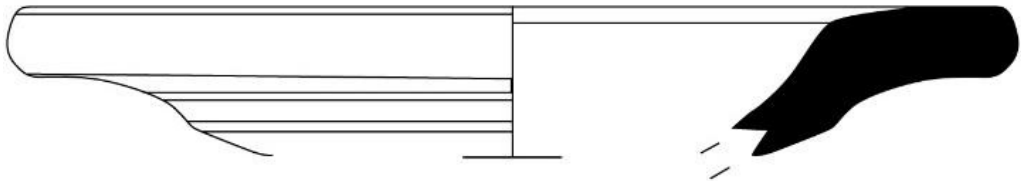
Hamur Rengi: 2,5YR 6/8

Astar Rengi: 2,5YR 4/6 -2,5 YR 2,5/1

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR10

Kazı Envanter No: PA11.AT2.T3.3

Eserin Adı: Tabak

Eserin Devri: 4. yy.

Benzer Örnekler: Poblome, 1999: 392, Fig. 52 Tip: Variant 1C122

Ölçüleri: Çap: 18 cm Yükseklik: 2.4 cm

Tanımı: Bu tabak tipinin ağız kenarı dış profilde yivlidir. Hafif dış bükey profilli gövde kaideye doğru daralmaktadır. Sagalassos örneklerinde bu form tipinin 2. yy. üretilmeye başlandığını ve 4. yy. ilk yarısına kadar devam ettiğini belirtilmektedir.

Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip, az gözenekli, kum ve az kireç katkılı

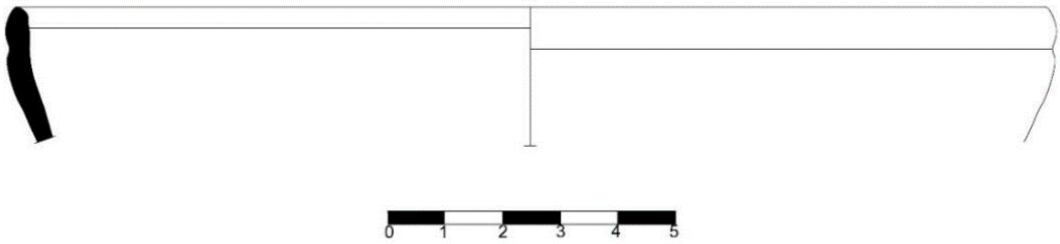
Hamur Rengi: 5 YR 5/6

Astar Rengi: 2,5 YR 5/6

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR11

Kazı Envanter No: PA11. AT1. T4.1

Eserin Adı: Tabak

Eserin Devri: 4.-6. yy.

Benzer Örnekler: Poblome, 1999: 409, Fig. 67 Tip: Variant 1C182; Ok, 2018: 440, Lev. 57/413.

Ölçüleri: Çap: 26 cm. Yükseklik: 2,4 cm.

Tanımı: Sagalassos'da 4-6. yy. arasında yaygın bir form olan tabak formu, ağız kenarında dış profilde var olan keskin yiv ile ikiye ayrılmaktadır. Tam olarak gövdeye geçişte bir yiv oluşturmakta gövdeye doğru cidarı incelmektedir.

Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip, az gözenekli az kireç katkı

Hamur Rengi: 5 YR 5/8 **Astar Rengi:** 2,5 YR 4/6

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR12

Kazı Envanter No: PA19.SR.18

Eserin Adı: Tabak

Eserin Devri: 4. yy.

Benzer Örnekler: Poblome, 1999: 411, Fig. 69 Tıp: 1C190.

Ölçüleri: Çap: 32 cm. Yükseklik: 2,4 cm.

Tanımı: Dışa açılan ve üst kenarı uçta yivli olan ağza ve aşağıya sarkık yatay dudağa sahip tabak formudur.

Hamur Yapısı: Sıkı sert hamur yapısına sahip, gözeneksiz, katkısız

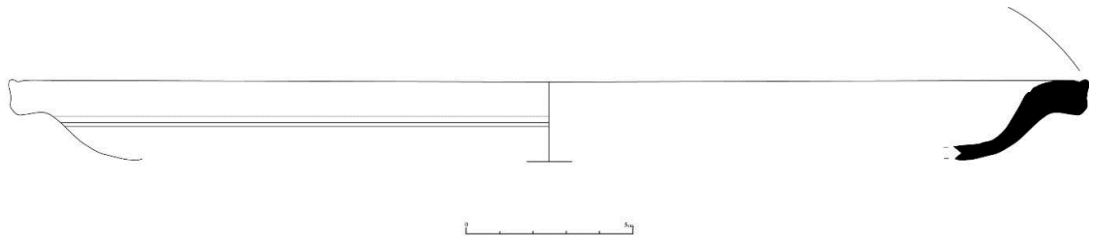
Hamur Rengi: 2,5YR 5/8

Astar Rengi: 2,5YR 4/8

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR13

Kazı Envanter No: PA11. AT.6.T2.5

Eserin Adı: Tabak

Eserin Devri: 6.-7. yy.

Benzer Örnekler: Kavaz Kındığılı, 2017: 134, Lev. No: 23, Kat. No; 75; Mirzanlı, 2019: 312, Lev. No;4 Kat. No; 50

Ölçüleri: Çap: 13, 2 cm Yükseklik: 2,2 cm

Tanımı: Hayes tarafından Late Roman D Form 9 olarak isimlendirilmiştir. Geniş düz dip, dışa dönük gövde ve kalınlaşmış dikey veya kavisli ağız kenarlı, ağız kenarı dış yüzeyde aşağıya doğru dış bükey çıkıntı yapan tabak formudur.

Hamur Yapısı: orta sert hamur yapısına sahip, gözenekli kum ve az kireç katkılı

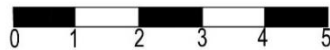
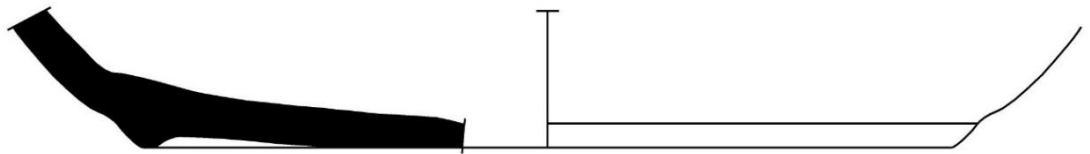
Hamur Rengi: 5 YR 5/8

Astar Rengi:-

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR14

Kazı Envanter No: PA19.SR.21

Eserin Adı: Tepsi

Eserin Devri: 3.-4. yy.

Benzer Örnekler: Poblome, 1999: 415, Fig. 74, Tip: 1D100.

Ölçüleri: Çap: ağız 36cm, kaide 28 cm **Yükseklik:** 2,0 cm

Tanımı: Dışa çekik, kalınlaştırılmış ağızlı, aşağı sarkık dudaklı tepsi formudur.

Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip, gözenekli, mika katkılı

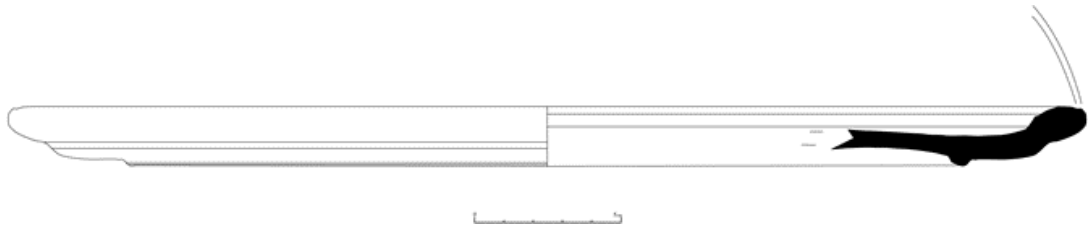
Hamur Rengi: 2,5YR 5/8

Astar Rengi: 2,5YR 4/8

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR15

Kazı Envanter No: PA11.AT1.T2.53

Eserin Adı: Tava

Eserin Devri: 6.-7. yy.

Benzer Örnekler: Mirzanlı, 2019: 319, Levha 11, Fig.139.

Ölçüleri: Çap:11,6 cm Yükseklik: 3,0 cm

Tanımı: Dışa çekik dudaklı, gövdeye doğru daralan düz profilli tava parçasıdır.

Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip, gözenekli, kum ve mika katkılı.

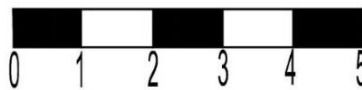
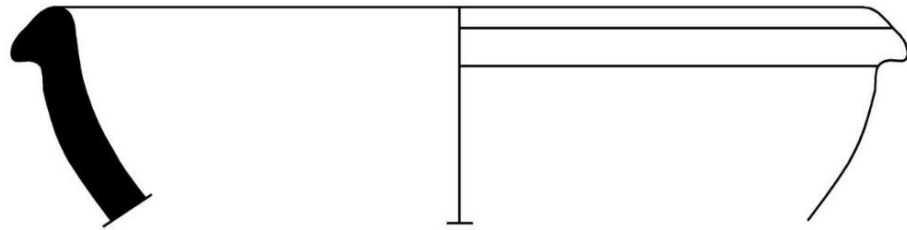
Hamur Rengi: Gley 1 5/5

Astar Rengi: GLEY 1 4/N

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: SR16

Kazı Envanter No: PA19. SR.15

Eserin Adı: Tencere

Eserin Devri: 7. yy.

Benzer Örnekler: Degeest, 2000: 375, Fig. 172, Tip: 4F170.

Ölçüleri: Çap: 30 cm. Yükseklik: cm

Tanımı: Düz ağız ve gövdeli çift kulplu pişirme kabıdır.

Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip, gözenekli, şamot, taşçık ve mika katkılı.

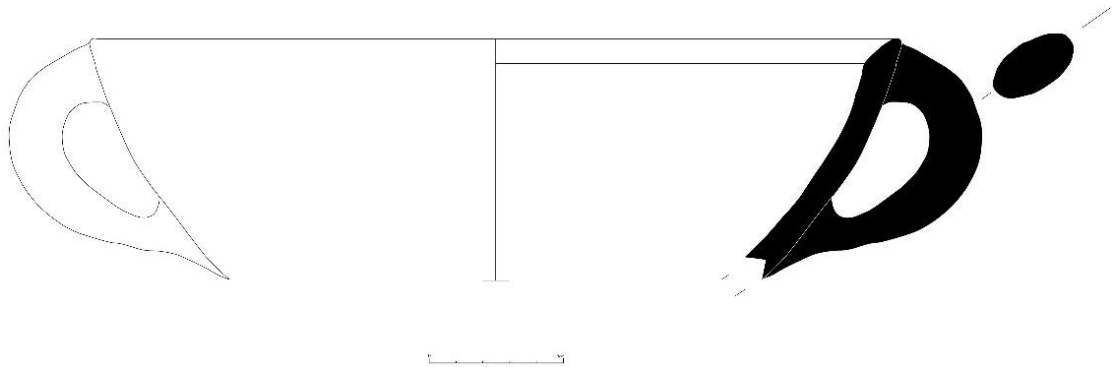
Hamur Rengi: 2,5YR 4/6

Astar Rengi: 5YR 4/6

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: PT1

Eserin Adı: Minyatür Kap

Eserin Devri: 6. yy.

Benzer Örnekler: Degeest, 2000: 388, Fig. 219, Tıp: 7I110.

Ölçüleri: Çap: 1,6 cm. Yükseklik: 3,5 cm.

Tanımı: Tek kulplu, oval gövdeye sahip ince yükseltilmiş kaideye sahip minyatür sürahidir.

Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip, mika ve kireç katkılı.

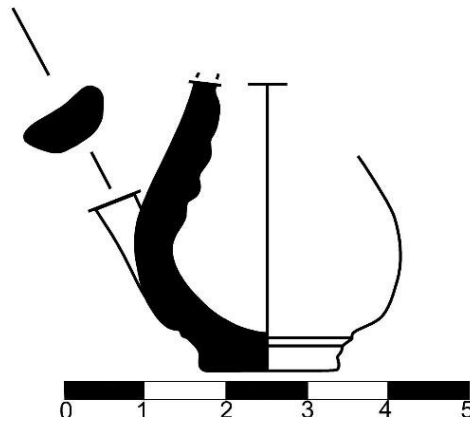
Hamur Rengi: 10 YR 7/4

Astar Rengi: -

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: PT2

Kazı Envanter No: PA15.PT.25.U

Eserin Adı: Unguanterium

Eserin Devri: 5.-7. yy.

Benzer Örnekler: Özhanlı-Frat, 2011: 22; Özüdoğru-Dündar, 2007: 175-176.

Ölçüleri: Çap: 0,7 cm Yükseklik: 6,7 cm

Tanımı: Gövde ve ağız kısmı kırık ve eksik olan bu unguanterium iğ forma sahiptir. Kaide kısmında bulunan mühür deforme olduğundan tam olarak anlaşılamamaktadır.

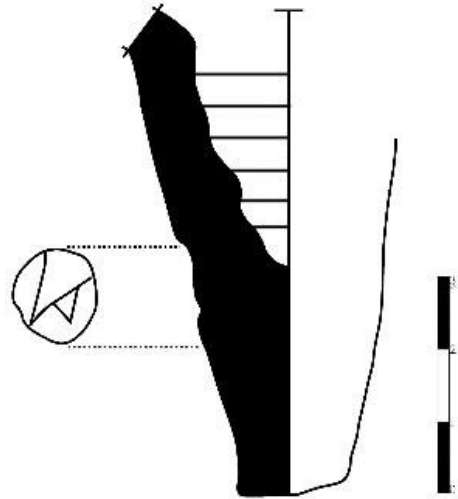
Hamur Yapısı: Sert hamur yapısına sahip çok az gözenekli, az mika katkılı.

Hamur Rengi: 5 YR 7/6

Astar Rengi: 2,5 YR 4/6

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: PT3

Kazı Envanter No: PA16.PT.1

Eserin Adı: Kandil

Eserin Devri: 2. yy.

Benzer Örnekler: Tekocak, 2013: 721-722, Fig.16.

Ölçüleri: Çap: 4,7 cm. Yükseklik: 2,1 cm. Genişlik: 5,8 cm.

Tanımı: Oval fitil delikli, düz kaideli, çark yapımı kandilin kulbu eksiktir.

Hamur Yapısı: Orta sert hamur yapısına sahip, az mika katkılı.

Hamur Rengi: 2,5 YR 6/8

Astar Rengi: 2,5 YR 3/2

FOTOĞRAF:

Katalog No: PT4

Eserin Adı: Ekmek Mührü

Eserin Devri: 10.-11. yy.

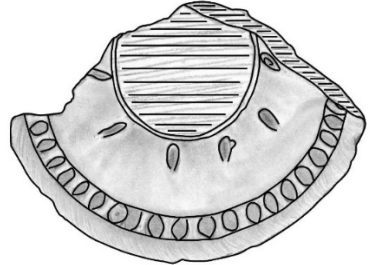
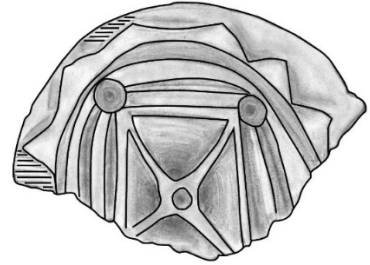
Benzer Örnekler: Davidson, 1952: 332, Kat No:2857, Plate: 135.

Ölçüleri: Genişlik: 5,9 / 8,2 cm.

Tanımı: Oval formdaki mührün yarısı eksiktir, kapak formundaki mührün baskı yüzünde Grek haçı köşelerde damla uçlarla sonlanmaktadır, haçın çevresinde geometrik bezemeler bulunur.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: PT5

Eserin Adı: Ekmek Mührü

Eserin Devri: 10.-11. yy.

Benzer Örnekler: Davidson, 1952: 332, Kat No:2858-2859, Plate: 135.

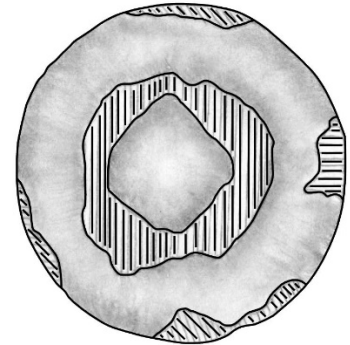
Ölçüleri: Çap: 6 cm. Yükseklik: 6,1 cm.

Tanımı: Mühür, sap ve baskı kısmıyla tamdır, baskı yüzeyi oval formda merkezde kolları eşit Grek haçı, kolların arasında çapraz gelecek şekilde küçük Grek haçları ile bezenmiştir, baskı yüzünün köşelerinde spiraller yer alır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M1

Kazı Envanter No: PA16.M1

Eserin Adı: Kolye Haç

Eserin Yapıldığı Madde: Bronz

Eserin Devri: 10.-11. yy.

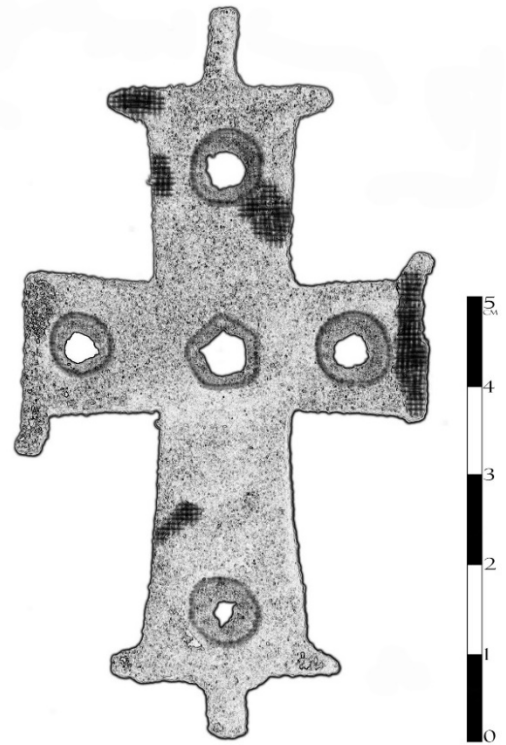
Benzer Örnekler: M. Plüz, 2020: 90, K25, K52, Taf. 34, Taf. K40.

Ölçüleri: Genişlik: 4,3 cm. Yükseklik: 8 cm.

Tanımı: Ortasında ve dörtkenarında delikleri bulunan haçın üst kol ucunun ortasına küçük halka eserin bir kolye ucu olarak tasarlanmış olduğu gösterir, haçın sekiz köşesi de profilinin dışına çıkıntılı yapılmış olup iki köşesi kırık durumdadır, bronz haçın üzerinde kumaş parçacıkları koruna gelmiştir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M2

Eserin Adı: Haç Kolye

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 10.-12. yy.

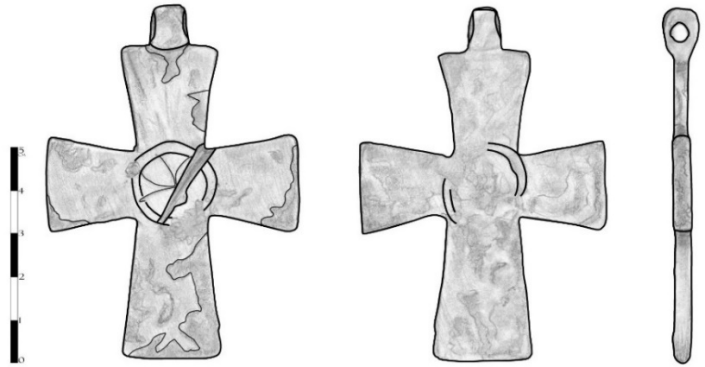
Benzer Örnekler: Ünlüler, 2019: 139, 170, Res. 127, 158, Kat No: 117, 148.

Ölçüleri: Yükseklik: 7,9 cm. Genişlik: 5,4 cm. Cidar: 0,4 cm.

Tanımı: Döküm tekniğinde yapılmış Latin Haçı formundadır, yassı kesitli haçın yatay kolları dikey kollarından daha kısadır alt kolu da üst kolundan daha uzundur, kollar merkezden dışa doğru genişleyerek uçları düz sonlanmaktadır, üst kolda askı halkası bulunmaktadır, ön ve arka yüzün merkezinde dairesel bezemeler yer alır, ön yüzdeki dairede Grek haçı işlenmiştir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M3

Eserin Adı: Tören Haçı

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 6. – 7. yy.

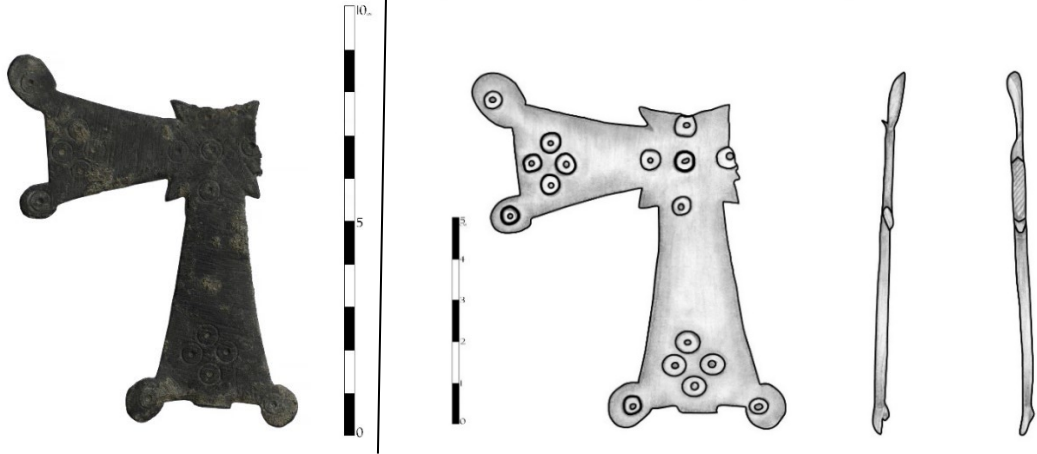
Benzer Örnekler: Acara, 1997: 274-276, 280-283, Kat. No. 99, 100, 105, 107; Acara Eser, 2010: 34, Kat. No. 3-107.

Ölçüleri: Yükseklik: 8,3 cm. Genişlik: 5,8 cm. Cidar: 0,3 cm.

Tanımı: Haçın üst ve sağ kolu noksandır, kollar merkezden uçlara doğru genişler ikiye bölünür, kare şeklindeki merkezin köşelerinde üçgen çıkıntılar vardır, eser döküm tekniğinde yapılmış, arka yüzü düz, kare bölümde, sol ve alt haç kolunda dörder, kolların ucunda birer tane iç içe iki daireden oluşan süsleme işlenmiştir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M4

Eserin Adı: Kemer Tokası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 10.-11. yy.

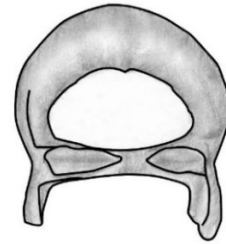
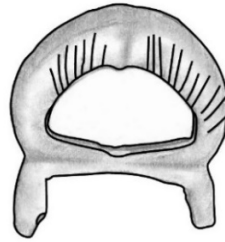
Benzer Örnekler: Davidson, 1952: 272,274, Kat No: 2202, 2230. Levha: 114-115.

Ölçüleri: Genişlik: 3,7 cm. Uzunluk: 4,2 cm. Cidar: 0,4 cm.

Tanımı: Döküm tekniğinde yapılmış tokanın ön yüzü yuvarlak arka yüzü düzdür, dil kısmı ve kemerin bağlandığı iğne kısmı eksik ve dilin düştüğü kısım çukurlaşmış etrafında çizgisel bezemeler yer alır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M5

Eserin Adı: Kemer Tokası

Eserin Yapıldığı Malzeme: 10.-11. yy

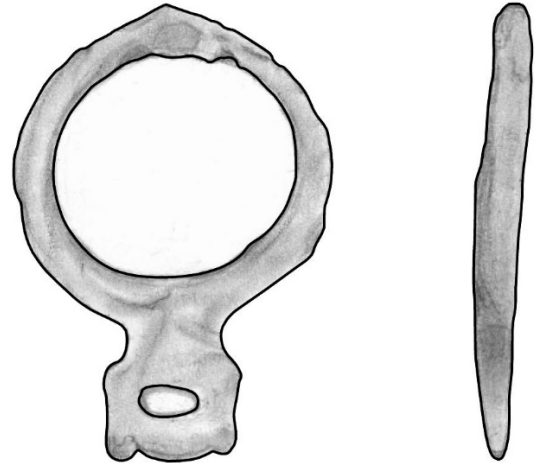
Eserin Devri: Davidson, 1952: 274, Kat No: 2226, Lev: 115; Gültekin, 2012: 134, Kat No: 134.

Ölçüleri: Genişlik: 4,3 cm. Uzunluk: 6,4 cm. Cidar: 0,6 cm.

Tanımı: Yuvarlak formadaki tokenın dil kısmı eksiktir, altta dikdörtgen forma kemer geçme deliği bulunur.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M6

Eserin Adı: Bilezik

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 4.-6.yy

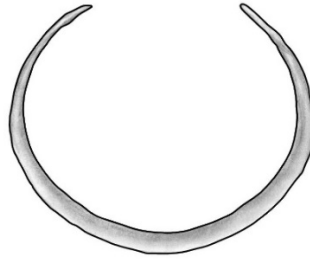
Benzer Örnekler: Davidson, 1952: 263, Kat No: 2130-2133, Levha: 112; Gündüz ve Tekocak, 2018: 133-134, Kat No: 5, Fig: 5; Canlı, 2019: 204-205, Kat No: Bil-Bi2.

Ölçüleri: Genişlik: 6,5 cm. Uzunluk: 5,5 cm. Cidar: 0,4 cm.

Tanımı: Bileziğin iki ucu açıktır ve dövülerek yassılaştırılmış üçgen formlu halka uçlarından birinin yüzeyi stilize yılanbaşı şeklinde bezenmiştir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M7

Eserin Adı: Bilezik

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 4.-6.yy

Benzer Örnekler: : Davidson, 1952: 263, Kat No: 2133

Ölçüleri: Genişlik: 5 cm. Uzunluk: 5,3 cm. Cidar: 0,4 cm.

Tanımı: Bilezik düzgün olmayan daire formunda, iki ucu açıktır ve dövülerek yassılaştırılmış üçgen formlu halka uçları ile sonlanır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M8

Eserin Adı: Bilezik

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 10.-11.yy

Benzer Örnekler: Davidson, 1952: 263, Kat No: 2134, Levha: 112;

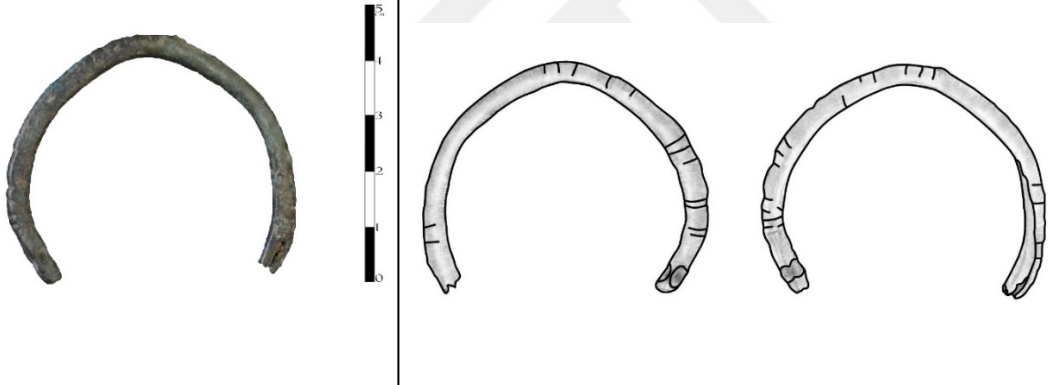
Ölçüleri: Genişlik: 5,1 cm. Uzunluk: 4,4 cm. Cidar: 0,4 cm.

Bulunduğu Yer: Aedilicus Tepesi Kilisesi

Tanımı: Dairesel formda her iki uç da kırktır, kesik dikey çizgilerle dekore edilmiş.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M9

Kazı Envanter No: PA16.M12

Eserin Adı: Küpe

Eserin Yapıldığı Madde: Bronz

Eserin Devri: 10.-11.yy

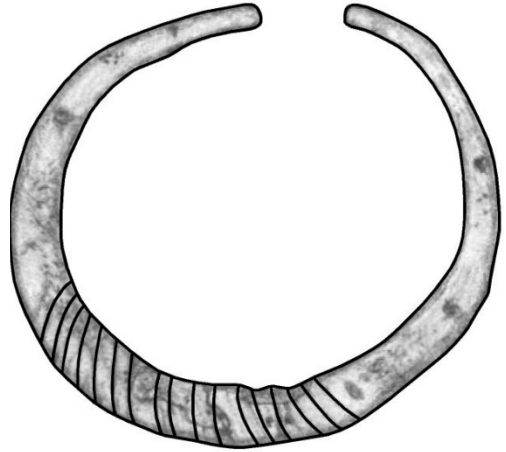
Ölçüleri: Genişlik: 2,6 cm. Uzunluk: 2,5 cm. Cidar: 0,3 cm.

Tanımı: Halka küpe, tek bir telden yapılmış uç kısımlara doğru daralır, kilit kısmı kırıktır ve orta kısmında birbirine paralel çizgiler işlenmiştir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M10

Eserin Adı: Aplike

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 10.-11.yy.

Benzer Örnekler: Şimşek ve Yener, 2010: 321-334, Fig: 4-5.

Ölçüleri: Yükseklik: 3,3 cm. Genişlik: 2 cm. Uzunluk: 0,1 cm.

Tanımı: Levha kalıp tekniğinde yapılmıştır, toprak altında uzun süre kalarak yıpranmış ve korozyona uğramıştır. Sol alt parça kırık ve alt kısımda küçük eksikler vardır, dikdörtgen parça üzerinde ayakta duran cepheden işlenmiş ve ellerini yukarı kaldırmış bir kadın işlenmiştir, ayak hareketlerinden öne doğru hamle yaptığı anlaşılmaktadır, kollar dirseklerden yukarı bükülerek dua eder pozisyonundadır. Figür üzerine kollu ve mantolu chiton giymekte uzun ve dökümlü elbisesi ayaklara kadar inmektedir, manto figürün göğsünü üst üste sarar ve dirseklerin üzerinden arkaya doğru dikey olarak serbestçe düşmektedir. Başında saçını tamamen kapatan başlık yer alır, yüz hatları işlenmemiştir, figürün sağında “KYΩ” solunda “MOK.ON” yazmaktadır, bu yazıt muhtemelen figürün hakkında bilgi sunar, ellerinin üzerinde yıldızlar işlenmiştir. Figürün duruşunda ve bol dökümlü elbisesinde Klasik etkiler görülmektedir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M11

Kazı Envanter No: PA16.M8

Eserin Adı: Şamdan

Eserin Yapıldığı Madde: Bronz

Eserin Devri: 5.-7.yy.

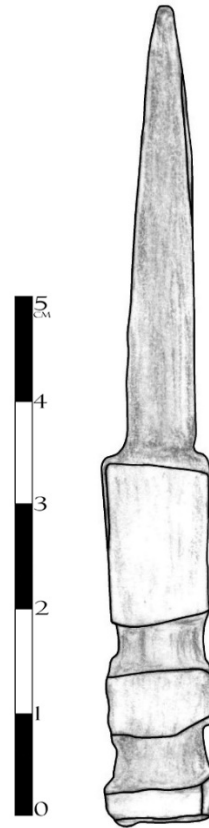
Benzer Örnekler: Davidson, 1952: 143, Kat No: 1053-1054, Lev: 72; Altun, 2015, Kat No: 284a-b, Levha: 77; Pülz, 2020: 151, A52-A53-A54, Taf. 80.

Ölçüleri: Genişlik: 1 cm. Uzunluk: 8 cm. Cidar: 0,6 cm.

Tanımı: Döküm tekniğinde tek parçadan yapılan parçanın baş kısmı kare formda orta kısmı kavisli olarak aşağıya doğru daralarak sivrileşmektedir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M12

Eserin Adı: Şamdan

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 5.-7.yy.

Benzer Örnekler: Davidson, 1952:143, Kat No: 1053, Lev: 72; Altun, 2015: 90-91, Kat No: 279, 285, 286, Levha: 75-78; Pülz, 2020: 151, A52-A53-A54, Taf. 80.

Ölçüleri: Genişlik: 1,1 cm. Uzunluk: 5,7 cm.

Tanımı: Küresel koni başlı, dire kesitli şamdan parçası döküm tekniğinde yapılmış, küresel baş kısmından derin kavisle gövdeye geçiş sağlanmıştır, baş kısmından aşağıya doğru daralarak sivrileşir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M13

Kazı Envanter No: PA16.M10

Eserin Adı: Şamdan

Eserin Yapıldığı Madde: Bronz

Eserin Devri: 5.-7.yy.

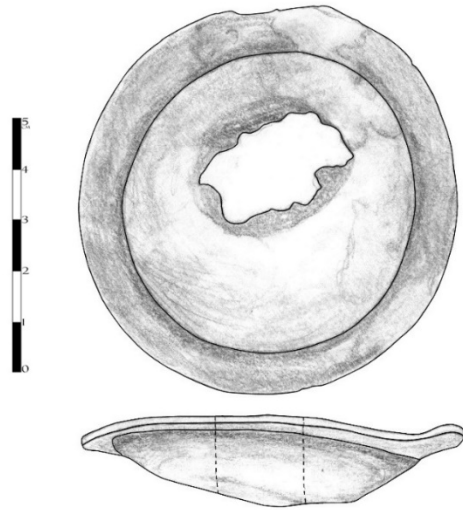
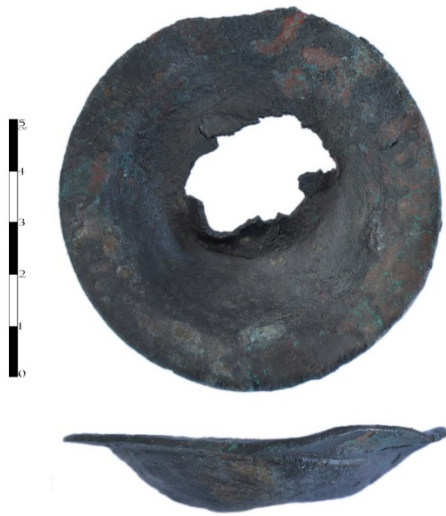
Benzer Örnekler: Pülz, 2020: 151, A54, Taf. 80.

Ölçüleri: Genişlik: 7,5 cm. Uzunluk: 7,4 cm. Cidar: 0,1 cm.

Tanımı: Oval formdaki şamdan tabağı kenarlarında 1 cm genişliğindeki banttı sonra dış bükey olarak çıkıntı yapmakta, ortasında şamdan kolunun kopması sonucu çukur olmuştur.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M14

Eserin Adı: Tintinnabulum

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 6.-7. yy.

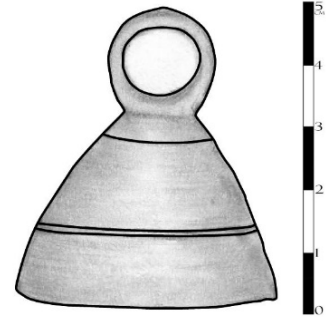
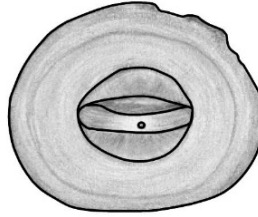
Benzer Örnekler: Durak, 2013: 54, Kat Nu:33- 54; Waldbaum, 1974: 43, Plate: 8 /93,100.

Ölçüleri: Yükseklik: 4,4 cm. Çap: 3,9cm. Cidar: 0,3cm.

Tanımı: Konik gövde de üç adet paralel kazıma çizgiler yer almakta, üst kısmında asma deliği bulunmaktadır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M15

Eserin Adı: Tintinnabulum

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 2. - 4. yy.

Benzer Örnekler: Durak, 2013: 52, Kat Nu:29; Altun, 2015: 153, Kat No:581, Levha: 135.

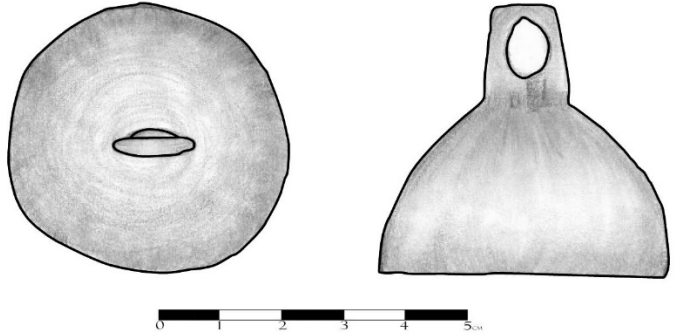
Ölçüleri: Genişlik: 4,3 cm. Uzunluk: 4,3 cm.

Tanımı: Konik gövdeli, üst kısımda daire şeklinde asma deliği bulunmaktadır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M16

Eserin Adı: Kilit Aynası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 10.-11.yy

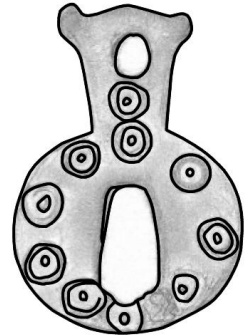
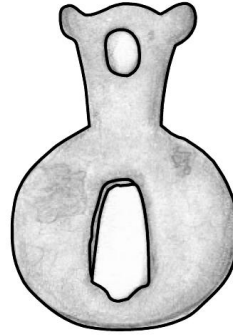
Benzer Örnekler: Gültekin, 2012: 29,87-88, Kat No: 40-41; Çevik, 2010: 50, Res. 22; Waldbaum, 1983: 89-90, Plate 24, 388.

Ölçüleri: Genişlik: 2,7 cm. Uzunluk: 4 cm. Cidar: 0,3 cm.

Tanımı: Yuvarlak formlu, ince cidarlıdır, orta kısmında geniş ve uzun bir delik bulunmakta, yüzeyinde nokta ve baskı çizgi motifleri yer alır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M17

Eserin Adı: Anahtar

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 10-11. Yy.

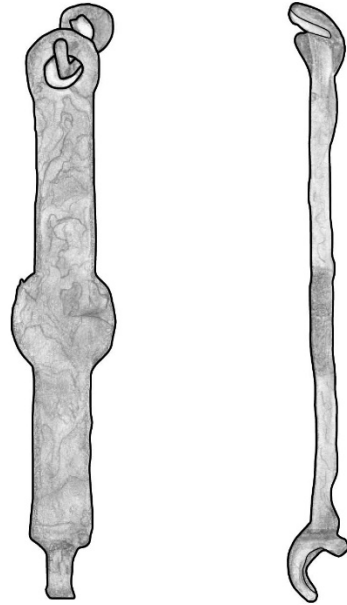
Benzer Örnekleri: Gültekin, 2012: 29, Kat No: 36.

Ölçüleri: Genişlik: 1,8 cm. Uzunluk: 10,1 cm. Cidar: 0,4 cm.

Tanımı: İnce, uzun ve yassı bir formada, baş kısmından düz bir şekilde aşağı doğru uzanmakta ve orta kısmında iki yana kulak şeklinde çıkıntı yapmaktadır, uç kısmında ise çengel şeklinde kıvrık iki çıkıntı yer alır, baş kısmında delik ve zincir halkası bulunmaktadır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M18

Kazı Envanter No: PA16.M14

Eserin Adı: Anahtar

Eserin Yapıldığı Madde: Demir

Eserin Devri: 10.-11.yy.

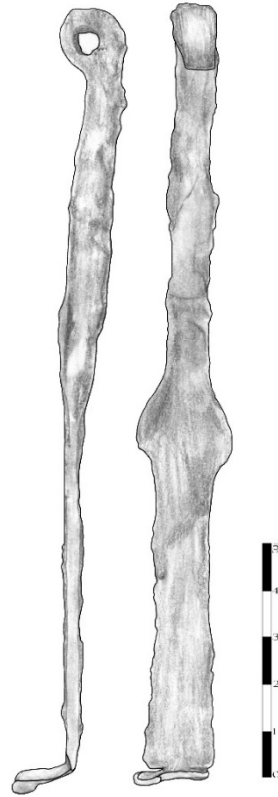
Benzer Örnekler: Gültekin, 2012: 29, Kat No: 39.

Ölçüleri: Genişlik: 2 cm. Uzunluk: 16,8 cm. Cidar: 0,3 cm.

Tanımı: Sap ince uzun, gövde kısmı yassı ve ince forma sahiptir, uç ve sap kısmı yere paralel durmaktadır, sapın uç kısmı dışa doğru kıvrılarak küçük bir delik oluşturulmuştur. Uç kısmı bükülmüş ve bir halka mevcuttur, halkanın bir kısmı kırıktır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No No: M19

Kazı Envanter No: PA16.M3

Eserin Adı: Zincir

Eserin Yapıldığı Madde: Bronz

Eserin Devri: 10.-11.yy

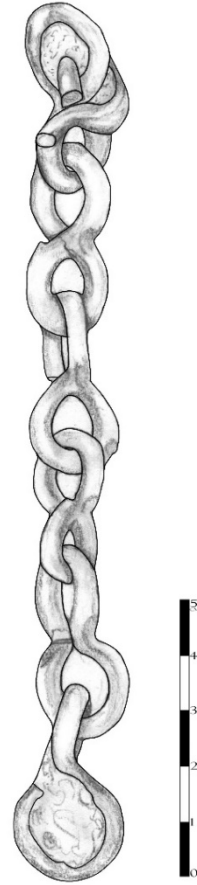
Benzer Buluntular: Gültekin, 2012: 137-138, Kat No:139-142; Altun, 2015: 99, Levha: 91.

Ölçüleri: Genişlik: 1,9 cm. Uzunluk: 16,2 cm. Cidar: 0,4 cm.

Tanımı: Eser döküm tekniğinde yapılmış, S biçimli zincir halkaları iç içe geçmiş altı parçadan oluşur. Kandil asmak, buhurdanlık, terazi ya da kolye olarak kullanılmıştır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M20

Eserin Adı: Ağırlık

Eserin Yapıldığı Malzeme: Kurşun

Eserin Devri: 11.-13.yy

Benzer Örnekler: -

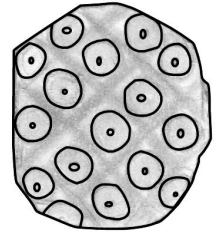
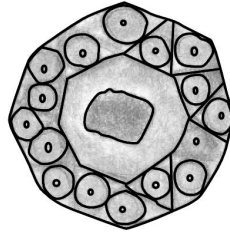
Ölçüleri: Yükseklik: 2,8 cm. Genişlik: 3,4 cm. Cidar: 2,8 cm.

Tanımı: Döküm tekniği ile yapılan bronz ağırlık üstten ve alttan yassılaştırılmıştır çokgen prizma formunda, yüzeyinde farklı boyutlarda daireler ile bezenmiş, üst kısmındaki demir tutamak noksanıdır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M21

Eserin Adı: Obje

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 10.-11.yy.

Benzer Örnekler: Davidson, 1952: 274, Kat No: 2890-2891, Levha: 137.

Ölçüleri: Genişlik: 2,7 cm. Uzunluk: 5,8 cm. Cidar: 0,7 cm.

Tanımı: Obje döküm tekniğinde yapılmış yarım yuvarlak altı düz kesitli sap uca doğru bir daire oluşmakta, hayvan (köpek(?)) başı ile sonlanmaktadır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M22

Eserin Adı: Yüksük

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 10.-12.yy.

Benzer Örnekler: Davidson, 1952: 178, Kat No: 1289-1292, Levha: 79; Altun, 2015:133, Katalog No: 509, Levha: 119.

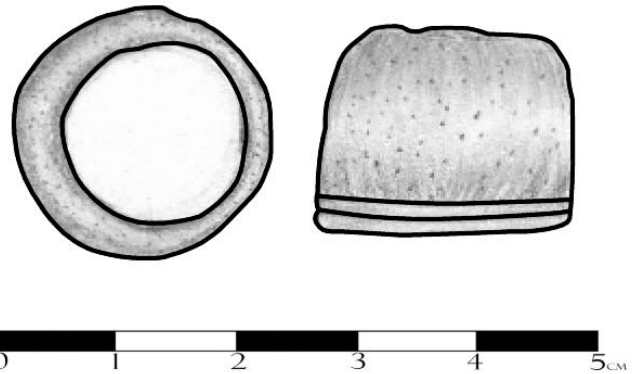
Ölçüleri: Çap: 2 cm. Yükseklik: 2 cm. Cidar: 0,3 cm.

Tanımı: Silindirik gövdeli, yüzeyinde sık küçük noktalar görünen yüksüğün baş kısmı günümüze ulaşmamıştır, altta iki profil vardır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M23

Kazı Envanter No: PA16.M15

Eserin Adı: Makas

Eserin Yapıldığı Madde: Demir

Eserin Devri: 10.-12.yy

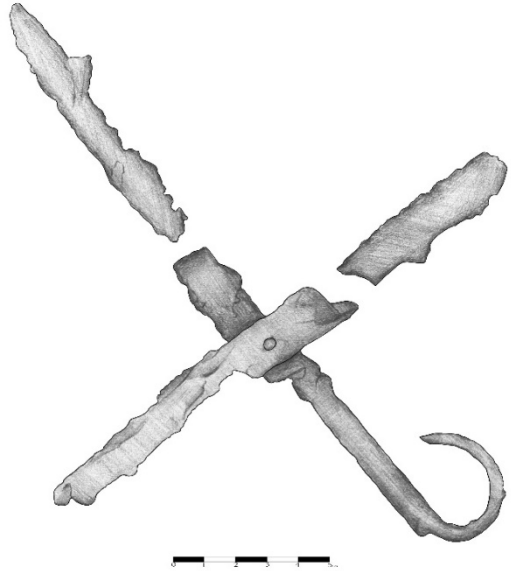
Benzer Örnekler: Gültekin, 2012: 33, Kat No: 89.

Ölçüleri: Uzunluk: 16,3 cm. Cidar: 0,6 cm.

Tanımı: Gövdesi uca doğru incelerek uçta sivrilen yassı bir forma sahip, bir ucu sağlam iken diğerinin uç kısmı kırıktır, kırık olan ucun bir parçasına ulaşılmıştır; fakat aradaki küçük bir parça olmadığı için birleştirilememiştir, orta kısmından çapraz olarak birleştirilmiştir, sap kısmının bir ucu sağlam ve dışa doğru kıvrılarak yuvarlak bir form almıştır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M24

Kazı Envanter No: PA16.M20

Eserin Adı: Spatula /Keski

Eserin Yapıldığı Madde: Demir

Eserin Devri: 10.-12.yy.

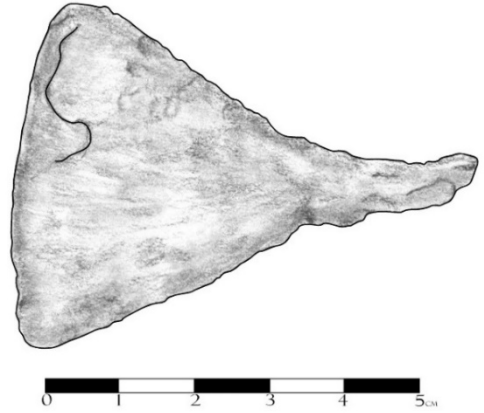
Benzer Örnekler: Gültekin, 2012: 33-35, Kat No: 94.

Ölçüleri: Genişlik: 4,5 cm. Uzunluk: 6,3 cm. Cidar: 0,4 cm.

Tanımı: Sap ya da orta kısmından kırık olan obje uca doğru yelpaze şeklinde genişleyen bir forma sahip, üçgen formadaki kesici yüzü uca doğru keskinleşir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M25

Kazı Envanter No: PA16.M16

Eserin Adı: Üç Ayak

Eserin Yapıldığı Madde: Demir

Eserin Devri: 10-12.yy.

Benzer Örnekler: -

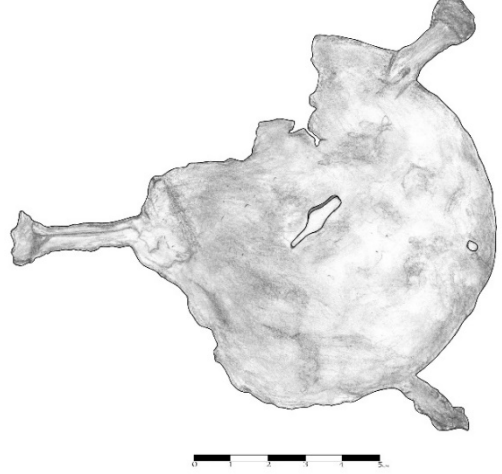
Ölçüleri: Genişlik: 9,3 cm. Uzunluk: 13,5 cm. Cidar: 0,2 cm.

Tanımı: İnce bir metal levhadan tasarlanan üçayak tek parçadan oluşturulmuş, üçayağı da iyi durumda korunarak net bir form vermektedir, ayakların yere temas eden uçları dışa doğru bükülmüştür.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M26

Eserin Adı: Kaşık

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 10.-12.yy.

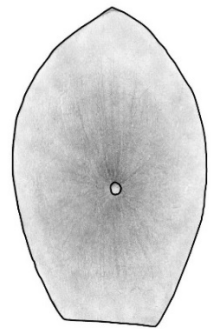
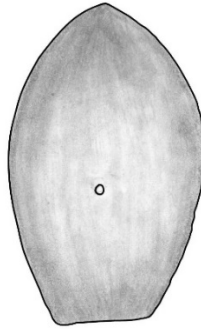
Benzer Örnekler: Alagöz, 2012: 101-102, Kat No: 31; Acar, 2019: 188, Kat No: C12, Resim: C12.

Ölçüleri: Genişlik: 4,5. cm. Uzunluk: 7,4 cm. Cidar: 0,7 cm.

Tanımı: Sapı kırık ve noksan, uç kısma doğru sivrilen oval bir forma sahiptir, sığ haznelidir ve ortasında bir delik mevcuttur.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: M27

Eserin Adı: Kap

Eserin Yapıldığı Malzeme: Bronz

Eserin Devri: 10.-12.yy.

Benzer Örnekler: -

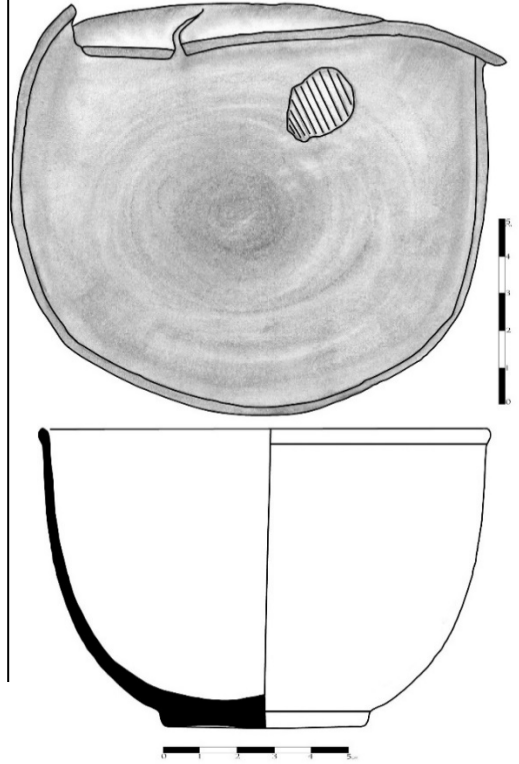
Ölçüleri: Yükseklik: 11,6 cm. Genişlik: 12 cm. Uzunluk: 10,6 cm.

Tanımı: Yuvarlak formdaki kâse ağızdan dibe doğru daralmaktadır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: İK1

Müze Envanter No: PA15.36

Kazı Envanter No: PA15.İK13

Eserin Adı: Ağırşak

Eserin Yapıldığı Madde: Kemik

Eserin Devri: 11-13.yy

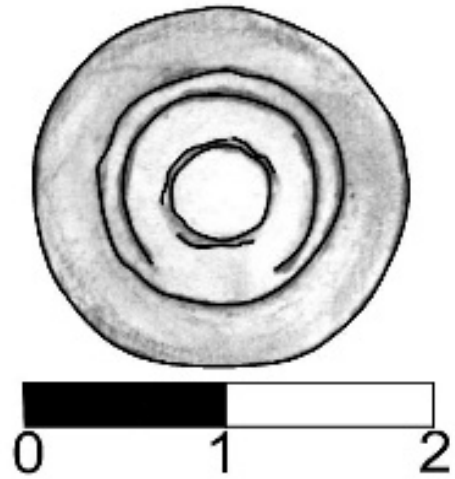
Benzer Örnekler: Erciyas 2014: 289, Res. 9; Köroğlu 2012: 315, fig.8; Ersoy ve Çelik Ersoy, 2012:100, Res. 7; Waelkens- Poblome, 2011: 130-131, Burdur Müzesi envanter no: K.152.55.06; Çakmakçı ve İnanan, 2009: 63, fig.8.

Ölçüleri: **Çap:** 1,8 cm **Kalınlık:** 0,9 cm **Yuva deliği:** 0,5 cm

Tanımı: Dışa bombeli dairesel formda ağırşak, ortasında iğ deliği yer alır, alt kısmı düz, üst kısmı konik biçimdedir, iğ deliğinin etrafını ince ve derin olmayan iki sıra yiv çerçevelemektedir, ön ve arka yüz iyi perdahlanmıştır ve bu yüzden hafif parlaktır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: İK2

Müze Envanter No:

Kazı Envanter No: PA19.İK5

Eserin Adı: Ağırşak

Eserin Yapıldığı Madde: Kemik

Eserin Devri: 11-13.yy.

Benzer Örnekler: Pülz, 2020: 170, B135, Taf. 96; Çakmakçı ve İnanan, 2009: 63, fig.12; Davidson, 1952: 300, Kat No: 2546.

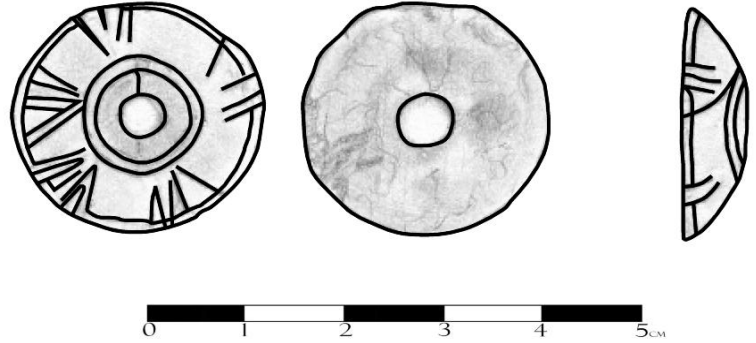
Ölçüleri: Çap: 2,3 cm **Kalınlık:** 0,9 cm **Yuva deliği:** 0,5 cm

Tanımı: Dışa bombeli dairesel formda ağırşak, ortasında iğ deliği yer alır, alt kısmı düz, üst kısmı konik biçimdedir, iğ deliğinin çevresinde iki sıra yiv, kenarlarda düzensiz kesilmiş üçgen formda dıştan iğ deliğine uzanan çizgisel bezemeler mevcuttur.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: İK3

Müze Envanter No:

Kazı Envanter No: PA19.İK3

Eserin Adı: Düğme

Eserin Yapıldığı Madde: Kemik

Eserin Devri: 11-12.yy.

Benzer Örnekleri: Davidson, 1952: 302, Kat No: 2585; Karaca, 2015:375, Kat No:12.

Ölçüleri: Çap: 3,1 cm Yükseklik: 2,2 cm

Tanımı: Yanlarında karşılıklı gelecek şekilde oyulmuş 1,8 x 0,8cm boyutlarında delikler, üst ve alt yüzünde 0,6cm çapında kumaş ya da iplerin geçtiği yuvalar yer alır, etrafını dolanan çift çizgi halinde işlenmiş profil ve ortasında iç içe geçen iki daire şeklinde motif işlenmiştir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: İK4

Müze Envanter No: PA19.İK4

Kazı Envanter No:

Eserin Adı: Toplu İğne

Eserin Yapıldığı Madde: Kemik

Eserin Devri: 3.-4.yy.

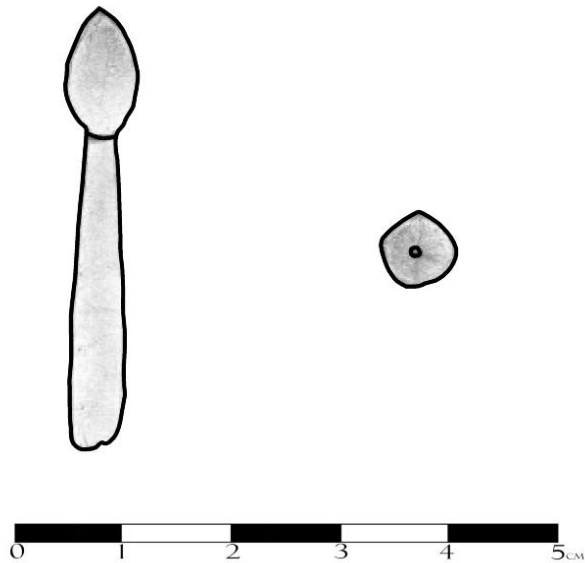
Benzer Örnekler: Davidson, 1952: 283, Kat No: 2304; Şimşek, 2011:394, Kat. No: 63,1084-1085; Kasapoğlu, 2013: 172-173, Res. 222 üst; Karaca, 2009: 17-30, 57-103, Kat. No: 1-141; Uzel, 2000: 188, Lev. XVII/15-16; Kara vd, 2017:139, Kat. No. 13a-13b.

Ölçüleri: Uzunluk: 4,7 cm. Genişlik: 0,7 cm.

Tanımı: Elle oyulmuş tek parçanın uzun, ince düzeltilmiş bir gövdesi vardır, gövdenin başladığı noktadan itibaren belirgin bir şişkinlik uç kısma doğru azalarak devam etmekte ve uç kısmı kırıktır.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Envanter No: İK5

Müze Envanter No:

Kazı Envanter No: PA19.İK1

Eserin Adı: Kemik Kaşık

Eserin Yapıldığı Madde: Kemik

Eserin Devri: 2.-3.yy.

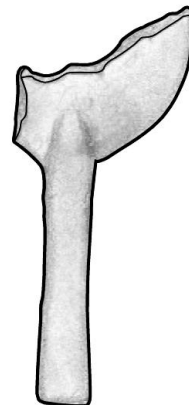
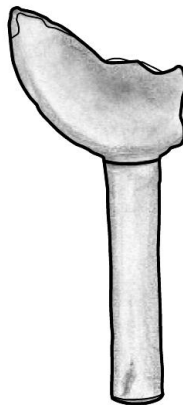
Benzer Örnekler: Karaca, 2009: 180-186, Kat. No: 371-389; Baykan, 2012: 197, Lev.5/5, Kat. No: 379; Ersoy-Ersoy, 2014:100, Res. 8/3; Şimşek, 2011: 411, Kat. No: 118; Kasapoğlu, 2013: 173, 174, Res. 223 TM1; Uzel, 2000: 179-188-215-268-289, Lev. V/11, XVII/12, LII/32, XVVII/15, CXXXVIII/6-7; Kara vd, 2017:135, Kat. No. 4a-5a.

Ölçüleri: **Uzunluk:** 4,5 cm. **Genişlik:** 1,8 cm.

Tanımı: Kaşık dairesel formda ve sapına geçiş kaşık yuvasına yapışık üçgen formda verilmiştir, sapı ve yuvası kısmen eksiktir, bu tür kaşıklar, ilaç ve kozmetik ürünlerinin ölçülmesi ve karıştırılmasında kullanılmış, uç kısımları sivri olanlarının dilatatör olarak kullanıldığı da düşünülmektedir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: C1

Eserin Adı: Pencere Camı

Eserin Yapıldığı Malzeme: Cam

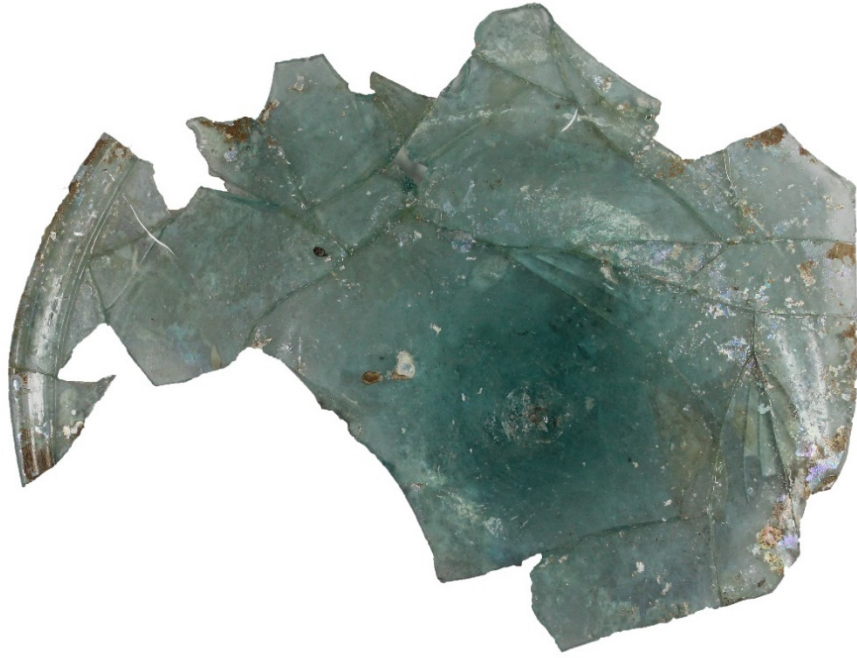
Eserin Devri: 10-11.yy

Benzer Örnekler: Uysal, 2013: 128-130, Şekil: 91a; Uysal, 2008: 275- 332, Kat No: 191-249.

Ölçüleri: Genişlik: 19 cm. Cidar: 0,5 cm.

Tanımı: Dairesel formdaki pencere camı çevirme tekniğinde yapılmış, yukarı doğru bombe yapan orta kısmı katlı kenarlara göre daha kalındır, merkezi ve bir kenarı sağlam olan parçadan pencere camının 23 cm çapında olduğu anlaşılmaktadır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: C2

Eserin Adı: Kulplu Kandil

Eserin Yapıldığı Malzeme: Cam

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: Çömezoğlu, 2007:113, Kat No: 47, Res. 7; Crawford, 1990: 93, Fig. 405; Saldern, 1980: 74, Res: 237-238.

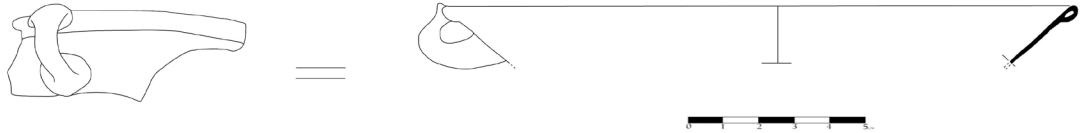
Ölçüleri: Yükseklik: 2,6 cm. Çap: 19 cm. Cidar: 0,2 cm.

Tanımı: Geniş ağızlı, aşağı doğru daralan konik formda ağızdan kulplu kandilin asma kulpu bulunmaktadır

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: C3

Eserin Adı: Çubuklu Kandil

Eserin Yapıldığı Malzeme: Cam

Eserin Devri: 10.-11.yy

Benzer Örnekler: Öncelen, 2017: 81, Res. 15 / 13-155.

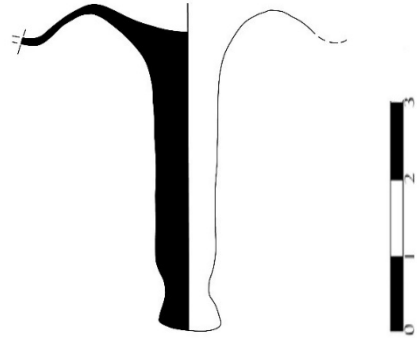
Ölçüleri: Yükseklik: 5 cm. Genişlik: 4 cm.

Tanımı: Ucu bilye tipindeki kandil çubuğu üfleme tekniğinde yapılmış, çubuk aşağıdan yukarıya doğru genişlemektedir,

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: C4

Kazı Envanter No: PA15.C42

Eserin Adı: Hacı Şişesi

Eserin Yapıldığı Madde: Cam

Eserin Devri: 5.-6. yy.

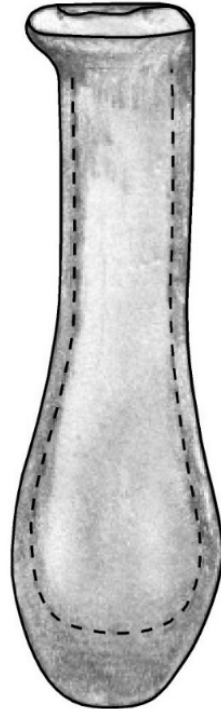
Benzer Örnekler: Çömezoğlu, 2007:162, Kat No: 82, Res. 16; Saldern, 1980: 79, Kat No: 569.

Ölçüleri: Yükseklik: 4,3 cm Ağız çapı: 1,1 cm Genişlik: 1,2 cm Cidar: 0,1 cm

Tanımı: Damla formlu cam şişenin dışa çekik dudağın bir kısmı gövde ile aynı doğrultuda biterken, diğer taraf oldukça dışa çekik yapılmıştır, silindirik uzun bir boyun ve yassı geniş bir gövde yapısına sahiptir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: C5

Eserin Adı: Bilezik

Eserin Yapıldığı Malzeme: Cam

Eserin Devri: 10.-12.yy.

Benzer Örnekler: Öncelen, 2017: 57, Kat No: 30, Res. 29/15-157

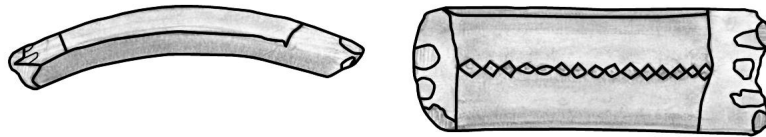
Ölçüleri: Uzunluk: 4,4 cm. Genişlik: 1,6 cm. Cidar: 0,6 cm.

Tanımı: Oval kesitli, yassı formda ve üzerinde soğuk boyama tekniğinde süsleme vardır, krem zemin üzerinde sarı renkte zincir bezenmiştir.

FOTOĞRAF:

ÇİZİM:

Katalog No: T1

Eserin Adı: Kabartma İkona

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 6.-7. yy

Benzer Örnekler:

Ölçüleri: Yükseklik: 13,5 cm. Genişlik: 10,5 cm. Kalınlık: 3,2cm.

Tanımı: Merkezde çerçeve içerisinde, 10,8 cm yüksekliğinde, 7,1 cm genişliğinde kabartma Latin haçı işlenmiş, haç kolları merkezden uçlara doğru genişleyerek ikişer damla ile sonlanmakta ve alt kolda tutamak yer alır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T2

Eserin Adı: Zemin Kaplaması

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: -

Ölçüleri: Yükseklik: 28,5 cm. Genişlik: 37,5 cm. Kalınlık: 3,2 cm.

Tanımı: Çok sayıda kırık parçadan oluşan kaplamanın yan yüzleri noksandır, birbirine düğümlenen daireler (antrolak) içerisinde sırasıyla dört yapraklı çiçek, gamalı haç, dört yapraklı çiçek, Grek haçı rozetler yer alır. İki sıra halinde devam eden rozetlerin arasında dört yapraklı yonca motifleri yer alır. Parça synthronon da kullanılmıştır.

FOTOĞRAF:

0 10 20 30cm

Katalog No: T3

Eserin Adı: Kaplama

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

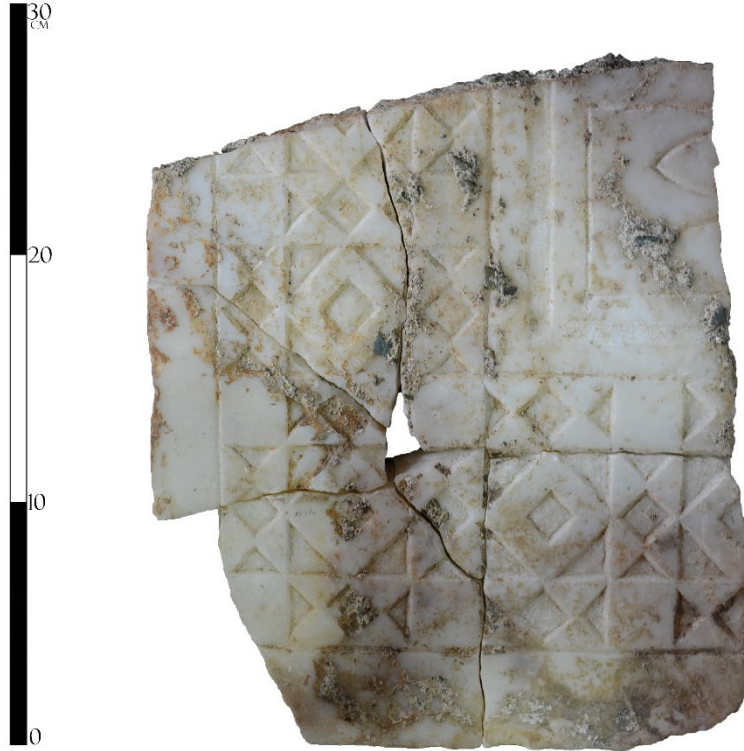
Eserin Devri: -

Benzer Örnekler: -

Ölçüleri: Yükseklik: 27 cm. Genişlik: 24 cm. Kalınlık: 3,2 cm.

Tanımı: İki yanı kırık olan kaplama 6 parçadan oluşmaktadır. Yanda 2,7 cm, altta 4 cm genişliğinde silmeler yer alır. İç kısmında baklava ve üçgen şeklinde geometrik motifler bulunmaktadır. Baklava ve üçgen motifi 2.1 x 2.1 cm 2 mm derinliğe sahiptir. Ortada 1,7 cm genişliğinde çerçeve içerisinde 9,6 cm genişliğinde, kırık uzunluğu 7 cm pano üzerinde çizgisel bezemeler yer alır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T4

Eserin Adı: Kaplama

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

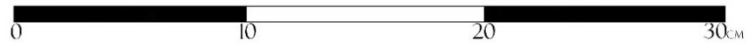
Eserin Devri: -

Benzer Örnekler: -

Ölçüleri: Yükseklik: 41 cm. Genişlik: 22 cm. Kalınlık: 4,1 cm.

Tanımı: Üç parçadan oluşan kaplamanın üzerinde 8x8 cm boyutlarında bir derin, bir sığ sırasıyla işlenmiş ok motifleri vardır. Kırık olan parçadan üç sıra ok motifinden sonra 1,5 x 2,2 cm ve 1,8 x 1,8 cm'lik karelerden oluşan dama tahtası motifi işlenmiştir. Dama tahtası motifinin yanında iki çerçeveden oluşan daireler mevcuttur. Dış daire 1,4 cm iç daire 1,2 cm kalınlığındadır. Daire köşelerinde yaprak bulunur. İç kısmında ise baklava (?) motifi işlenmiştir. Baklava motifi iki çerçeveden oluşur. Çerçeveler 1 cm kalınlığına sahiptir.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T5

Eserin Adı: Süpürgelik

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

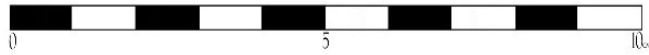
Eserin Devri: 10.-11.yy.

Benzer Örnekler:

Ölçüleri: Yükseklik: 8,5 cm. Genişlik: 15,5 cm. Kalınlık: 1,5 cm.

Tanımı: Merkezde birbirine düğümlenen daire (antrolak), içerisinde iki rozet yer alır. Rozetler, 3,8 x 4 cm boyutlarında sekiz yapraklı çiçekten oluşur. Bezemeler yüzeysel olarak işlenmiştir.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T6

Eserin Adı: Kaplama

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy

Benzer Örnekler: -

Ölçüleri: Yükseklik: 16 cm. Genişlik: 24 cm. Kalınlık: 3,1 cm.

Tanımı: Üst kısmında 12,3 cm yüksekliğinde beş adet profil yer almakta, profillerin üstünde geometri ve bitkisel bezemeler işlenmiştir.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T7

Eserin Adı: Levha

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10.-11.yy.

Benzer Örnekler: -

Ölçüleri: Uzunluk: 12,4 cm. Genişlik: 19 cm. Kalınlık: 2,3 cm.

Tanımı: Levha üzerinde kazıma olarak işlenmiş 6,8x3,2 cm boyutlarında Latin haçı yer almaktadır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T8

Eserin Adı: Delikli Levha

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

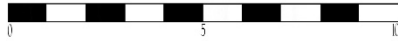
Eserin Devri: 10.-11.yy

Benzer Örnekler: Parman, 2002: , Levha 139, Foto: 192.

Ölçüleri: Yükseklik: 9,8 cm. Genişlik: 16,7 cm. Kalınlık: 3,3 cm.

Tanımı: Ortasında daire içine oyulmuş muhtemelen 6 yapraklı bir rozet bulunmakta, yaprak araları birer boşluk ile açılmıştır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T9

Eserin Adı: Delikli Levha

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10.-12.yy.

Benzer Örnekler:-

Ölçüleri: Yükseklik: 7,2 cm. Genişlik: 10,7 cm. Kalınlık: 2,1 cm.

Tanımı: Üç çizgi halinde gevşek sepet örgüsü motifi işlenmiş ve oval formda olan korkuluk üzerinde 1,3x1,3 cm boyutlarında kare boşluklar bulunmaktadır. Çitalarla örülmüş ahşap korkuluklar örnek alınarak tasarlanmıştır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T10

Eserin Adı: Templon Levhası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10.-11. yy.

Benzer Örnekler: Parman, 2002:109-110; Alpaslan, 2003:261; Yeşiltaş, 2012: 83, 84, 98, 102, 103; Öztaşkın, 2015:171; Özyurt Özcan, 2012: 443, Temple, 2014: 88.

Ölçüleri: Uzunluk: 62,2 cm. Genişlik: 46,7 cm. Kalınlık: 10 cm.

Tanımı: Levha 6,5 cm'lik bir bordürle çevrenilmiş, bordürden sonra kesişen dairelerden oluşan bir kompozisyonla doldurulmuş, dairelerin kesişme hatlarında içbükey kenarlara sahip rhombus motifleri oluşturulmuş, rhombusların merkezinde inci motifi yer alır. Parçanın yan ve arka yüzeyleri perdahlanmıştır. Levhanın köşesinde 2x2 cm boyutlarında, 1,3 cm derinliği kenet mevcuttur.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T11

Eserin Adı: Templon Levhası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10.yy.

Benzer Örnekler: Parman, 2002: 166, E16, Levha: 92, Foto: 114a; Shapper, 1969: Levha: 1-2-3.

Ölçüleri: Yükseklik: 42,5 cm Genişlik: 17 cm Kalınlık: 10 cm

Tanımı: Ön yüzde iki kemerli yivli çift sütunların desteklediği çerçeve yer alır, çerçeve içerisinde 8,4 cm çapında çarkıfelek rozeti altta ise bitkisel bezeme bulunmaktadır, iki bezeme arasında haç yan kolu göze çarpar, haç kolu 4,8 cm genişliğindeki kol uçlarda damla motifle sonlanmaktadır. Arka yüzde 2 cm genişliğinde 7 cm uzunluğunda kollara sahip haç işlenmiştir. Alt haç kolu ucunda 4,5 cm çapında daire çıkıntı litürjide tören haçı olarak bilinen tiptedir.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T12

Eserin Adı: Templon Levhası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10.yy.

Benzer Örnekler: Parman, 2002: 166, E16, Levha: 92, Foto: 114a: Shapper, 1969: Levha: 1- 2-3;

Ölçüleri: Yükseklik: 42 cm. Genişlik: 69,2 cm. Kalınlık: 8,5 cm.

Tanımı: Levha ön yüzünde yivli çift sütunların desteklediği muhtemelen iki kemer bulunmaktaydı, kemerlerin altında uçları damla motifli Latin haçı biçiminde ve uçlarındaki sivri aksamıyla litürjide Tören haçı olarak bilinen tiptedir, alt haç kolunun iki yanında palmetler yer alır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T13

Eserin Adı: Templon Levhası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10.yy.

Benzer Örnekler: Parman, 2002: 166, E16, Levha: 92, Foto: 114a; Shapper, 1969: Levha: 1-2-3.

Ölçüleri: Yükseklik: 33 cm. Genişlik: 38,5 cm. Kalınlık: 8,6 cm.

Tanımı: Levhanın ön yüzünde yivli çift sütunların desteklediği tek kemer ile çerçeve oluşturulmuş, merkezde haç, haç kollarının arasında 15 cm çapında sekiz dilimli rozet yer alır, haç kollarının uçlarında damla motifleri ve uçlarındaki sivri aksamıyla Tören haçı tipindedir, bu haç tipi elde tutulan madeni tören haçlarını tasvir etmektedir, arka yüzü düz bırakılmıştır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T14

Eserin Adı: Templon Levhası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: Yeşiltaş, 2012: 32, Kat No: 1, Resim 1a.

Ölçüleri: Uzunluk: 29,5 cm. Genişlik:38 cm. Kalınlık: 8,5 cm.

Tanımı: İki parçadan oluşan levha üzerinde tavus kuşu -ruhun ölümsüzlüğü- tasvir edilmiş, muhtemelen karşısında da bir tavus kuşu yer almaktaydı, başının altında su kaynağını oluşturan ayaklı bir tas ya da havuz (?) yer alır, tavus kuşu levhanın sağ profilinde oldukça zarif, doğal ve estetik kıvrımlarla işlenmiştir, ağzı açık su içer pozisyonundadır, tüyleri pul şeklinde kanatları ise çizgisel verilmiştir.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T15

Eserin Adı: Templon Levhası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10.-11. yy.

Benzer Örnekler:

Ölçüleri: Yükseklik: 30 cm. Genişlik: 24,5 cm. Kalınlık: 10 cm.

Tanımı: Ön yüz; Alt silme 9,4 cm yüksekliğinde, altta 9,9 cm yüksekliğinde, 13,5 cm genişliğinde üste doğru piramidal şeklinde daralan 4 kademeli altlık, üzerinde 2,6 cm genişliğinde şamdan ya da tören haçı altlığı işlenmiştir.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T16

Eserin Adı: Solea Levhası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: -

Ölçüleri: Yükseklik: 84 cm. Genişlik: 47,5 cm. Kalınlık: 5,6 cm.

Tanımı: Levhanın ön yüzünde üç profilli iki çerçeve bulunmaktadır. 26,5 cm yüksekliğinde, 30,5 cm genişliğindeki üst çerçevede uçar pozisyondan yılan yakalamış kartal yer alır. Kartalın yakalamış olduğu yılan kıvrılmış pozisyonda olduğundan canlı olmalıdır. Alt çerçeve 26,5 cm yüksekliğinde, 30,5 cm genişliğindedir. Çerçeve aslan gövdeli, kartal başlı ve boynuzlu grifon betimlenmiştir. Başı yukarı bakan grifon, kanatlarını açmış havalanır pozisyonundadır. Kartal kutsal gücü yılan ise kötülüğü singeler. Grifon ise Tanrı ile insanlar arasındaki iletişimi (dua) ifade etmektedir.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T17

Eserin Adı: Solea Levhası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: -

Ölçüleri: Yükseklik: 16,5 Genişlik: 25 cm. Kalınlık: 5,3 cm.

Tanımı: Kırık levha üzerinde 18 cm genişliğinde, 12 cm yüksekliğinde, 1,7 cm derinliğinde çift profilli havuz, havuzun merkezinde muhtemelen bir fiske bulunmaktadıır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T18

Eserin Adı: Solea Levhası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10.yy.

Benzer Örnekler: Parman, 2002: 145, U32, Levha: 69, Foto: 87.

Ölçüleri: Yükseklik: 26,5 cm. Genişlik: 18,9 cm. Kalınlık: 5,8 cm.

Tanımı: Alt ve yan kenarları noksan durumdaki levhanın iç kısmı kaba yontudur. Levhanın ana kompozisyonu 3 profilli çerçeve içerisinde alçak kabartma tekniğiyle yapılmış bir haç ve haçın iki yanında simetrik dağılan bitki motifleri oluşturur.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T19

Eserin Adı: Parapet parçası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11. yy

Benzer Örnekler: Lightfoot, 1998: 325, Fig 1; Özdin, 2014: 144, Kat No: 104.

Ölçüleri: Yükseklik: 23 cm. Genişlik: 17,5 cm. Kalınlık: 5,4 cm.

Tanımı: Beyaz mermerden yapılan levhanın tüm kenarları ve köşeleri kırktr levha yüzeyinde yüksek kabartma tekniğinde çift kabartmalı ama kavisli profile sahip haç işlenmiştir, haçın bir kolu sağlam olarak görölmektedir, haç kolu dışa doğru geniş le me yaparak üçgen form alır düz biçimde sonlanır. Haç tipi metal eserleri anımsatmaktadır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T20

Eserin Adı: Paye Başlığı

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: Yeşiltaş, 2012: 74-75, Kat No: 58, Foto:58a-58b.

Ölçüleri: Yükseklik: 28 cm. Genişlik: 15 cm. Kalınlık: 15 cm.

Tanımı: Alt ve üst yüzünden kırılmış olan sütunlu tipteki paye başlığının yan yüzünde paye yüzeyi boyunca korkulukların geçişi sağlamak için 6 cm genişliğinde oyulmuştur, dikey oyuk hattının üzerinde sütunun kaidesinin hemen altında bulunan geçme deliği 10x13 cm, derinliği 4,5 cm'dir.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T21

Eserin Adı: Levha

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

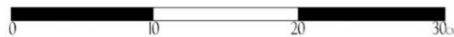
Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: Bucwald, 2015: 120-121, Fig: 301, 302, 303, 304, 305; Bauer ve Klein, 2006: 264, Fig: 19; Özdin, 2014:142,152, Kat No: 102,112, Res: 74.

Ölçüleri: Yükseklik: 43 cm. Genişlik:53 cm. Kalınlık: 6 cm.

Tanımı: Vaftiz havuzunda eşik üzerinde bulunan levha 4 parçadan oluşmakta ve yan parçaları eksiktir, ön yüzde 4,5 cm genişliğindeki çerçeve içerisinde 22 x 30 cm boyutlarında Latin haç bulunmaktadır, haç kolları uçlarda genişleyerek sonlanır. Arka yüzde işçilik yoktur.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T22

Eserin Adı: Levha parçası

Eserin Yapıldığı Malzeme: Kireç taşı

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: Parman, 2002: 164, Levha 87, Foto 106/b.

Ölçüleri: Yükseklik: 34,5 cm. Genişlik: 31 cm. Kalınlık:8 cm.

Tanımı: Ön yüzde 0,6 cm yüksekliğinde Grek haç işlenmiştir, haç kollarının birleşim noktası, üst ve yan kol dışında noksandır, haç uçlarda genişleyerek üçgen bir form alarak damlalar ile sonlanmaktadır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T23

Eserin Adı: Levha

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: Temple, 2014: 88, Fig. 12.

Ölçüleri: Yükseklik: 41,8 cm. Genişlik: 27,5 cm. Kalınlık: 8 cm.

Tanımı: Levha çevresinde 3,7 cm. genişliğinde iki silmeli çerçeve yer alır. Çerçeve içerisinde 9 cm genişliğinde 0,7 cm derinliğinde gevşek sepet örgüsü işlenmiştir. Kırık parçanın merkezinde aslan/grifona ait sol arka bacağı ve kuyruğu görülmektedir.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T24

Eserin Adı: Levha

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 6.yy

Benzer Örnekler: Parman, 2002: 139-140, Levha: 63, Foto: 76, Çizim: 21b.

Ölçüleri: Uzunluk: 52 cm. Genişlik: 51 cm. Kalınlık: 8 cm.

Tanımı: Ön yüzde; 31 cm genişliğinde, 26 cm uzunluğunda haç kolu yer alır, kol 7,2 cm genişliğinde uç kısımlarında 4,5 cm çapında damlalar bulunmaktadır, arka yüzde yüksek kabartma tekniğinde profiller eşkenar üçgen şeklindedir, sağlam kısımda kalan yer muhtemelen payeye geçmektedir.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T25

Eserin Adı: Templon Arşitravı

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: Parman, 2020: Kat No: Levha 15; Öztaşkın, 2015: 164-165, Kat No: 2,5.

Ölçüleri: Yükseklik: 18 cm. Genişlik: 55 cm. Kalınlık: 25 cm.

Tanımı: Üzerinde 13 cm çapında, birbirine düğümlenen daire (antrolak), ortada uçlara doğru genişleyen Grek haçı yanlarında ise açık palmetler bulunan üç adet rozet bulunmaktadır, rozetlerin arkasında ise derin bir yüzey üzerinde çıkıntılı olarak 17 cm çapında Grek haçı bulunmaktadır

FOTOĞRAF:

Katalog No: T26

Eserin Adı: Lento

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: Parman, 2020: Kat No: Levha 15; Öztaşkın, 2015: 164-165, Kat No: 2,5.

Ölçüleri: Yükseklik: 28 cm. Genişlik: 35 cm. Kalınlık: 15 cm.

Tanımı: Bir yüzünde Grek haçı ve bitkisel rozet, diğer yüzünde ise antrolak içerisinde bitkisel bezemeler bulunan mimari parça ana nef girişini sağlayan kapının lentosuna aittir.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T27

Eserin Adı: Söve

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler:

Ölçüleri: Yükseklik: 55 cm. Genişlik: 22 cm. Kalınlık: 20 cm.

Bulunduğu Yer: PA.16.AT.23

Tanımı: Ön yüzde 17cm çapında kazıma olarak işlenmiş bir Grek haçı yer alır. Yan yüzde levhaların geçtiği yuvalar mevcuttur.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T28

Eserin Adı: Söve

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler:

Ölçüleri: Yükseklik: 27 cm. Genişlik: 15 cm. Uzunluk: 10 cm.

Tanımı: Sövenin ön yüzü düz arka yüzü ise ovaldır. Ön yüzde 10,5cm çapında Grek haçı, altta üç satır yazıt yer alır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T29

Eserin Adı: Mortar

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: Ergüner, 2015: 88, Kat No: 9, Res. 5.

Ölçüleri: Yükseklik: 20 cm. Genişlik: 21 cm.

Tanımı: Küresel formda dibe doğru daralmaktadır ve sabit durması için altı düz bırakılmıştır, Kalın cidarlı ve tutamakları yoktur, iç kısmı 16cm çapında ve 13cm derinliğindedir, sığ olmasından dolayı dövme değil de ezmek için kullanılmıştır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T30

Eserin Adı: Tutamaklı Sığ Mortar

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri: 10-11.yy.

Benzer Örnekler: Ergüner, 2015: 88, Kat No: 9, Res. 5. Türkmen, 2009: 11-13, Kat No: 8-17. Levha: II-IV; Özhanlı, 2015: 512-513, Res: 4-5.

Ölçüleri: Yükseklik: 20 cm. Genişlik: 20 cm.

Tanımı: Küresel formda dibe doğru daralmaktadır ve sabit durması için altı düz bırakılmıştır, Kalın cidarlı ve tutamaklar bir tanesi işlenmiş diğerlerinin hatları verilmiştir, iç kısmı 15 cm çapında ve 12 cm derinliğindedir, sığ olmasından dolayı dövme değil de ezmek için kullanılmıştır.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T30

Eserin Adı: Döşeme

Eserin Yapıldığı Malzeme: Mermer

Eserin Devri:

Benzer Örnekler:

Ölçüleri: Yükseklik: Çap: 7,6 cm. Cidar: 2,6 cm.

Tanımı: Mermer döşeme üzerinde kulplu Haç kazınmıştır, arka yüzünde horasan harç izleri mevcuttur.

FOTOĞRAF:

Katalog No: T31

Müze Envanter No: PA16.1

Kazı Envanter No: PA16.PL1

Eserin Adı: Kartal Gövdesi

Eserin Yapıldığı Madde: Mermer

Eserin Devri:

Benzer Örnekler:

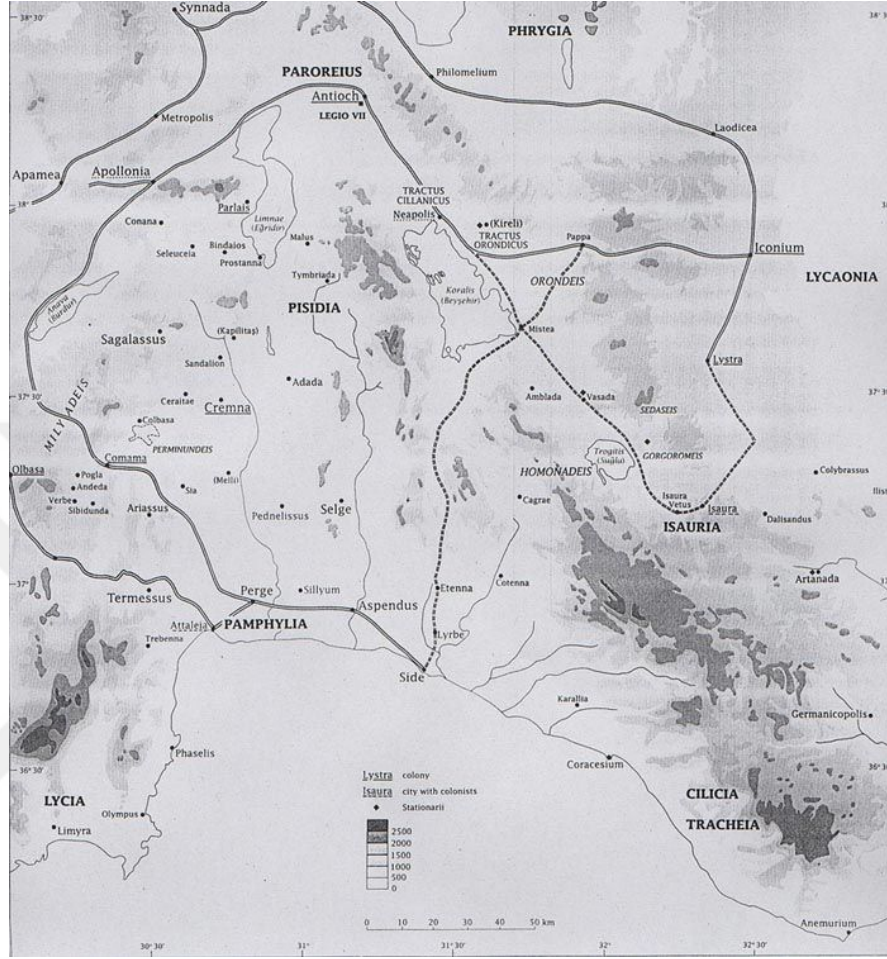
Ölçüleri: Yükseklik: 46 cm, Genişlik: 30 cm, Derinlik: 26 cm

Tanımı: Heykelin gövdesinin büyük bir kısmı, kanatlarının ve sol bacağının bir kısmı koruna gelmiş olup, baş, sağ bacak ve kanatlarının uçları ve kuyruğu noksandır. Gövde ve kanatlarındaki tüylerin detaylı bir şekilde işlendiği görülmektedir. Kartalın gövdesi hafif sola dönük şekilde işlenmiştir. Hareketin verilebilmesi için sağ kanat, sol kanata göre daha yukarıda betimlenmiştir.

FOTOĞRAF:

HARİTALAR

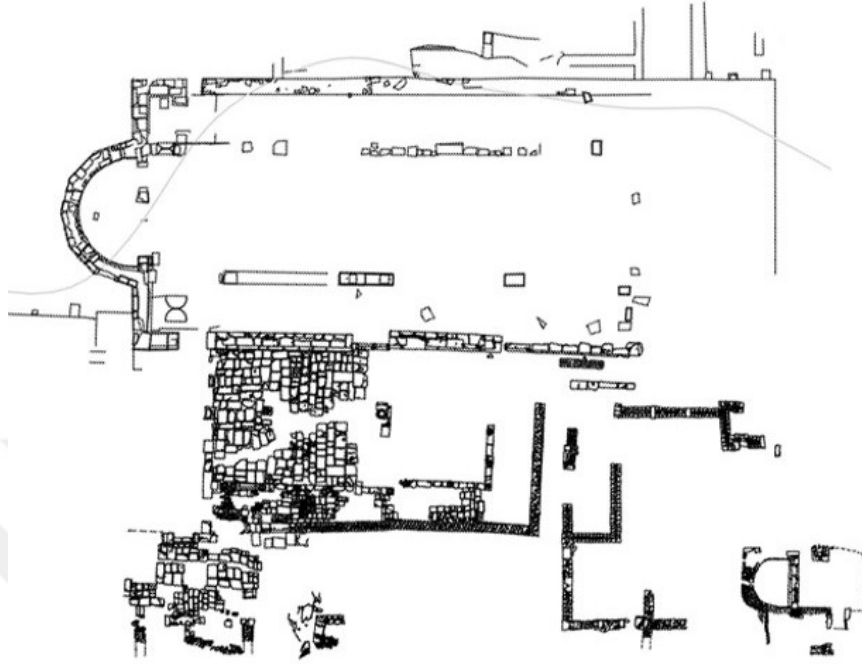

Harita 1. Pisidia Bölgesi (Özsait M. Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia, Levha 16)

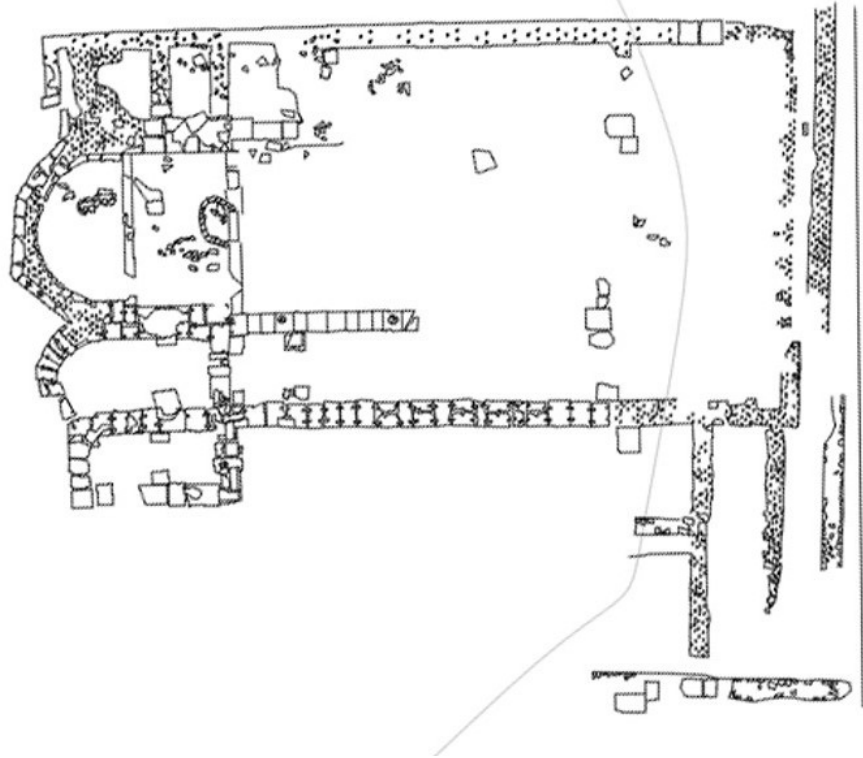

Harita 2. St. Paul'un Anadolu Yolculukları

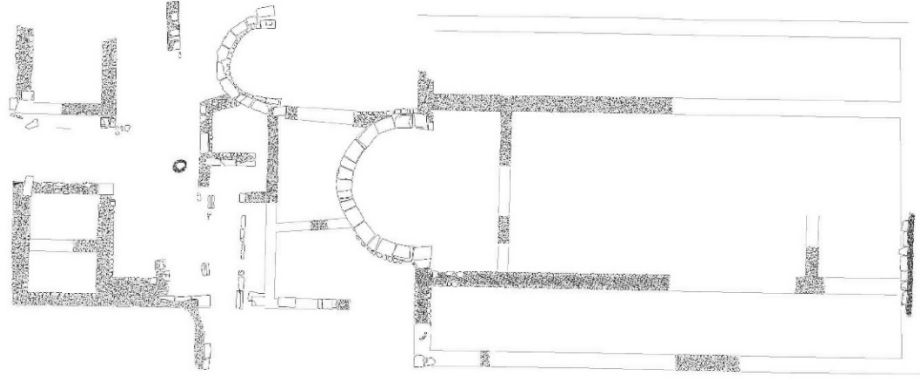
ÇİZİMLER

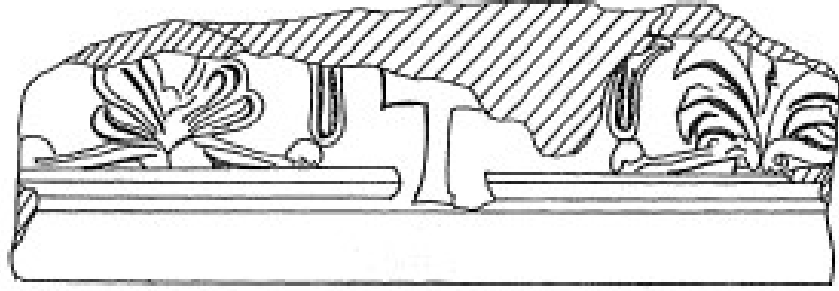
Çizim 1. Büyük Bazilika / St. Paul Kilisesi Plan Çizimi (PA Kazı Arşivi, 2012)

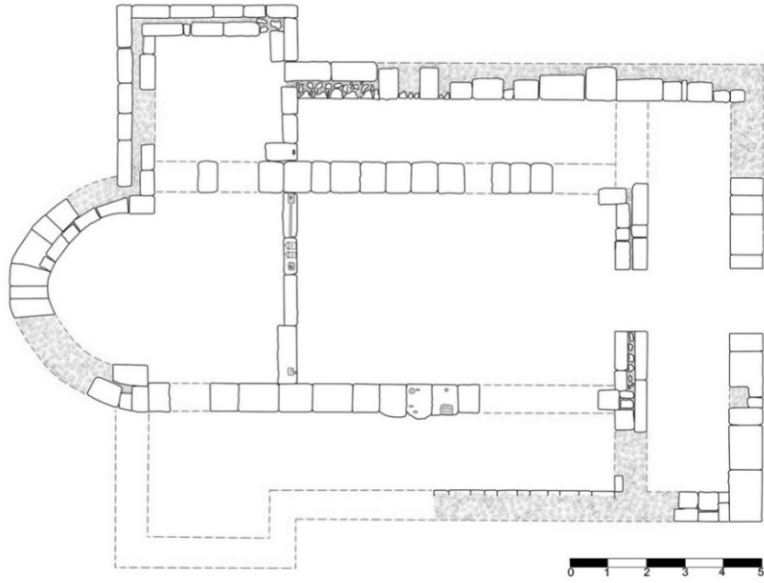
Çizim 2. Kuzey Kilise Plan Çizimi (PA Kazı Arşivi, 2012)

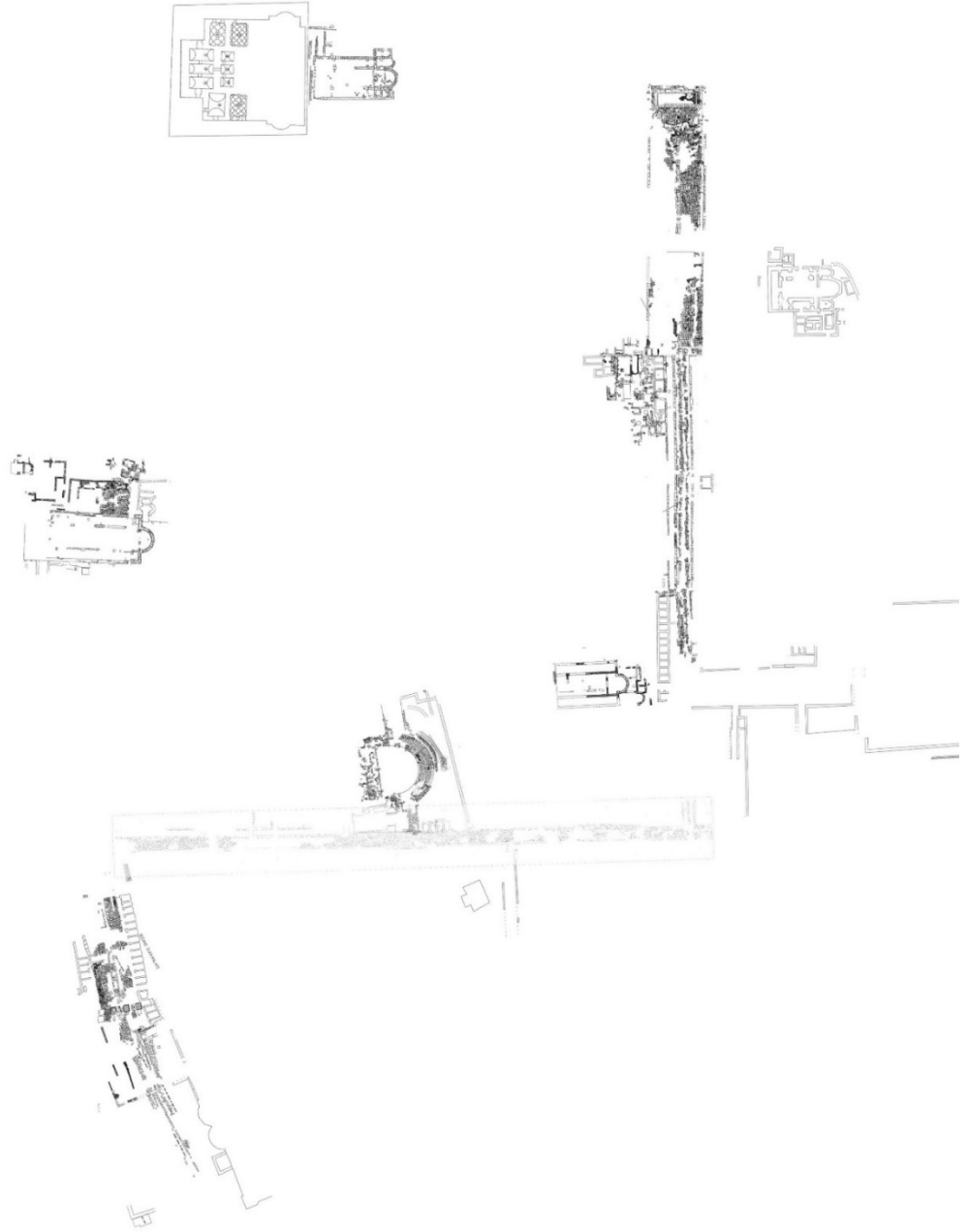
Çizim 3. Merkezi Kilise Plan Çizimi (PA Kazı Arşivi, 2009)

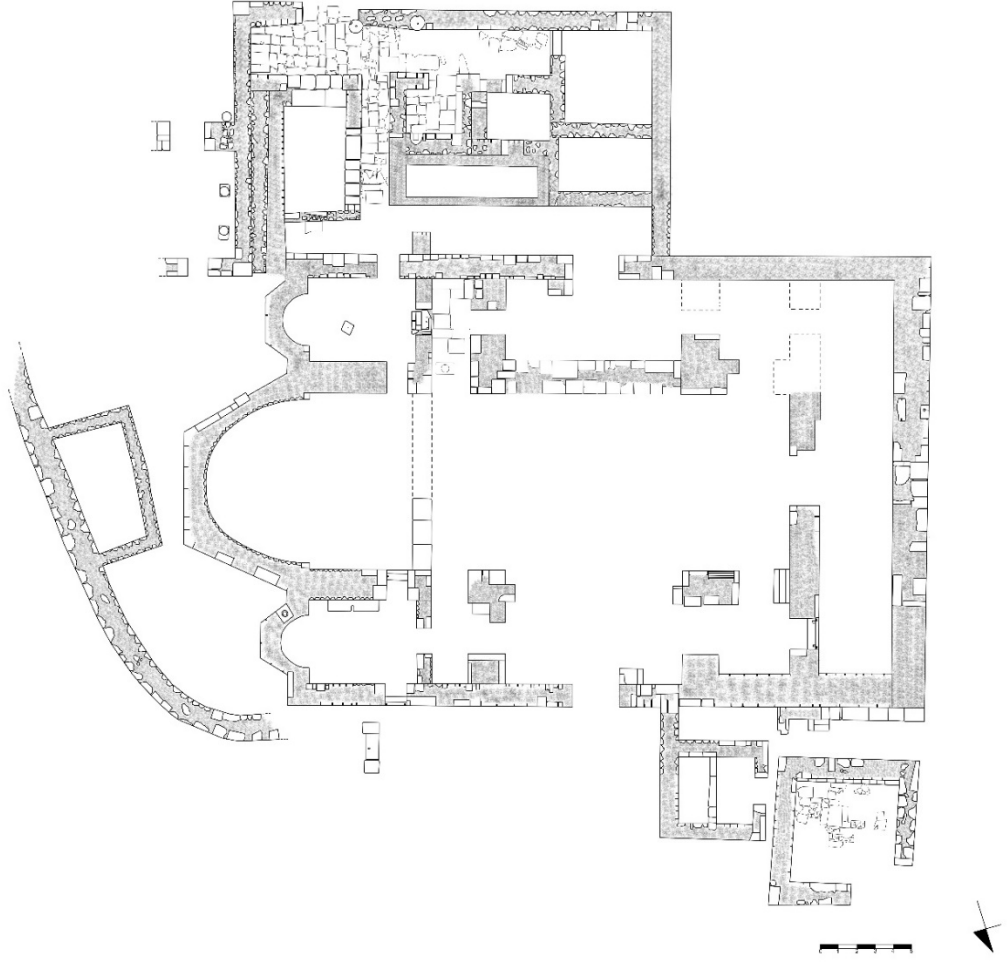
Çizim 4. Merkezi Kilise Güney Koridor Duvarında Bulunan Frizli Blok (S.Mitchell ve M.Waelkens, "Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments", Fig. 41)

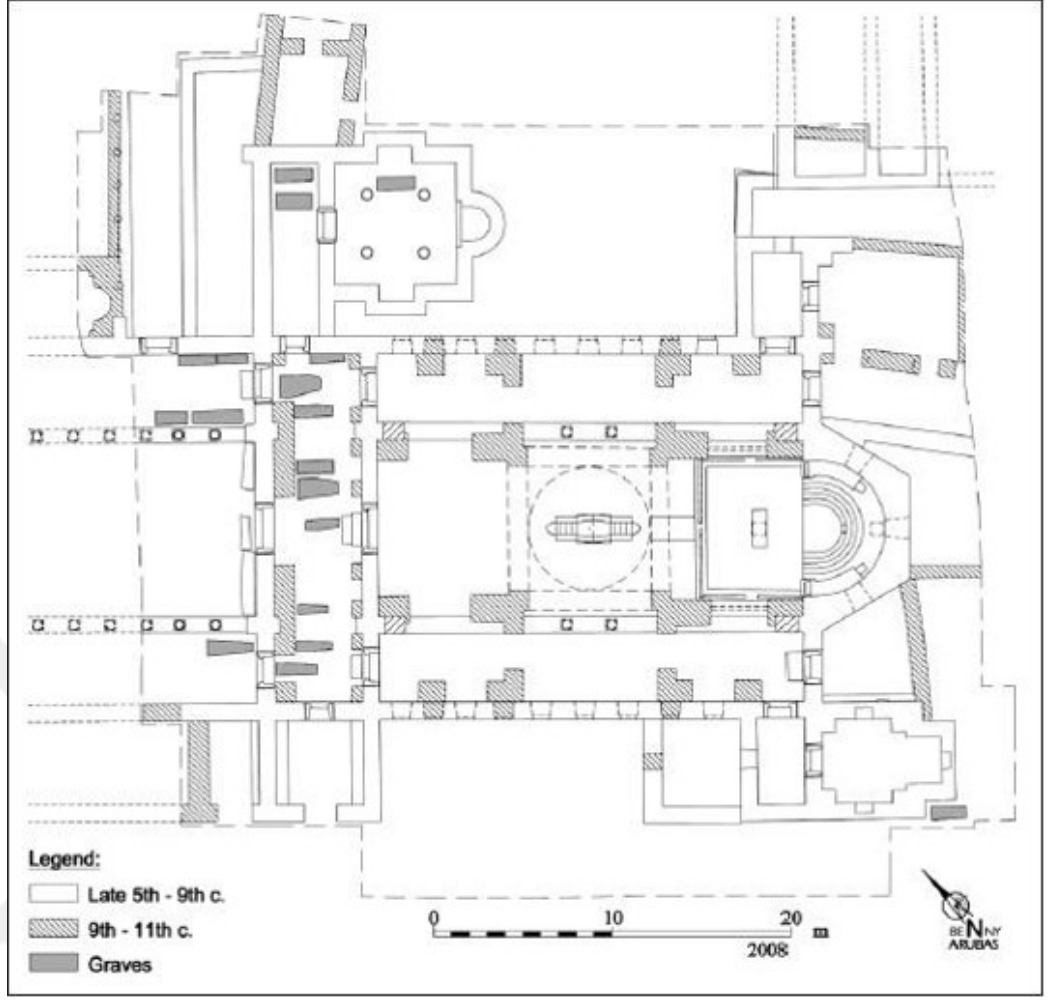
Çizim 5. Men Kutsal Alanı Kilisesi (PA Kazı Arşivi 2017)

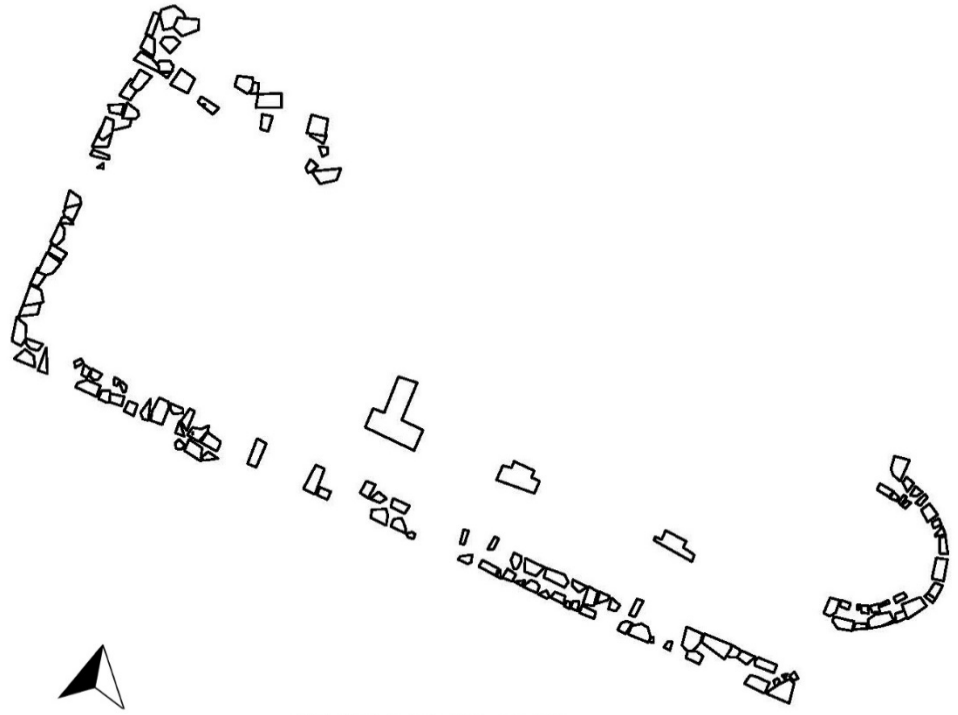
Çizim 6. Pisidia Antiocheia Kent Haritası (PA Kazı Arşivi 2020)

Çizim 7. Aedilicus Tepesi Kilisesi Plan Çizimi (PA Kazı Arşivi 2019)

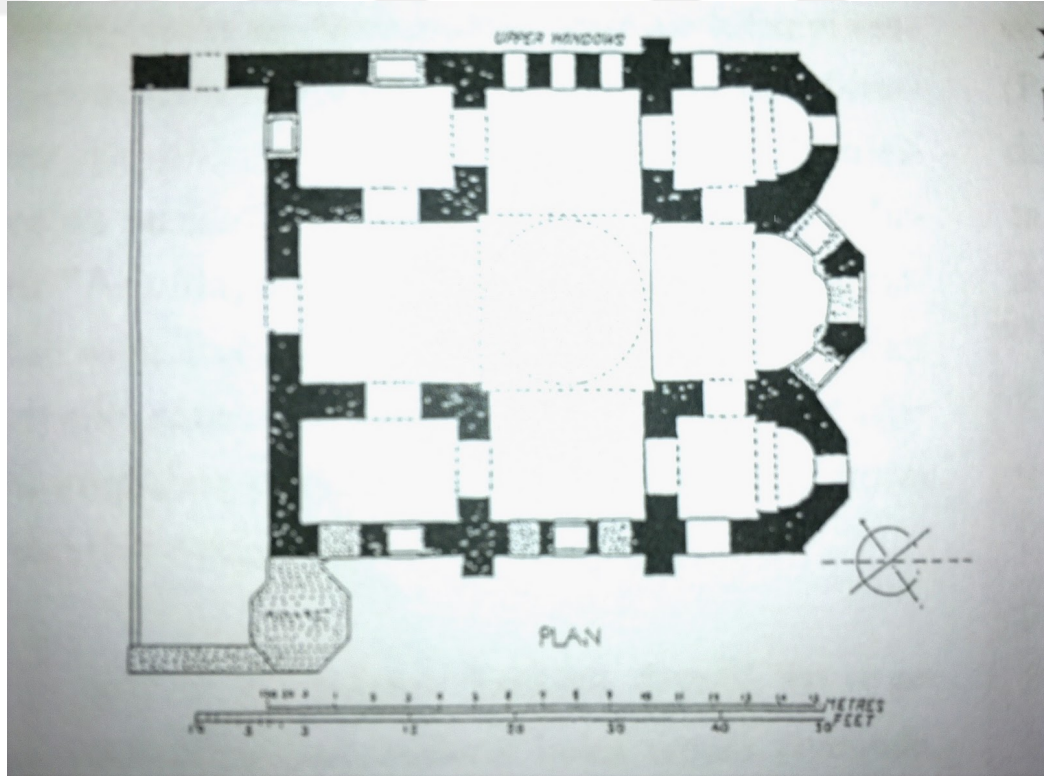

Çizim 8. Amorium Antik Kenti Aşağı Şehir Kilisesi (Gazioğlu, H. H., 2017:131)

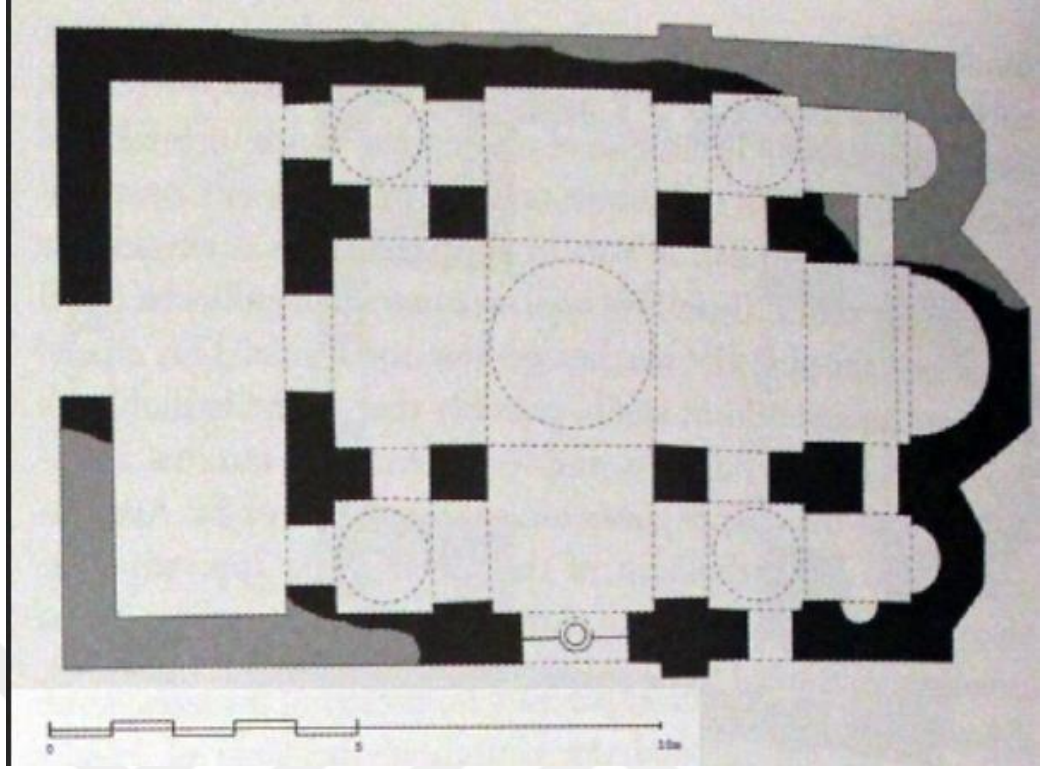

MERKEZİ KİLİSE PLAN

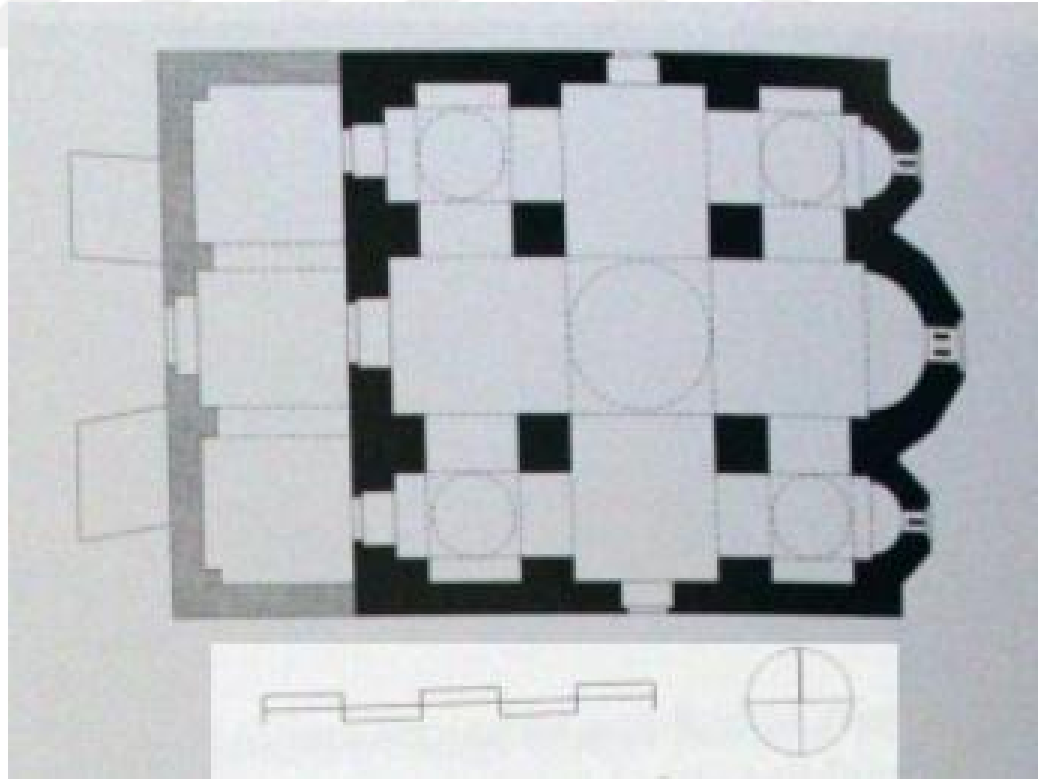
Çizim 9. Tymbriada Antik Kenti Merkezi Kilise (Tymbriada Antik Kenti Kazı Arşivi, 2020)

Çizim 10: Atik Mustafa Paşa Cami (Millengen, 1912)

Çizim 11: Makedonya / Strumica Onbeş Martyr Kilisesi (Curcic, 2010)

Çizim 12: Yunanistan Poleponnessos / Gereumana, Pantanassa Kilisesi (Curcic, 2010)

RESİMLER

Resim 1. Pisidia Antiokheia Kenti Kiliseleri

Resim 2. Büyük Bazilika / St. Paul Kilisesinin Üstten Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2020)

Resim 3. Büyük Bazilika /St. Paul Kilisesi zemininde bulunan Optimus Yazıtı (PA Kazı Arşivi)

Resim 4. Kuzey Kilisenin Üstten Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2012)

Resim 5. Merkezi Kilise Üstten Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2015)

Resim 6. Merkezi Kilise Kazılarında Bulunan Madalyon (W.M. Ramsay, Anatolica Quaedam III. Neon, Nikon, and Heliodorus)

Resim 7. Men Kutsal Alanı Kilisesi Üstten Görünümü (PA Kazı Arşivi 2017)

Resim 8. Men Kutsal Alanı Kilisesi Sunak (PA Kazı Arşivi 2017)

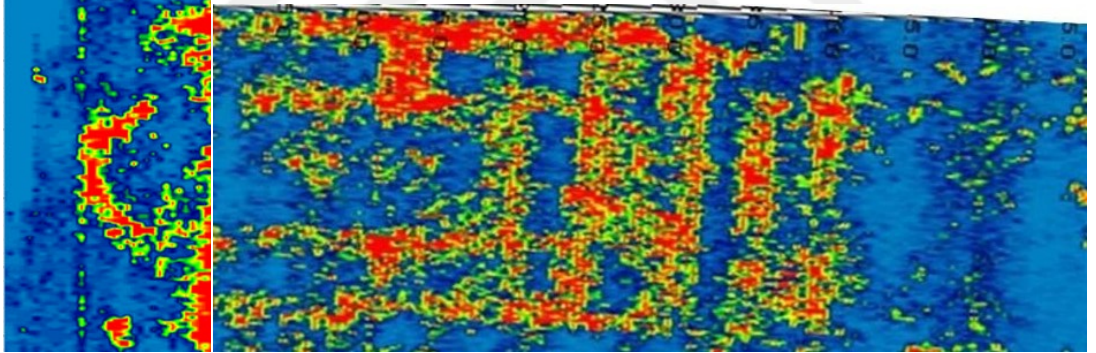
Resim 9. ATK Güneybatı Ayağın Doğu Yüzündeki Yazıtlı Blok (PA Kazı Arşivi, 2015)

Resim 9. ATK ve Augustus Meyanı Üstten Görünümü (PA Kazı Arşivi 2019)

Resim 10. Augustus Meydanı Doğu Portiko Üzerindeki Dükkanlar (PA Kazı Arşivi 2015)

Resim 11. ATK Jeofizik Sonuçları (PA Kazı Arşivi 2011)

Resim 12. ATK Kumlu ve Kireçli Tabaka (PA Kazı Arşivi 2016)

Resim 13. ATK Kül Katmanı (PA Kazı Arşivi 2015)

Resim 15. ATK Kuzeydoğudan Görünüm (PA Kazı Arşivi, 2016)

Resim 16. Augustus Meydanı ve Doğu Portiko (PA Kazı Arşivi, 2017)

Resim 17. Augustus Meydanı Doğu Portiko (PA Kazı Arşivi, 2015)

Resim 18. Doğu Portiko ve ATK Arasında Kalan Teras Duvarları (PA Kazı Arşivi, 2016)

Resim 19. ATK Narteksin Güneyden Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2016)

Resim 20. ATK Narteks ile Ana Nef Arasında Kalan Giriş (PA Arşivi, 2016)

Resim 21. ATK Narteks Dış Duvarında Kullanılan Sima Parçası (PA Kazı Arşivi, 2016)

Resim 22. ATK Naosu Üstten Görünüm (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 23. ATK Ana Nef ve Kuzey Nef Ayrımındaki Duvar Hattı (PA Kazı Arşivi, 2015)

Resim 24. ATK Ambon Yıkıntısı (PA Kazı Arşivi, 2015)

Resim 25. ATK Bema ve Pastaforium Hücrelerinin  stten Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 26. ATK Vaftiz Havuzunun  stten Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 27. ATK Vaftiz Havuzunun Güney Duvarında Devşirme Malzeme Olarak Kullanılan Lahit (PA Kazı Arşivi, 2016)

Res 28. ATK Vaftiz Havuzu Batı Duvarında Devşirme Malzeme Olarak Kullanılan Roma Dönemi Sunağı (PA Kazı Arşivi, 2019)

Res 29. ATK Vaftiz Havuzu Kuzeydoğudan Görünüm (PA Kazı Arşivi, 2019)

Res 30. ATK Güney Nef Zemin (PA Kazı Arşivi, 2015)

Res 31. ATK Bemanın Batıdan Görünümü (PA Kazı Arşivi, 2015)

Resim 32. ATK Bema Zemin 1-2. Paneller (PA Kazı Arşivi, 2015)

Resim 33. ATK Bema Zemin 3. Panelden Ayrıntı (PA Kazı Arşivi, 2015)

Resim 34. ATK Bema Zemini 4. Panelden Ayrıntı (PA Kazı Arşivi, 2015)

Resim 35. ATK Syntrokon Yarım Dairesi Zemini (PA Kazı Arşivi, 2015)

Resim 36. ATK Diakonikon Zemin Ayrıntısı (PA Kazı Arşivi, 2015)

Resim 37. Beyaz Sıva Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)

Resim 38. Diakonikon Güney Girişi Söve Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)

Resim 39. Diakonikon Batı Duvarı Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)

Resim 40. Diakonikon Kuzey Duvar Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)

Resim 41. Prothesis Güney Giriş Söve Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)

Resim 42. Prothesis Güney Duvar Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)

Resim 43. Diakonikon Güney Duvar Kaplaması (PA Kazı Arşivi, 2016)

Resim 44. Kuzeydoğu ayağın Güney Cephesindeki Kaplamalar (PA Kazı Arşivi, 2016)

Resim 45. ATK Mutfak Kompleksi (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 46. ATK Atrium ve Banyo (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 47. ATK Kiler (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 48. ATK Temiz Su Deposu (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 49. Mutfak ve Fırın Odası (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 50. ATK Fırın Odasındaki Niş (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 51. ATK Kiler II (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 52. ATK Salon (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 53. ATK Baş Rahip Odası (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 54. ATK Mezarlık Alanı (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 55. ATK Harç Zemin ve Mezarlık Alanı (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 56. ATK Kiler III (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 57. ATK Çevresindeki Mezarlar (PA Kazı Arşivi, 2019)

Resim 58. ATK Bazilikal Planlı Kilisenin Duvar Kalıntıları (PA Kazı Arşivi, 2019)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Ali GÜNDOĞAN

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi / Arkeoloji
Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi : İngilizce (Orta Seviye)

: Almanca (Başlangıç Seviyesi)

İş Deneyimi : 2012- 2015, 2021 Isparta/Yalvaç Prof. Dr. Mehmet
ÖZHANLI başkanlığında Pisidia Antiokheia Kazısı
2020,2021 Türk Tarih Kurumu Personeli

2017, 2019 Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI
başkanlığında Isparta İli Yalvaç, Gelendost ve
Şarkıkaraağaç İlçeleri Arkeolojik Yüzey
Araştırması

2017, 2018 Doç. Dr. Nalan Damla YILMAZ USTA
başkanlığında Isparta Karasal Neojeni Yüzey
Araştırması

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar : Özhanlı, M., Alpaslan, H., Özen, E., Gündoğan,
A., Hurata, F., (2018), "Isparta İli Yalvaç, Gelendost
ve Şarkıkaraağaç İlçeleri Arkeolojik Yüzey

Araştırması 2017” , *AST*, S:36, C:2, Çanakkale, 2018, s: 477,490.

Özhanlı, M., Alpaslan, H., Özen, E., Gündoğan, A., Uğuz, H., (2019), “İsparta İli Yalvaç, Gelendost ve Şarkikaraağaç İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması 2018” , *AST*, S:37, C:2, Diyarbakır, 2018, s: 487,498.

Özhanlı, M., Alpaslan, H., Güngör, Z. T., Özen, E., Gündoğan, A., (2019), “Pisidia Antiokheia 2018 Yılı Kazı ve Düzenleme Çalışmaları 2018” , *KST*, S:41, C:3, Diyarbakır, 2018, s: 181,196.